

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова
Інститут соціальної роботи та управління
Кафедра соціальної педагогіки

Вайнола Р.Х.
Технологізація соціально-педагогічної роботи:
теорія та практика

Київ-2008

ББК 74.00

В 14

Рецензенти:

Зверева І.Д., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання АПН України

Пєша І.В., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки НПУ імені М.П.Драгоманова.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (*протокол №8 від 27.02.2008 року*).

Вайнола Р.Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. Навчальний посібник/ За ред проф. С.О.Сисоевої – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 134 с.

У навчальному посібнику подано основні теоретичні положення щодо характеристики соціальних технологій, технологій соціальної роботи та технологій соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів. Висвітлено можливості та умови ефективної реалізації загальнонаукових та специфічних методів в практиці соціально-педагогічної роботи; розкрито принципи відбору та умови влучного застосування організаційних форм соціально-педагогічної роботи.

Зміст посібника відповідає освітньо-професійній програмі підготовки фахівців за напрямом 0101 „Педагогічна освіта” та вимогам Державного галузевого стандарту освіти для спеціальності 6.010105 „Соціальна педагогіка”.

Навчальний посібник адресовано студентам вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю „Соціальна педагогіка”.

ISBN

©Вайнола Р.Х.,2008

© НПУ, 2008

ЗМІСТ

Вступ	4
 Частина I. Теоретичні засади технологізації соціально-педагогічної роботи	
1.1. Технологічні аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи.....	6
1.2. Характеристика методів соціально-педагогічної роботи.....	14
1.3. Сутність та основні види організаційних форм соціально-педагогічної діяльності.....	21
 Частина II. Характеристика педагогічних технологій	
2.1. Словесні групові форми роботи: особливості та умови застосування.....	28
2.2. Гра та ігрові техніки в соціально-педагогічній роботі.....	43
2.3. Технології соціально-педагогічної роботи в умовах літнього оздоровчого табору.....	50
2.4. Формування та розвиток творчої особистості: технологічний аспект.....	57
 Частина III. Характеристика окремих технологій соціально-педагогічної роботи	
3.1 Технології соціальної профілактики в соціально-педагогічній роботі.....	66
3.2. Рекламно-інформаційна діяльність соціального педагога: тактика та засоби організації	81
3.3. Технології вуличної соціальної роботи.....	93
3.4 Психотерапевтичні техніки в соціально-педагогічній роботі.....	100
 Додатки.....	 106 - 134

Вступ

Для сучасного етапу розвитку України характерна трансформація соціальних, культурних умов існування, що зумовлює необхідність виховання підростаючого покоління, здатного до особистісного зростання, активного включення в соціальне життя країни. Період духовного оновлення нашого суспільства відзначений особливою увагою до проблем соціального становлення дітей та молоді. Всебічній оцінці піддаються практика соціально-педагогічної роботи, її зміст, форми і методи. Сьогодні перед соціальною педагогікою постає завдання значно підвищити ефективність соціально-виховної роботи, створити сприятливі умови для розвитку особистості на основі максимального врахування її індивідуальних особливостей, талантів, обдарувань.

Потреба сучасного суспільства в свідомому управлінні соціальними процесами з метою оптимізації їх функціонування виводить на рівень найактуальніших проблем визначення алгоритму функціонування соціальних інститутів, технологізації їх діяльності з метою забезпечення оптимізації розв'язання завдань соціально-педагогічної роботи. Розгортання системи соціально-педагогічної роботи викликало необхідність визначення технологій соціально-педагогічної роботи, їх міста та ролі в житті сучасного суспільства.

Технології соціальної роботи значною мірою виступають як інтелектуальний ресурс, використання якого дозволяє активно впливати на процес соціального розвитку суспільства, отримувати прогнозований соціальний результат. Саме тому ефективне формування соціальної політики України можливе лише на основі технологізації соціальних процесів, за рахунок оптимального використання соціальних ресурсів і можливостей соціальних установ, зокрема, й широкого кола працівників соціальної сфери. Крім того, технологізація процесу соціально-педагогічної діяльності стосується створення певних алгоритмів професійної діяльності суб'єктів соціально-педагогічної роботи, що безумовно, передбачає розкриття змісту технологій їхнього професійного та особистісного становлення.

Технології соціально-педагогічної роботи сьогодні розглядаються як напрям соціально-педагогічної практики, що досліджує провідні шляхи, умови та засоби соціалізації дітей та молоді, сукупність способів, дій, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, а також - на попередження негативних соціальних процесів.

Матеріали запропонованого посібника відповідають змісту курсу „Технології соціально-педагогічної роботи”, який ми розглядаємо як один з основних компонентів професійної підготовки майбутнього соціального педагога, оскільки: по-перше, цей курс вноситься в програму державної атестації бакалавра та спеціаліста за спеціальністю „Соціальна педагогіка”, по-друге, зміст цього курсу передбачає тісний зв'язок з завданнями виробничої практики студентів, по-третє, передбачено написання курсової роботи, що накладає значну відповідальність за розвиток науково-дослідницьких умінь та навичок майбутніх соціальних педагогів. Таким чином, ми можемо розглядати

значущість даного курсу в когнітивному, діяльністному та науково-пошуковому ракурсах.

Матеріали, які містяться в посібнику викладено відповідно до тематичних модулів курсу: „Теоретичні засади технологізації соціально-педагогічної роботи”, „Педагогічні технології в практиці соціально-виховної роботи”, „Загальні технології соціально-педагогічної роботи”.

Оволодіння основними теоретичними положеннями посібника має забезпечити знання: характеристики загальних технологій соціально-педагогічної діяльності і технологій організації соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів; можливостей та умов ефективної реалізації загальнонаукових та специфічних методів в практиці соціально-педагогічної роботи; принципів відбору організаційних форм соціально-педагогічної роботи та умов їх влучного застосування.

До кожної теми запропоновано перелік орієнтовних завдань для практичних занять, що спрямовані на оволодіння студентами наступних вмінь: добирати та адаптувати відповідно до мети, особливостей клієнтів і реальної ситуації технології соціально-педагогічної роботи, методи та прийоми реалізації завдань соціально-педагогічної роботи; проектувати, планувати, організовувати та аналізувати організаційні форми соціально-педагогічної роботи; будувати стратегію соціально-педагогічної роботи, спрямовану на саморозвиток особистості дитини та молодого людини, реалізацію її творчого потенціалу, здібностей, задатків; будувати технології соціально-педагогічної взаємодії з різними групами клієнтів.

Важливе місце в структурі посібника відведено організації самостійної роботи студентів. З цією метою: запропоновано питання для самоперевірки знань, перелік завдань для самостійної роботи з кожної теми, передбачено посилення на форми контролю за виконанням самостійної роботи студентів відповідно до вимог кредитно-модульного навчання.

Зміст посібника доповнюють табличні матеріали, додатки. Ми вдячні студентам Інституту соціальної роботи та управління за співпрацю у розробці змісту додатків цього посібника.

Частина I. Теоретичні засади технологізації соціально-педагогічної роботи

1.1. Технологічні аспекти соціальної та соціально-педагогічної роботи

1.1.1. Соціальні технології - технології соціального функціонування суспільства

Суспільна свідомість на початку XXI століття визначається інтересом до соціальних технологій, до технологізації соціальної діяльності, що є закономірною складовою світової технологічної революції. Технологізація соціального простору останнім часом виступає як чинник забезпечення соціального функціонування суспільства, при цьому соціальні технології значною мірою виступають як інтелектуальний ресурс, використання якого дозволяє не тільки вивчати та передбачати соціальні зміни, але й активно впливати на процес соціального розвитку суспільства, отримувати прогнозований соціальний результат.

Те, що сьогодні відбувається в сфері соціальних технологій можна визначити як технологічну революцію, що викликана до життя сукупністю низки важливих технологічних факторів. До них належать: швидке оновлення сфер суспільного життя, тобто динаміка соціальних змін; глобальна демократизація суспільних систем; процес переходу цивілізованих суспільств до інформаційної сфери існування; визначення соціального простору як основного об'єкта технологізації [4, с.3].

Саме тому ефективне формування соціальної політики України можливе лише на основі технологізації соціальних процесів, за рахунок оптимального використання соціальних ресурсів і можливостей соціальних установ й широкого кола працівників соціальної сфери.

Технологія (грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння) – сукупність прийомів і способів одержання, обробки чи переробки; опис виробничих процесів, інструкцій з виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки. Усі відомі на сьогодні технології розділяють на дві групи: *промислові та соціальні*. До промислових належать технології переробки природної сировини (нафти, руди, деревини тощо) чи отриманих з неї напівфабрикатів (готових металів, прокату, окремих деталей і вузлів виробів тощо). Соціальною визначають технологію, у якій вихідний і кінцевий результат – людина, а основні параметри вимірювання – її якості та властивості [2, с.294].

Сучасна соціологія розглядає соціальні технології як інноваційну систему методів виявлення і використання прихованих потенціалів соціальної системи, отримання оптимального соціального результату при найменших управлінських витратах. Дотриманням системного підходу вирізняються і погляди на соціальні технології в дослідженнях теорії соціальної роботи, де соціальні технології розглядаються як сукупність методів, прийомів та впливів, що застосовуються для досягнення мети соціального розвитку. Можна сказати, що соціальні технології це - соціальні програми, що містять певні алгоритми, засоби та способи діяльності. В даному контексті можна погодитись з загальним визначенням соціальних технологій як технологій соціального функціонування суспільства в цілому і окремих соціальних груп, зокрема.

Типовим є погляд на соціальні технології як інтелектуальний ресурс суспільства у вигляді узагальнення набутих і систематизованих знань, досвіду, умінь і практики соціальної діяльності.

До *особливостей* соціальних технологій можна віднести такі прояви, як: включення великої кількості індивідів, що наділені волею та свідомістю; суб'єктивність змісту соціальних технологій (процеси соціального розвитку ініціюються, розвиваються чи гальмуються в першу чергу лідерами і відповідно до цього будуються процеси управління, керівництва, переконання окремих мікро-соціумів); комплексний характер соціальних технологій і технологій соціальної роботи, зокрема; превентивність змісту більшості соціальних технологій.

Аналіз наукової літератури з проблем соціальної роботи [1;3;5;6] дозволяє виділити наступні *етапи реалізації* соціальних технологій:

- теоретичний, який передбачає обґрунтування мети і об'єкту технологічного впливу, виокремлення складових компонентів (елементів); з'ясування соціальних зв'язків між ними;
- методичний, який пов'язаний з добором методів, засобів впливу, обробкою інформації, її аналізом, вибором принципів трансформації результатів аналізу в висновки та рекомендації;
- процедурний, який пов'язаний з практичною діяльністю по апробації обраної послідовності використання інструментарію.

Таким чином, структура соціальних технологій визначається наявністю:

- програми (проекту), в межах якої (якого) розв'язується певна проблема;
- заданого алгоритму як системи послідовних операцій на шляху досягнення результату;
- певного стандарту (нормативу) діяльності;
- критеріїв оцінки результатів.

Будь-яка соціальна технологія, що має на меті проектування та впровадження, має бути орієнтована на технологізацію відповідного процесу. При цьому *ефективність процесу технологізації* полягає у:

- формуванні процесу;
- наданні йому цільової спрямованості;
- оптимізації соціально-педагогічної діяльності;
- забезпеченні сталості соціального процесу;
- створенні механізмів саморегуляції процесу;
- забезпеченні сприятливих для реалізації мети умов.

Багатоваріантність підходів до класифікації соціальних технологій дозволяє визначити такі основні види соціальних технологій:

- правового забезпечення функціонування суспільства;
- політичні технології адміністративного регулювання;
- економічного функціонування суспільства;
- інформаційного забезпечення засобами масової інформації та комп'ютерної мережі;
- духовно-культурного розвитку суспільства.

Визначення соціальних технологій може бути в кожному з компонентів соціальної роботи: в соціальній роботі як науці; соціальній роботі як у циклі навчальних дисциплін і соціальній роботі як виді професійної діяльності.

Основні класифікаційні підходи до характеристики соціальних технологій представлені у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація соціальних технологій

Класифікаційна ознака	Назва технології	Додаткова характеристика
Специфіка соціального впливу на об'єкт (залежно від рівня суспільних відношень)	<ul style="list-style-type: none"> • макросистем • мезотехнології • мікро технології 	<ul style="list-style-type: none"> • технології суспільства • технології рівня міста населеного пункту • розраховані на невеликі людські спільноти
За ступенем практичного втілення в організаційний процес	<ul style="list-style-type: none"> • інноваційні • конструкторські • традиційні 	<ul style="list-style-type: none"> • майже не розроблені • розроблені на рівні практичного застосування • впроваджені в суспільну практику
За місцем експериментальної перевірки та апробації	<ul style="list-style-type: none"> • кабінетні • лабораторні • польові 	<ul style="list-style-type: none"> • отримані на основі інформаційно-логічного аналізу • отримані в експериментальних, штучно створених умовах • отримані в реальному соціальному середовищі
Залежно від сфери докладання зусиль соціальних працівників	<ul style="list-style-type: none"> • інформаційні • історичні • політичні • адміністративно-управлінські • психологічні • генетичні • економічні • педагогічні 	
За масштабністю соціальних операцій	<ul style="list-style-type: none"> • глобальні • регіональні • локальні 	

Таким чином, аналіз основних підходів до групування соціальних технологій [3;5] дозволив нам визначити такі їх *класифікаційні ознаки*: рівень

суспільних відносин; характеристика практичного втілення технології в організаційний процес; місце здійснення експериментальної перевірки та апробації; сфера докладання зусиль соціальних працівників; масштабність соціальних операцій

1.1.2. Технології соціальної роботи: сутність, специфіка, види

Розуміння соціальної роботи як інтегрованою, універсального виду діяльності, спрямованого на задоволення соціально-гарантованих та особистісних інтересів і потреб людей, перш за все соціально-незахищених верств населення дозволяє визначати такий підхід, при якому під соціальними технологіями розуміється професійна діяльність суб'єктів соціальної роботи, побудована відповідно до соціальних програм, проектів. Тобто, технології соціальної роботи розглядаються як способи професійного впливу на соціальний об'єкт з метою його покращення, забезпечення оптимізації функціонування при можливому тиражуванні даної системи соціальних впливів [5]. На нашу думку, в даному контексті більш влучним є використання терміну “технології соціальної роботи (діяльності)”.

Технології соціальної роботи - це сукупність форм, методів та прийомів, що використовуються соціальними службами, закладами соціального обслуговування, соціальними працівниками для вирішення завдань соціальної роботи

Технології соціальної роботи більшість дослідників розглядає як алгоритм реалізації соціальних процесів [4;5]. При такому підході головними складовими змісту технологізації виступають:

- розмежування процесу на внутрішні етапи, фази;
- координація зусиль всіх підрозділів;
- визначення поетапності дій;
- визначення алгоритму виконання всіх технологічних операцій;
- корекція дій залежно від змін у цьому процесі.

Сучасними дослідниками технологізації соціальної роботи [2;3;4;5] відзначається така особливість як синтетичність чи поліфакторність соціальних процесів. Такий підхід дозволяє визначити зміст і простежити реалізацію наступних технологічних компонентів: структурного, функціонального, нормативного, операційного та інструментального.

Структурний компонент технологізації містить суть поняття керованих та некерованих соціальних ситуації та можливої післядії (результату та наслідку).

Функціональний компонент дозволяє визнати такі механізми здійснення соціальних завдань як заборона, настанова, дозвіл, обмеження, орієнтування, спрямування.

Нормативний компонент технологізації соціальної роботи означає встановлення закономірностей, принципів та правил.

Операційний компонент технологізації означає виокремлення певних процедур та операцій та їх подальшу координацію та синхронізацію.

Інструментальний компонент технологізації передбачає усталення всіх наявних способів здійснення соціального регулювання, а саме:

- нормативного;
- традиційно-ритуального;
- конвенціонального (неформальні зобов'язання, угоди);
- оціночного;
- статусного (вплив на статус людини);
- символічного;
- психотерапевтичного;
- соціоекологічного (вплив на життєве середовище);
- раціонального (переконання);
- сугестивного (навіювання);
- стимулюючого;
- селекційного;
- ситуаційного.

Ефективність соціальної роботи сьогодні, залежить від визначення і усвідомлення наступних *закономірностей*:

- тенденцій життєдіяльності особи чи соціальної групи;
- особливостей їх соціального досвіду;
- влучності у постановці соціального діагнозу;
- добору адекватних шляхів розв'язання проблеми;
- визначення критеріїв і механізмів оцінки процесу та результатів соціальної роботи.

Сукупність цих закономірностей потребує визначення факторів, що характеризують специфіку сучасних технологій соціальної роботи. До них слід віднести:

- *динамічність* (гнучкість), яка проявляється в постійній зміні змісту та формі роботи ;
- *неперервність*, що визначається потребою постійної підтримки контакту з клієнтом;
- *циклічність*, тобто стереотипне, закономірне повторення етапів, операцій;
- *дискретність* соціальної роботи як технологічного процесу, яка проявляється в нерівномірній ступені впливу на клієнта різних етапах діяльності.

Соціальні технології – це єдиний тип технологічного процесу, що значною мірою базується на „суб'єкт - суб'єктних“ відносинах. Суб'єкт-суб'єктних стосунків технології набувають тільки в ситуації усвідомлення клієнтом (чи групою) наявності проблеми та потреби і бажання її розв'язати.

Взаємозв'язки і взаємозалежності учасників технологічного процесу в сфері соціальної роботи уявимо таким чином:

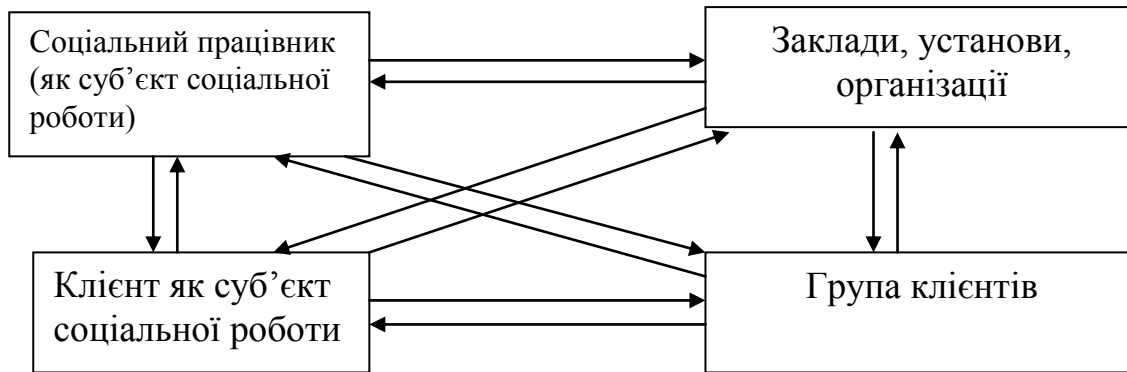

Рис. 1.1. „Суб'єкт - суб'єктні“ відносини учасників технологічного процесу

Базуючись на підходах до технологізації соціального процесу, в практиці соціальної роботи визначають наступні *види прикладних технологій соціальної роботи*:

- соціального контролю;
- соціальної профілактики;
- соціальної терапії;
- соціальної реабілітації;
- соціально-правового захисту;
- соціального страхування;
- соціального опікунства;
- соціального посередництва;
- соціального супроводу;
- соціального патронажу;
- соціальної корекції;
- рекламно-інформаційні тощо.

1.1.3. Характеристика технологій соціально-педагогічної роботи

Узагальнення вищенаведених поглядів на систему технологізації соціальної роботи дозволяє зробити висновок, що основним завданням розвитку технологій соціальної роботи сьогодення є розробка шляхів результативного та раціонального цілеспрямованого соціального впливу; застосування технологізації як способу оптимізації соціального результату.

Тому визначення соціальних технологій може бути в кожній з характеристик соціальної роботи: в соціальній роботі як науці; соціальній роботі як в навчальній дисципліні і соціальній роботі як виді професійної діяльності.

Саме остання характеристика обумовлює сутність соціально-педагогічної діяльності. Ця група технологій виступає у формі умінь та практичного досвіду в реальній роботі соціального педагога.

Дослідник проблем технологізації соціальної роботи Н.В.Заверико визначає соціально-педагогічну технологію як класичний різновид соціальної

технології, що інтегрує в собі якості соціальної та педагогічної технологій. Соціально-педагогічна технологія – це способи взаємодії соціального педагога (соціального працівника) із клієнтом, що забезпечують його соціалізацію в наявних або спеціально створюваних умовах. Сутність соціально-педагогічної технології полягає в операціоналізації процесу надання послуг і соціально-педагогічної допомоги, створенні алгоритму взаємодії соціального педагога з клієнтом. Соціально-педагогічна технологія має такі характерні риси: *універсальність* (можливість застосування на різних за специфікою об'єктах, для вирішення подібних або часто виникаючих завдань); *конструктивність* (націленість на вирішення конкретних проблем перевіреними та обґрунтованими способами); *результативність* (орієнтація на кінцевий результат, що перевіряється); *оперативність* (можливість реалізувати технологію в оптимальний термін); *відносна простота* (наявність проміжних етапів й операцій, доступність для фахівця певної кваліфікації); *надійність* (наявність деякого запасу міцності, механізму, що дублюється); *гнучкість* (здатність до адаптації в умовах, що змінюються). Соціально-педагогічна технологія як сукупність визначених прийомів і методів впливу має власну структуру, до складу якої входять певні елементи: визначення мети, вибір відповідного рішення, організація соціальної дії, аналіз результатів [2, с.295].

Технології соціально-педагогічної роботи – це сукупність способів, дій соціальних педагогів, спрямованих на встановлення, збереження чи поліпшення соціального функціонування об'єкта, сприяння саморозвитку особистості, реалізації її творчого потенціалу, здібностей, задатків

Технології соціально-педагогічної роботи відображають її найголовнішу складову – прикладний аспект. Врахування технологій, що мають місце в соціально-педагогічній роботі допомагає помітно збільшити можливості вирішення соціальних проблем дітей і молоді.

Під соціально-педагогічними технологіями розуміють певну програму дій соціального педагога, його співробітництво з індивідом чи соціальною групою в прогнозованих чи спонтанних умовах з метою досягнення оптимального результату.

Для розробки соціально-педагогічних технологій необхідно враховувати такі обставини, як: особистісні якості соціального педагога, індивідуалізацію і персоналізацію соціально-педагогічних дій. До найбільш повторюваних недоліків соціально-педагогічних технологій слід віднести навчальний, моралізаторський та прагматичний характер роботи.

В основі реалізації соціально-педагогічних технологій закладені принципи соціальності та розвитку. Їх визначення і застосування в роботі є свідченням певного рівня розвитку соціально-педагогічної діяльності.

Крім загального підходу до технологізації соціально-педагогічного процесу, не виключається можливість застосування прикладних технологій, а саме: технологій соціальної профілактики, корекції, терапії тощо.

Можна зробити висновок, що основним завданням соціально-педагогічних технологій є - розробка методів та методик результативного та раціонального цілеспрямованого соціального впливу; застосування технологізації як способу оптимізації соціально-педагогічного результату.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. У чому полягає зміст проблеми технологізації соціальної роботи?
2. Розкрити зміст основних технологічних компонентів соціальної роботи.
3. Визначити критерії ефективності реалізації соціально-педагогічних технологій.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити перелік об'єктивних та суб'єктивних умов реалізації соціально-педагогічних технологій.
2. Заповнити таблицю “Класифікація соціальних технологій”.

Література

1. Капська А.Й. Соціальна робота: Навч.посібник. – К.:Центр навчальної літератури, 2005. – 328 с.
2. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Звереві. . – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
3. Соціальна робота: технологічний аспект: Навч. посібник/ За ред проф. А.Й.Капської – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352с.
4. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Теория социальных технологий: Учеб. Пособие. –К.: МАУП,2004. – 608 с.
5. Технологии социальной работы: Учебн.под ред. проф. Е.И Холостовой. – М.: ИНФРА, 2001. – 400с./ Серия “Высшее образование”/.
6. Технология социальной работы: Учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. /Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 2000. – 240с.
7. Фурдей С. Г. Понятие социальной технологии // Социальная работа /под общей ред. проф. В. И. Курбатова. Ростов на Дону “Феникс”, 1999. – 186 с.

1.2. Характеристика методів соціально-педагогічної роботи

1.2.1. Методи соціальної та соціально-педагогічної роботи

Досягнення успіху соціально-економічного розвитку держави сьогодні можливо тільки за умови застосування новітніх, результативних технологій соціального функціонування суспільства та їх змістовного наповнення. Тому можна зробити висновок, що основним завданням технологій соціально-педагогічної роботи сьогодні є розробка методів та форм соціально-педагогічної роботи, як специфічного інструментарію науково-практичних засад роботи у соціальній сфері.

Грецьке слово “метод” означає шлях, спосіб пізнавальної, практичної діяльності людей. Метод розглядають як сукупність підходів, прийомів, операцій практичного чи теоретичного засвоєння дійсності [6].

Нині під методом розуміють найкоротший шлях досягнення оптимальних результатів, що відповідають поставленим цілям. Методи соціально-педагогічної роботи виступають в якості складової методів соціальної роботи.

Метод у загальній практиці соціальної роботи виконує подвійну роль, оскільки він виступає як спосіб, шлях пізнання і застосування знань, що вироблені в науках про життєдіяльність людини і в соціальній практиці, а з іншого боку - як конкретна дія, що сприяє якісній зміні існуючого об'єкту (суб'єкту). З цим підходом І.Г.Зайнишева переформулює визначення “метод соціальної роботи”, що запропоновано російськими вченими М.В. Ромм та Т.А. Ромм. Вони розглядають метод як спосіб раціонального дослідження і перетворення дійсності, найкоротший шлях досягнення мети.

Більшість дослідників проблеми методів в теорії соціальної роботи виділяє дві групи методів: методи соціальної роботи як наукового знання і як практичної діяльності [1;3;4;5;6]. Методи соціально-педагогічної роботи слід віднести саме до другої групи.

Метод соціальної роботи- це спосіб організації соціальної роботи, що призводить до досягнення оптимального результату і забезпечує позитивну динаміку розвитку об'єкту(суб'єкту) соціальної діяльності.

О.В.Безпалько визначає методи соціально-педагогічної роботи як сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання і розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання проблем клієнтів та виконання різноманітних професійних завдань соціального педагога [3, с.129].

Метод соціально-педагогічної роботи – це спосіб організації узгодженої діяльності соціальних педагогів та клієнтів з метою вирішення завдань соціально-педагогічної роботи

1.2.2. Основні класифікаційні підходи до угруповання методів соціально-педагогічної роботи

Торкаючись питання класифікації методів соціально-педагогічної роботи, варто зазначити, що це питання в спеціальній літературі знаходиться лише в стадії становлення. Проте помітною є тенденція розгляду класифікацій методів соціально-педагогічної роботи через призму ступеню спільності, що обумовлено інтегративним характером теорії та практики соціальної роботи.

В сучасній літературі з проблем соціальної роботи визначають наступні групи методів [1;2]:

1. Загальні (філософські) методи:

- метод наукової абстракції;
- метод аналізу та синтезу;
- метод індукції та дедукції;
- метод єдності спільного та особливого;
- метод пересування від простого до складного;
- метод єдності якісного та кількісного аналізу;
- метод формалізації;
- метод аналогії;
- системно-структурний метод.

2. **Загальнонаукові методи** застосовуються в багатьох галузях суспільної діяльності. Вони визначають деякі аспекти процесу пізнання і перетворення світу. Найбільш часто згадуються такі загальнонаукові методи:

- історичні методи;
- генетичні методи;
- соціологічні методи;
- психологічні методи;
- педагогічні методи.

3. **Спеціальні наукові методи** – це специфічні способи пізнання і перетворення окремих сфер суспільного життя, що притаманні тій чи іншій системі знань.

Основою для класифікації методів практичної діяльності соціальної роботи виступають як інтереси, потреби індивідів так і соціальні інтереси управлінських систем. Р.В. Овчарова визначає: методи соціальної діагностики, соціальної профілактики, соціального контролю, соціальної реабілітації, соціально-економічні і організаційно-розпоряджувальні методи [2 ,с. 274].

У більшості джерел з проблеми класифікації методів соціальної роботи визначають такі *групи спеціальних методів* соціальної роботи: організаційні (адміністративні), соціально-економічні, педагогічні та психологічні. До цього переліку методів у соціальній роботі слід також додати соціологічні методи. Розглянемо можливості використання даних груп методів в соціально-педагогічній роботі.

Психологічні методи в соціально-педагогічній роботі застосовуються з метою діагностування особливостей індивіда та надання на основі отриманих результатів різних видів психотерапевтичної та психокорекційної роботи. До

цієї групи методів належать: методи психодіагностики (проективні методики, тестування); психокорекції (психодрама, соціодрама); психотерапії (сімейна, ігрова, арттерапія); соціально-психологічний тренінг; консультування тощо. До достатньо нових форм терапевтичної допомоги клієнтам можна віднести епістолярну терапію та казкотерапію.

Соціологічні методи використовуються в практиці соціально-педагогічної роботи найчастіше з метою збору інформації щодо окремих суспільних проблем та визначення ставлення людей до них. До цієї групи методів ми відносимо: спостереження, опитування, інтерв'ювання; анкетування, фокус-групу, метод аналізу документів, біографічний метод, метод аналізу соціуму, метод соціальної паспортизації тощо.

Опитування – вербальний метод збору інформації, що дозволяє встановити довірливі стосунки з клієнтом, якщо підготовлено відповідно до вимог, тобто питання мають носити бути позитивного спрямування, поєднано відкриті та закриті запитання, запитання щодо уточнення, контролю, запитання загального та тематичного характеру тощо. Опитування за способом проведення поділяють на анкетування та інтерв'ю.

Анкетування передбачає самозаповнення респондентом (носієм інформації) бланка опитувальника. Анкетування поділяють на індивідуальне, групове, поштове чи проведене за допомогою засобів масової інформації.

Інтерв'ю – метод, під час якого респондент відповідає на запитання інтерв'юера (людини, яка ставить запитання) в усній формі, а він фіксує відповіді. За способом проведення інтерв'ю буває особистим (віч-на-віч), телефонним або проведеним за допомогою електронних засобів інформації. Залежно від того, наскільки інтерв'юер може вільно змінювати послідовність запитань та їх формулювання, інтерв'ю поділяють на неформалізоване (можлива зміна запитань та їх послідовності) та формалізоване (перелік дослідницьких запитань чітко визначений). Розрізняють два види інтерв'ю: *глибинні* (інтерв'юер дає можливість респонденту вільно висловлюватися на визначену тему) та *структуровані* (як правило, використовуються тестові запитання).

Фокус-група (фокусоване групове інтерв'ю) – метод збору інформації, який передбачає створення цільової групи, яка впродовж певного часу за попередньо розробленим сценарієм обговорює певну проблему.

Спостереження – метод збору первинної інформації, що базується на спрямованому, систематичному, безпосередньому візуальному та слуховому сприйманні (відстежуванні) й реєстрації значущих з точки зору мети та завдань дослідження процесів, явищ, ситуацій, фактів, що можуть бути перевірені та проконтрольовані. Особливість спостереження в тому, що воно дозволяє фіксувати події, поведінку людини в момент їх здійснення [3, с.127-128].

До **соціально-економічних методів** соціальної роботи належать всі існуючі засоби, за допомогою яких спеціалісти соціальної роботи здійснюють вплив на матеріальні, моральні, сімейні, національні, та інші соціальні інтереси

та потреби клієнта. До соціально-економічних способів впливу належить натуральна та грошова допомога, моральне заохочення клієнта, встановлення пілґ, здійснення патронажу, соціального супроводу, допомоги в побутовому обслуговуванні.

Організаційні (адміністративні) методи соціальної роботи розглядаються в контексті управлінського аспекту організації діяльності структури соціальних служб. Реалізація цієї групи методів можлива тільки за умови підґрунтя нормативно-правових документів. Організаційні методи закріплюють права та повноваження, обов'язки, відповідальність кожної ланки в органах управління соціальними службами; дозволяють здійснити оперативне втручання, уточнення і вирішення епізодичних завдань. До основних методів цієї групи відносять: регламентування, нормування та інструктування [6].

Регламентування – спосіб організаційного впливу, що полягає в розробці і введенні в дію організаційних положень, обов'язків для виконання в органах управління соціальними службами та установами (накази, типові положення, посадові інструкції тощо).

Нормування – встановлення нормативів з обмеженнями, що виступають орієнтирами в діяльності соціального працівника (наприклад, нормативи чисельності клієнтів із розрахунків на одного соціального працівника, нормативи часу обслуговування тощо).

Інструктування - метод організації найбільш толерантного соціального впливу, сутність якого полягає в роз'ясненні завдання, можливих шляхів його вирішення, перешкод і наслідків невірних дій клієнта, застереження його від можливих помилок. Найбільш розповсюдженими прийомами інструктування є консультування та інформування.

1.2.3.Характеристика педагогічних методів

Зупинимось більш детально на *характеристиці педагогічних методів*, які є пріоритетними для практики соціально-педагогічної роботи і виступають різновидами методів виховання. Серед них виділяють: методи формування свідомості, методи організації діяльності, методи стимулювання та методи самовиховання.

Методи формування свідомості спрямовані на формування певних понять, оцінок, суджень, світогляду особистості. Переконавання – це спосіб впливу на раціональну сферу особистості за допомогою логічно аргументованої інформації з метою підсилення чи зміни поглядів, установок, оцінок у об'єкта впливу. Навіювання – це спосіб впливу на особистість, заснований на некритичному сприйманні інформації об'єктом впливу. Важливою відмінністю навіювання від переконання є його спрямованість не на логіку та розум особистості, її здатність мислити та розмірковувати, а на емоції людини, її готовність отримати готові інструкції до дії. Приклад – метод виховання, заснований на свідомому відтворенні особистістю певних способів поведінки.

Методи організації діяльності – це способи закріплення, формування позитивного досвіду поведінки, відносин, дій та вчинків. Як найбільш типовий

метод організації діяльності називають метод доручення, соціального навчання та закріплення позитивного досвіду.

Доручення є методом організації соціально-керованої діяльності. За типологією виділяють управлінські та виконавські доручення, постійні та тимчасові (змінні), індивідуальні та групові. В соціально-педагогічній практиці отримав розповсюдження метод чергування творчих доручень. До соціально-педагогічних умов успішного застосування методу доручення слід віднести: наочність, гласність виконання доручення, забезпечення методичної підтримки його виконання, урахування інтересів та соціального досвіду клієнта.

До методів організації діяльності більшість авторів відносить гру, як спосіб соціально-педагогічної взаємодії і розвитку особистості клієнта. Сьогодні в практиці соціально-педагогічної роботи активно застосовуються ділові, рольові ігри, тематичні ігрові програми, вуличні ігротеки. Внаслідок цього класичні ігрові форми та техніки набувають сучасного звучання.

Методи стимулювання діяльності спрямовані на стимулювання особистості до покращення чи зміни своєї поведінки, розвитку мотивації на соціально схвалені способи та види діяльності. Серед методів стимулювання визначають: методи позитивного підкріплення, методи негативного підкріплення, метод змагання тощо.

Методи самовиховання сприяють свідомій зміні людиною власної особистості у відповідності до суспільних вимог та особистісного плану самовдосконалення. До цієї групи належать методи самодіагностики, самооцінки, самоконтролю та самокорекції, самоорганізації тощо.

1.2.4. Методи в інноваційній практиці соціально-педагогічної роботи

Варто усвідомити, що інноваційна практика соціально-педагогічної роботи породжує нові методи соціальної взаємодії, які не підлягають під існуючі класифікаційні ознаки. До таких методів роботи належать: метод вуличної соціальної роботи, метод “рівний-рівному” та метод роботи в громаді.

Заверико Н.В. та Зимівець Н.В. визначають метод „рівний – рівному” (*peer-education* – англ. *peer* – рівний та *edu* – освіта) як засіб передачі достовірної, соціально значущої інформації під час неформального або особливим способом організованого спілкування в соціальній групі людей, рівних за якоюсь певною ознакою (вік, інтереси, цінності, потреби, проблеми тощо) [3, с.124]. У соціально-педагогічній літературі утвердилось сприйняття методу „рівний-рівному” переважно як способу передачі соціально значущої інформації спеціально підготовленими підлітками рівним собі особам за віком. Використовують такий метод, як правило, у первинній профілактиці.

Метод „рівний - рівному” як спосіб навчання однолітків та людей, рівних за певними ознаками, має переваги: знання цінностей і вимог соціальної групи, у якій здійснюється спілкування; високий ступінь довіри; рівність у взаєминах; схожий внутрішній світ, досвід, схоже ставлення до проблеми; однаковий рівень (освітній, культурний, соціальний тощо); молоді люди розуміють один одного, використовуючи невербальні та вербальні засоби спілкування

(наприклад, сленг), а дорослому необхідно досконало знати (а значить, вивчити) мову молодіжного спілкування; підвищена самооцінка та впевненість у собі, почуття власної гідності та віри в себе не тільки в підлітків-інструкторів, які виступають у ролі вихователів, а й у тих, з ким вони працюють. Разом з тим метод „рівний-рівному” має свої недоліки: не завжди достатньо схожості (бути схожим – не означає бути рівним); недостатність досвіду, інформації в підлітків; важкість контролю, вимірювання результатів методу; можливість спотворення інформації підлітками; вік підлітка (людина ще не пережила того, про що говорить, її не сприймають як експерта в даній ситуації, справі) [3, с.125-126].

Таким чином, наукове обґрунтування методів, їх визначення і застосування в роботі є свідченням певного рівня розвитку соціального простору. Взаємозв'язок факторів, що впливають на поведінку особистості, потребують комплексного використання всіх груп методів соціально-педагогічної роботи, тим паче, що більшість з них у практичній діяльності перетинаються, їх застосування взаємообумовлено і взаємозалежно.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. Назвати основні класифікаційні ознаки систематизації методів соціальної роботи.
2. Запропонувати визначення і дати характеристику спеціальних методів соціально-педагогічної роботи.
3. Назвати основні групи педагогічних методів, що застосовуються в практиці соціально-педагогічної роботи.

Завдання до практичних занять:

1. Навести приклади впровадження загальнонаукових та спеціальних наукових методів в практику соціально-педагогічної роботи (міні-доповідь).
2. Запропонувати приклад використання соціологічних чи психологічних методів роботи в практиці соціально-педагогічної роботи (робота з періодичними виданнями).

Завдання для самостійної роботи:

На основі аналізу літератури підготувати реферат на тему „Сучасні філософські підходи до соціально-педагогічної роботи”

Література:

1. Методика и технологии работы социального педагога: Учеб.пособие для студ. высш. учебн. заведений/ Б.Н.Алмазов, М.А.Беляева, Н.Н.Бессонова и др.;Под ред. М.А.Галагузовой, Л.В.Мардахаева. – М.:Издательский центр «Академия»,2002.-192с.
2. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ “Сфера”,2001.- 480 с.
3. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

4. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб./ І.Д. Зверева, О.В.Безпалько, С.Я. Харченко та ін.: За заг. ред. І.Д.Зверєвої, Г.М.Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
5. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/ За ред. проф.А.Й.Капської. –К.: Центр навчальної літератури, 2004.-352 с.
6. Технология социальной работы: Учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. /Под ред. И.Г. Зайнышева. – М.: Гуманит. изд. центр. ВЛАДОС, 2000. – 240с.

1.3. Сутність та основні види організаційних форм соціально-педагогічної діяльності

1.3.1. Організаційна форма соціально-педагогічної роботи, її ознаки

Практичну реалізацію методів соціально-педагогічної роботи наочно виявляє таке поняття як "*форма соціально-педагогічної роботи*". Якщо метод виступає шляхом, способом досягнення мети і розв'язання завдання, то форма виступає способом організації змісту роботи, унаочненням певних способів організації соціально-педагогічної роботи. Завдяки формам методи наповнюються конкретним змістом соціальної роботи.

Форми соціально-педагогічної роботи розглядають як варіанти організації взаємодії соціального педагога з клієнтами, спрямовані на створення умов для позитивної активності дітей і молоді, вирішення відповідних завдань соціалізації, надання допомоги та підтримки [7, с. 319].

Форма (організаційна форма) соціально-педагогічної роботи - це зовнішнє виявлення способу організації діяльності соціального педагога та клієнта (клієнтів)

Варто зазначити, що крім терміну „форма” в сучасній психолого-педагогічній літературі використовують терміни “справа”, “захід”. Щодо останнього терміну, його більш влучно використовувати стосовно масових форм роботи.

Зупиняючись на соціально-педагогічному аспекті характеристики форм роботи О.В.Безпалько характеризує такі специфічні ознаки форми роботи: функціональність, структурність, інтегративність тощо [7, с. 319].

Функціональність вказує на існування таких форм, що забезпечують реалізацію окремих функцій соціальної діяльності. Так, наприклад, здійснюючи соціальну профілактику, найчастіше використовують форми інформаційного характеру: лекції, диспути, бесіди. Реабілітаційна робота соціального педагога, найчастіше реалізується через форми практичної спрямованості: конкурси робіт дітей – інвалідів, фестивалі “Повір у себе”, творчі майстерні та інше [1].

Структурність як ознака організаційної форми характеризується специфічними правилами побудови окремих видів організаційних форм. Так, у ході підготовки бесіди соціальний працівник шукає різну інформацію з конкретної проблеми і шукає, за допомогою яких прийомів та засобів краще донести її до слухачів, обговорити з ними окремі питання. А в ході підготовки вечора відпочинку необхідно продумати загальну сюжетну лінію, підібрати конкурсні завдання, знайти оптимальні засоби для створення позитивного емоційного настрою учасників.

Ще одна особливість організаційних форм полягає в їх *інтегративності*, яка передбачає, що результати, отримані в процесі використання одних форм, сприяють впровадженню інших форм соціально – педагогічної діяльності, що дозволяє об'єднувати їх в єдине ціле соціалізуючого процесу.

1.3.2. Класифікація організаційних форм соціально-педагогічної роботи

Одним з найбільш нерозроблених питань в теорії соціально-педагогічної роботи є класифікація форм роботи. До найбільш типових класифікаційних ознак слід віднести наступні:

- за кількісним складом учасників (індивідуальні, групові, масові);
- за домінуючим засобом впливу на клієнта (словесні, практичні, наочні);
- за складністю побудови(прості, складні, комплексні);
- за провідним напрямом діяльності (інтелектуальні, спортивно-туристичні, трудові, художньо-естетичні, краєзнавчі, екологічні);
- за часом проведення(довгочасні, короткочасні);
- за місцем проведення (кабінетні, вуличні).

Ми здійснили спробу представити найбільш типові підходи до класифікації форм соціально-педагогічної роботи у вигляді таблиці 1.2.

Зрозуміло, що більшість з вищенаведених класифікаційних ознак перетинаються між собою. Наприклад, похід, який виступає груповою, практичною, спортивно-туристичною формою роботи дозволяє вирішувати завдання художньо-естетичного, трудового виховання тощо.

Таблиця 1.2

Класифікація організаційних форм соціально-педагогічної роботи

Класифікацій -на ознака	Організаційні форми соціально-педагогічної роботи	
	Групи	Види
Напрямок виховної діяльності	Інтелектуальні Художньо-естетичні Спортивно туристичні Трудові	Конкурс знавців, олімпіада, брейн-рінг, бесіда, заочна мандрівка, вікторина. Концерт, вистава, бал, виставка творчих робіт Мала олімпіада, туристська сюїта , збір – похід, веселі старти. Трудовий десант, трудова атака, День майстрів, фабрика Діда Мороза
Кількісний склад учасників	Індивідуальні (З обмеж.кількістю учасників) Групові (у т.ч. з розподілом на підгрупи) Масові	Бесіда, гра, творче завдання Диспут, конкурс, рольова гра, прес – конференція, усний журнал Свято, концерт, вогнище, тематичний день, фестиваль
Домінуючий засіб виховного впливу	Словесні Практичні Наочні	Лекція, диспут, збори, прес конференція читання Змагання, ярмарок, аукціон, похід Конкурс творчих робіт, емблем, плакатів, газет
За місцем проведення	Кабінетні Вуличні	Консультація, тренінг, тематичний вечір Рейд, ігротека, маніфестація, вулична хода
Складність побудови	Прості Складні Комплексні	Бесіда, диспут, вікторина, зустріч Усний журнал, свято, концерт, КВК Тематичний день, тематичний тиждень, місячник, фестиваль, акція

1.3.3. Методи та форми індивідуальної, групової роботи та масової роботи

Достатньо типовим є підхід до класифікації методів та форм соціально-педагогічної роботи залежно від *позиції взаємодії соціального педагога та клієнта*. Вирішення основних завдань соціально-педагогічної роботи безпосередньо пов'язано із необхідністю організації взаємодії соціального педагога і вихованців, при цьому механізми, що закладені в основу цієї взаємодії будуть суттєво розрізнятися залежно від того, хто буде виступати клієнтом: індивід, група чи громада. Відповідно, йдеться про форми *індивідуальної, групової та масової роботи*.

Метод індивідуальної соціальної роботи (кейсуорк), був запроваджений в практику соціальної роботи М.Річмонд. Його сутність полягає у вирішенні проблеми з метою надання підтримки і створення ситуації, що спрямовує клієнта до розгляду ситуації і викликає бажання подолати життєві перешкоди. В основі метода закладено механізм адаптації клієнта до життєвої ситуації. До основних складових метода належать: встановлення первинної комунікації, вивчення та аналіз проблемної ситуації, визначення мети і завдань сумісної роботи; оцінка прогресу та результату сумісної роботи.

Н.В.Заверіко визначає такі переваги застосування методу кейсів у професійній підготовці соціальних працівників: *реалізм* (застосування методу кейсів у програмі тренінгу доповнює теоретичні аспекти курсу завдяки включенню практичних завдань, які необхідно вирішити групі); *мінімізація тиску* (дає унікальну можливість вивчити складні або емоційно значущі питання в безпечній ситуації тренінгу); *активна взаємодія* (комунікативна природа вправи надає можливість швидкої, але достатньо повної оцінки важливості проблем, які обговорюють, та рішень, що приймають. До недоліків методу кейсів належать: *виникнення хибних поглядів* (здатність виявляти, аналізувати й прораховувати кожний крок, що приведе до рішення); *відсутність висновків* (оскільки часові рамки не дозволяють групі сформулювати певні практичні рекомендації, це сприяє виникненню почуття незадоволення); *правдоподібність* (вправа має бути такою, щоб учасники могли ідентифікуватися із запропонованими ролями та впоратися з ними).

Даний метод є найбільш ефективним в програмах, орієнтованих на розвиток аналітичних здібностей, зокрема в тренінгах вирішення проблем, прийняття рішень, ведення переговорів та взаємодії з персоналом. Цей метод застосовують також у галузях менеджменту, супервізії, адміністрування [7, с.123].

В основу здійснення індивідуальної соціальної роботи закладено завдання корекції взаємостосунків індивіда із соціальним оточенням і з собою.

Корекція ставлення до себе, до власного “Я” передбачає прояв адекватної самооцінки; усвідомлення причин пригніченості і їх подолання; реставрацію адаптивності; вироблення навичок самостійності; створення ситуації антинавіювання; формування почуття гідності ; поваги до себе ; зміну ієрархії у системі цінностей, домагань клієнта.

Корекція ставлення до інших (далеких і близьких) базується на здатності до емпатії, розумінні почуттів інших, чуйності; здатності до доброзичливого сприйняття стану та інтересів, переваг і недоліків інших осіб; набуття навичок повноцінного спілкування, вміння запобігати появі конфліктів і своєчасного додання конфліктних ситуацій.

Корекція ставлення до життя можлива за умови отримання навичок вибору і прийняття рішення; мобілізації і самоорганізації; досягнення стійкості до неприємностей, загроз; оптимістичного ставлення до реальності; подолання перешкод, труднощів.

Використання методу індивідуальної роботи найбільш виправдано при визначенні перспектив клієнта, адаптації його до умов реальності, подоланні стресів, у самопізнанні та само прийнятті. До суттєвих переваг цього методу належить те, що окремо взятому учаснику приділяється уваги більше, ніж в умовах роботи групи.

Основними *формами* індивідуальної роботи в практиці соціально-педагогічної роботи є: зустріч, інтерв'ювання, консультація, співбесіда, переадресація, доручення.

Метод *групової соціальної роботи* активно розроблявся в 70-і роки ХХ століття. Особливе значення для розробки теорії методу відіграли результати досліджень теорії малих груп (Я. Коломенський, Р. Кричевський, К. Рудестам та інші).

За визначенням В.М. Сидорова [6], група - це щонайменше дві (але зазвичай більше) людини, які об'єднані спільними цілями чи схожими інтересами на царині пізнавального, емоційного або соціального взаємообміну під час однієї чи кількох зустрічей, достатніх для того, щоб у них склалося враження один про одного; був розроблений перелік норм, необхідних для їхнього спільного функціонування; сформовані цілі їхньої групової діяльності; виникло таке відчуття єдності, коли вони вважають себе (й інші оцінюють їх) як певну цілісність, відмінну від інших союзів.

У сучасній соціальній науці виділяють малі групи за різними ознаками, а саме: *за спрямованістю змісту* (групи, які орієнтуються на обмін інформацією; особистісний розвиток; зміни ціннісних орієнтацій; розвиток розуміння життєвих проблем, умінь долати життєві зміни; досягнення соціальних змін; проведення культурно-дозвільної анімації тощо); *за віком*; *за статтю*; *за характером проблеми* (групи людей з відхиленнями в поведінці; групи жертв насильства тощо); *за часом діяльності* (короткочасні, довготривалі, постійні); *за офіційним статусом* (формально-неформальні); *за способом утворення* (природні – спеціально сформовані); за ступенем відкритості (відкриті – закриті) [7, с. 46].

У сфері міжособистісних стосунків людина відчуває потребу в емоційному теплі, розумінні і контакті з іншою людиною. Соціальні суперечності нашого суспільства нерідко викликають у людини відчуття небезпеки, недовіри і безсилля. Таким чином, досвід, що набувається в спеціально організованих групах, сприяє протидії відчуженню, допомагаючи

вирішенню проблем, що з'являються в процесі міжособистісної взаємодії .
Визначимо переваги групових форм соціально-педагогічної роботи [1]:

1. Група створює умови "суспільства в мініатюрі", що відображає зовнішній світ і дозволяє програвати реалістичні ситуації в штучно створеній взаємодії.

2. Приховані фактори соціального тиску стають явними в умовах групи і впливають на індивідуальні життєві позиції вихованців.

3. Група надає можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від учасників, що мають спільні проблеми чи переживання .

4. У процесі групової взаємодії відбувається прийняття цінностей і потреб інших .

5. В умовах групи дитина чи молода людина відчуває себе прийнятою іншими, користується довірою, оточена турботою і має можливість отримати допомогу. Крім того, член групи сам приймає, довіряє, турбується про інших і допомагає іншим.

6. Ситуація групи може значно полегшити проблеми, що з'являються в міжособистісних стосунках; вона дає можливість відчути реакцію на себе і свої вчинки, проекспериментувати з різними стилями спілкування з партнерами по групі.

7. У групі кожен відчуває себе рівноцінним партнером у спілкуванні чи в будь-якій творчій взаємодії (на відміну від спілкування клієнта з соціальним працівником, при якому існує певний соціально-психологічний бар'єр).

8. Група заохочує спробу саморозкриття та самовдосконалення кожного її члена і внаслідок цього зростає впевненість клієнта своїх силах..

9. Гнучкість форм групової роботи робить цей метод більш демократичним, придатним для більш значної кількості клієнтів, що потребують допомоги.

В практиці соціально-педагогічної роботи існують наступні види груп: групи відновлення, освітні групи, групи самопомоги, терапевтичні групи тощо. Залежно від мети роботи групи змінюється позиція соціального педагога. Він може виконувати роль організатора, вихователя, координатора зовнішніх і внутрішніх зв'язків групи, посередника у міжгруповій взаємодії, інструктора, тренера тощо.

До найбільш розповсюджених *групових форм* соціальної роботи є: бесіда, тренінг, дискусія, диспут, усний журнал, гурток, секція, вікторина, турнір.

Особливістю використання групових форм роботи в практиці соціально-педагогічної роботи є об'єднання учасників групи в творчі мікрогрупи (команди, екіпажі). До таких форм роботи можна віднести усний журнал, ділову гру „Прес-конференція”, захист творчих проєктів, концерт-блискаву тощо.

Впровадження в практику соціально-педагогічної роботи *масових форм* організації діяльності груп та колективів набуло поширення та значної популяризації завдяки наступним перевагам та особливостям:

- масові форми соціальної роботи дозволяють учасникам відчути радість від причетності до спільної, значущої справи;

- в цих формах роботи задіяні представники майже всіх груп населення;
- завдяки довготривалості масових форм роботи створюється певне “емоційне поле”, що охоплює всіх учасників і здійснює позитивний вплив;
- більшість масових форм роботи мають комплексний характер, що дозволяє в межах однієї форми роботи використати переваги багатьох.

Найбільш поширеними *масовими формами* соціально-педагогічної роботи є: тематичне свято, мітинг, вулична акція, дискотека, спортивне свято.

Особливе місце в практиці соціально-педагогічної діяльності займають *комплексні форми* роботи, до особливостей яких слід віднести: довготривалість та поєднання кількох організаційних форм роботи в єдиній тематичній формі. Прикладами таких організаційних форм є: тематичний день, тиждень, місячник, Ярмарок, Карнавал, Свято вулиці тощо.

Переваги комплексних форми соціально-виховної роботи полягають в тому, що: відбувається “занурення” клієнтів у виховну ситуацію, сюжет; тривалість цієї форми дозволяє виявити свій творчий потенціал кожному вихованцю; реалізується можливість поєднання позанавчальних і позашкільних форм виховної роботи; реалізуються зв’язки між колективами вихованців різного віку і створюються підстави для появи різновікових колективів ; соціальні педагоги отримують можливість бачити позитивну динаміку розвитку якостей вихованців протягом форми роботи.

Тематичний День-свято є провідною комплексною формою в роботі літнього оздоровчого табору, за допомогою якої вирішується ціла низка соціально-педагогічних завдань. В умовах Дня-свята кожен вихованець отримує можливість на емоційне „занурення” до теми, сюжету, до виявлення своїх якостей у різних мікро-формах роботи.

Можна зробити висновок, що основним завданням успішної реалізації форм соціально-педагогічної роботи є створення системи роботи по оптимальному використанню арсеналу тих форм роботи, що пропонує досвід соціальної роботи та методики виховної роботи, влучне їх поєднання та доцільне застосування в соціально-педагогічній практиці.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. Дати визначення поняття “організаційна форма соціально-педагогічної роботи”.
2. Назвати основні класифікаційні ознаки систематизації форм соціально-педагогічної роботи.
3. Розкрити взаємозв’язок понять „методи соціально-педагогічної роботи ” та „форми соціально-педагогічної роботи”.

Завдання до практичних занять:

1. Розглянути класифікацію форм соціально-педагогічної роботи. Запропонувати власні приклади (проекти) організаційних форм соціально-педагогічної роботи (робота в мікрогрупах).
2. Провести конкурс на кращий проект організаційної форми соціально-педагогічної роботи

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити план-проспект комплексної організаційної форми соціально-педагогічної роботи.
2. Розробити способи об'єднання учасників у малі групи.

Література

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) /А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола; Заг.ред. А.Й.Капської. – К.: ДЦССМ,2002. – 164 с.
2. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Педагогика, 1990.- 270 с.
3. Капська А. Й. Соціальна робота: Навч. посібник – К.: Центр навчальної літератури,2005.- 328 с.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 380 с.
5. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ “Сфера”, 2001. – 480 с.
6. Сидоров В.Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. – Винница:Глобус-пресс, 2006. – 408 с.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
8. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/ За ред. проф. А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. –352 с.
9. Технологии социальной работы:Учебник /под общей ред. Е.И.Холостовой. – М.: ИНФРА, 2001. – 400 с.

Частина II. Характеристика педагогічних технологій

2.1. Словесні групові форми роботи: особливості та умови застосування

2.1.1. Використання словесних групових форм соціально-педагогічної роботи

Сучасні зміни духовних, національних пріоритетів призвели до трансформації соціального замовлення у сфері соціального виховання. Сьогодні, бажаним результатом роботи соціальних педагогів, вихователів є формування та розвиток активної особистості, громадянина, здатного до самостійної продуктивної творчої діяльності. Проте поширення в молодіжному середовищі таких негативних тенденцій як соціальний нігілізм, байдужість, зневіра щодо можливого кращого майбутнього гальмують процес соціального становлення молоді людини, громадянина.

Визначаючи можливості застосування словесних групових форм роботи в соціально-педагогічній діяльності ми виходили з особливостей та специфічних потреб пріоритетної цільової групи – підлітків. Психолого-педагогічний аналіз структури особистості підлітка, дозволив нам виявити перелік тих показників особистості, які, на нашу думку, найбільш притаманні дітям та молодим людям, що належать до груп ризикованої поведінки. Це такі мотиваційні якості як бажання самореалізації, визнання з боку оточуючих; характерологічні якості: сміливість, цілеспрямованість, оптимізм; такі творчі здібності, як: гнучкість, альтернативність, критичність мислення, здатність до генерації нових ідей, винахідливість тощо.

Найголовнішим новоутворенням підліткового віку є багатогранне і суперечливе почуття дорослості. Вважаючи себе дорослим, підліток протестує проти дріб'язкової опіки, контролю, беззаперечної слухняності, несправедливого, з його точки зору, покарання. Формою протесту може бути неслухняність, грубість, упертість, замкненість тощо. Зазначені вікові психологічні особливості зазвичай виявляються в нестерпності щодо заперечень і критики на свою адресу, нетерпимому ставленні до опіки і заступництва, низькому рівні адаптації до існуючих порядків, законів і традицій.

Ще однією з особливостей підліткового віку є прагнення до групування. Поведінка підлітків за самою своєю суттю є колективно-груповою. Саме тому група та стан підлітка в ній багато в чому визначає його поведінку. Для багатьох підлітків об'єднання в групи - це особлива форма протесту проти укладу життя й опіки старших, своєрідний прояв дорослішання. При аналізі соціальних чинників, що сприяють формуванню асоціальної поведінки, особливо виділяються неформальні групи з протиправними тенденціями. На певному етапі формування особистості така неформальна група може стати головним регулятором девіантної поведінки.

Участь в життєдіяльності групи насамперед задовольняє потребу підлітків у вільному спілкуванні, яка у цьому віці є дуже великою. Спілкування підлітків - це не просто форма організації вільного часу, а насамперед, засіб

самовираження особистості, встановлення нових міжособистісних відносин. В сфері міжособистісних стосунків молода людина відчуває потребу в емоційному теплі, розумінні і контакті з іншою людиною. Соціальні суперечності нашого суспільства нерідко викликають відчуття небезпеки, недовіри і безсилля. Таким чином, досвід, що набувається в спеціально організованих групах, сприяє протидії відчуженню, допомагаючи вирішенню проблем, що з'являються в процесі міжособистісної взаємодії.

Таким чином, соціально-психологічні особливості підліткового віку та визначення переваг словесних групових організаційних форм роботи дозволили нам виявити, що ці форми є одними з найбільш ефективних в практиці соціально-педагогічної роботи.

В процесі підготовки і проведення словесних групових форм роботи створюються умови для розвитку цілої низки комунікативних якостей, які нашу думку, є необхідними в становлення особистості молодої людини. Це такі показники як: вміння обґрунтовувати, доводити свої думки та позиції, цінувати мовну інформацію членів групи, вміння робити мовленнєвий сюрприз, здійснювати комунікативну самопрезентацію, а головне – толерантно ставитись до думок, позицій, висловів членів групи і вміти їх конструктивно сприймати.

До групових форм роботи, в яких провідним чинником виховного впливу виступає слово слід віднести: конференції, бесіди, дискусії, диспути, „круглі столи”, „усні журнали” тощо.

2.1.2. Соціально-педагогічна бесіда: види, методика підготовки та проведення

Визначаючи значення впливу бесіди на процес морального становлення вихованців А.С.Макаренко писав, що вся історія вчинків суспільства чи колективу може бути запропонована учням в надзвичайно переконливій і впливовій формі бесіди [7, с. 89].

Серед різноманітних видів бесід в методиці виховної роботи найчастіше визначають: естетичні бесіди (тематика яких була пов'язана з мистецтвом), етичні бесіди (у змісті яких розглядаються норми та принципи моралі) та сократовські бесіди (у змісті яких розглядалися світоглядні проблеми, філософські погляди) [1].

Ми вважаємо цю класифікацію неповною і пропонуємо свій підхід до класифікації бесід в практиці соціально-педагогічної роботи:

1. Морально-етичні бесіди:

- про ставлення клієнта до себе, до свого „Я”;
- про ставлення клієнта до інших людей;
- про ставлення клієнта до різних видів діяльності;
- про ставлення клієнта до світу, навколишнього середовища.

2. Культурологічні бесіди:

- про життя та творчість відомих метців (біографічні);
- про певний історико-культурний період;
- про певний шедевр мистецтва.

3. Календарно-тематичні бесіди:

- присвячені державним святам;
- присвячені датам, що є значними для країни, регіону, міста, певної громади;
- присвячені ювілеям громадських діячів, видатних людей.

4. Профілактичні бесіди:

- з проблем профілактики девіантної поведінки;
- з питань пропаганди здорового способу життя;
- з проблем профілактики порушень прав клієнтів.

5. Інструктивно-нормативні бесіди:

- з правил дотримання норм техніки безпеки;
- з питань особистої безпеки;
- присвячені ознайомленню з нормами, статутами поведінки.

Морально-етичні бесіди є найбільш вживаємими в арсеналі сучасних форм соціально-педагогічної роботи. Вони покликані поповнити знання клієнтів щодо норм, правил, принципів, вимог моралі, спричинити розвиток моральної свідомості, поглядів, ціннісних орієнтирів та ставлень, сприяти формуванню особистісних переконань.

Культурологічні бесіди сприяють створенню педагогічної ситуації, яка обумовлює бажання вихованців побачити світ краси, мистецтва, наблизитись до розуміння естетичних цінностей, ідеалів. В соціально-педагогічній роботі ці бесіди виступають потужним превентивним засобом, оскільки процес формування естетичної культури гальмує розвиток соціальних негативів в молодіжному середовищі.

Календарно-тематичні бесіди надають можливість поповнити знання вихованців щодо історії свого народу, сприяють вихованню на прикладах видатних персоналій минулого та сучасності, створенню традицій в колективі, групі. Важливо не перетворити бесіди цієї групи на звичайну „галочку” з приводу тієї чи іншої дати.

Профілактичні бесіди є основним засобом виконання завдань первинної профілактики. Профілактичні бесіди спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем [9, с.207]. Сучасні підходи до профілактики ґрунтуються на своєчасному виявленні та виправленні негативних факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку підлітків та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля. Таким чином, основним завданням профілактичних бесід є не лише інформування молодих людей щодо видів, форм девіантної поведінки та небезпек, що з ними пов'язані, а й формування конструктивної соціальної поведінки, позитивних соціальних орієнтирів та прикладів. Перевагою даної форми роботи є необхідність мінімальних ресурсів, оперативність, лаконічність.

Інструктивно-нормативні бесіди сприяють певній регламентації життєдіяльності клієнтів, вказують на необхідність дотримання певних норм,

вимог за для власної безпеки. Особливістю проведення бесід цієї групи є обов'язкова фіксація їх проведення (журнал), відсутність альтернативних поглядів під час обговорення.

Основні етапи підготовки та проведення бесіди в соціально-педагогічній роботі:

1. Визначення актуальності проблеми, стимулювання інтересу учасників;
2. Діагностика потреб, проблем певної групи, визначення їх уподобань;
3. Визначення місця бесіди в системі соціально-виховної роботи з даним колективом, її необхідності, ситематичності проведення;
4. Визначенн звучання теми, мети, основних завдань.
5. Підготовка до проведення.
6. Проведення бесіди:
 - а) поступове розкриття основних питань теми, визначення основних понять;
 - б) звернення до прикладів, використання емоційно-образних засобів впливу;
 - в) аналіз стану проблеми в групі (в разі необхідності);
 - г) рекомендації, поради;
7. Підведення підсумків.
8. Очікувана післядія.

Дамо побіжну характеристику кожгного з етапів:

На етапі визначення змісту майбутньої бесіди часто спостерігається певне порушення прав клієнтів щодо вибору проблеми розмови, оскільки поява бесіди в плані соціально-виховної роботи найчастіше є наслідком вибору соціального педагога. Таким чином, з метою дотримання норм колективного планування ми маємо залучити учасників групи до визначення найбільш болісних, проблемних саме для цього колективу тем розмови. Крім того, при виборі теми бесіди ми можемо спиратися на визначення рівня обізнаності клієнтів, висловлене ними бажання дізнатися про щось більш детально. Здійснити виконання цих завдань можна шляхом проведення групових зборів, роботи „скриньки побажань”, анкетування учасників групи, створення рейтингу тем за результатами ранжування, проведеного членами колективу.

Для визначення теми бесіди важливо врахувати наступні фактори:

1. Моральні норми, принципи поведінки – це поняття, що мають багатоплановий, складний характер. Саме тому їх зміст важко розкрити в межах однієї бесіди. З цією метою варто запланувати проведення низки, циклу, серії бесід, що пов'язані спільною проблемою.
2. Для встановлення оптимальності звучання теми бесіди надзвичайно важливо здійснити аналіз планів соціально-виховної роботи, з'ясувати, чи не проводилась бесіда за такою ж саме темою раніше.
3. Залежно вік віку учасників постає необхідність поступового ускладнення не лише змісту бесіди, а й звучання теми.
4. Вибір теми обумовлено віком, рівнем моральної вихованості членів групи, колом їх інтересів, можливостями організації соціально-виховної роботи.
5. Звучання теми має бути яскравим, лаконічним, проте не надто дискусійним. Це може обумовити трансформацію бесіди в диспут чи

дискусію.

Орієнтовне звучання тем бесід, відповідно до запропонованої класифікації запропоновано в змісті Додатка А.

На наступному етапі підготовки соціальний педагог має визначити виховний потенціал бесіди, її місце в загальній системі соціально-виховної роботи з даною групою, конкретні завдання, що мають бути розв'язані в ході її проведення.

Конкретизація завдань соціально-педагогічної бесіди відбувається при наявності таких основних компонентів мети:

- Інтелектуально-пізнавальний (поповнення, систематизація уявлень, актуалізація та активізація знань учасників щодо проблеми бесіди; розвиток світогляду, обізнаності; формування первинних знань щодо певних аспектів проблеми);
- Розвивальний (сприяння розвитку комунікативних умінь, таких як: вміння цінувати мовленеву інформацію, емпатійного сприйняття матеріалу теми, влучного визначення питань до теми, змістовної, повної відповіді на проблемні питання; розвитку певних здібностей, уявлення, фантазії тощо);
- Емоційно-мотиваційний (сприяння створенню певної виховної педагогічної ситуації, що вплине на появу в учасників певних прагнень, бажань, спонукань).

При визначенні завдань соціально-педагогічної бесіди варто уникати декларативності, неконкретності. Завдання мають бути реальними, зважаючи на хронометраж бесіди (20-30 хвилин). Саме тому не бажано, щоб завдання бесіди звучали таким чином: „Сприяти формуванню здорового способу життя ...”, „Виховувати гідних громадян ...”, „Формувати переконливо негативне ставлення до куріння ...”.

Бесіда є монологічною формою, оскільки основний вантаж її підготовки та проведення покладається на плечі соціального педагога.

На етапі підготовки соціальний педагог використовує можливості художньої, науково-методичної літератури, ЗМІ, власні життєві спостереження. Важливим джерелом підготовки бесіди може слугувати зміст кінофільмів, театральних вистав. Більш оперативним джерелом виступають матеріали газет, журналів, Інтернет-форумів. Використання цих джерел в їх різноманітності та єдності зробить зміст переконань більш аргументованим, дозволить більш яскраво розкрити звучання теми. Це полегшить процес сприйняття матеріалів теми, сприятиме активізації співчуття, засвоєння певних ідей, поглядів, перенесення суспільних моральних норм та уявлень в свідомість конкретного клієнта.

Яскравості викладення матеріалу буде сприяти внесення до тексту бесіди віршованих фрагментів, прислів'їв, приказок, фразеологізмів, їх використання в якості епіграфу, епілогу, проблемних питань тощо. Збагатить зміст бесіди звернення до тлумачних словників, енциклопедій, довідників.

Педагог для проведення бесіди може розробити тезовий план викладення матеріалу. Ще зручніше використовувати карточки з тезами, питаннями, емоційними „вкрапленнями”.

Значно активізують увагу слухачів факти з життя членів групи, статистичні дані, отримані в ході попереднього анкетування. Джерелом можуть слугувати твори, есе учасників групи. При цьому важливо захищати дотримання права клієнтів на збереження конфіденційності та анонімності.

Дотримання такту при використанні прикладів негативного плану важливо для створення довірливої ситуації в колективі, позитивного налаштування на відверте обговорення проблеми. Головне - не перетворити бесіду в моралізацію та неприховану нотацію.

Соціальний педагог має залучити учасників до процесу підготовки бесіди. З цією метою їм завчасно повідомляють тему, рекомендують список літературних джерел. Учасники можуть залучитись до підготовки стенду з матеріалами до бесіди, оформлення приміщення ілюстраціями: плакатами, фотографіями, малюнками тощо.

Використання зразків образотворчого мистецтва, матеріалів художньої літератури, музики повинно мати фоновий, додатковий характер, оскільки основним засобом впливу соціально-педагогічної бесіди є слово. При цьому важливо дотримуватись вимог до функціональності організаційних форм соціально-педагогічної роботи. Саме тому бесіду не варто перетворювати в літературно-музичну композицію, виховну годину чи тематичний вечір.

Під час проведення бесіди варто уникати шаблонів, штампів, важливо забезпечувати композиційну новизну, творчий підхід, варіативність в роботі з змістовим матеріалом.

Початок бесіди – це момент, ефективність якого визначить міру активізації клієнтів, їх зацікавлення. З метою залучення уваги, інтересів членів групи доцільно використання таких прийомів як: проблемне питання чи проблемна ситуація, використання афоризму, звернення до прикладу.

Визначають *два шляхи побудови бесіди*: індуктивний (від аналізу фактів до їх узагальнення, систематизації) та дедуктивний (від визначення головної ідеї до її деталізації, аналізу окремих фактів).

В загальних рисах структура індуктивного типу бесіди виглядає таким чином: повідомлення теми, приклад, випадок з життя, відповіді на питання соціального педагога, аналіз кожного факту, встановлення взаємозв'язків, суттєвих ознак, визначення основних понять, їх обґрунтування, формулювання висновків. Цей шлях побудови бесіди є більш влучним для вихованців молодшого шкільного віку та для тих клієнтів, що не мають досвіду участі в групових формах роботи.

В структурі дедуктивного типу бесіди можна визначити такі складові: розкриття сутності основного поняття теми, визначення структури поняття, його складових, аналіз кожного компонента, питання до членів групи, визначення їх думок, поглядів, узагальнення висловів, встановлення консенсусу.

Важливе місце в ході проведення бесіди відіграють *проблемні питання*. Вони мають забезпечити розгорнуту відповідь слухачів, мати неоднозначний

характер, поживлявати аудиторію. Тому, замість питання „Чи важливо зберігати природні ресурси нашої країни?” краще поставити питання: „Що здатен зробити кожен з нас для збереження природних ресурсів нашої країни?”. Як і в якій частині бесіди задавати питання – це справа творчого вибору соціального педагога. Важливо не витратити на обговорення одного з питань більшої частини часу, не перейти межі бесіди в напрямку дискусії. Відповіді на проблемні питання мають зайняти орієнтовно третину часу бесіди.

З метою підвищення дієвості бесіди важливо забезпечити виконання низки умов, а саме:

- тематична та змістова визначеність бесіди з урахуванням віку, особливостей розвитку та формування групи;
- добір та використання методичних прийомів, що активізують увагу учасників та їхній стійкий інтерес протягом бесіди;
- використання яскравих, перевірених аргументів та фактів;
- емоційна привабливість кожного з етапів бесіди;
- залучення клієнтів до вільних, невимушених коротких виступів;
- доброзичливість, толерантність педагога;
- створення емоційно-комфортної ситуації, що сприяє вияву щирості, відвертості.

Підводячи бесіду до її логічного завершення соціальний педагог узагальнює вислови та відповіді учасників, зводить їх до двох-трьох основних підходів. Важливо не забути подякувати учасникам за увагу, участь в обговоренні, щирість, сміливість думок та поглядів. Проведення бесіди не виключає „домашнього завдання”. Педагог може рекомендувати задуматись над питанням, висловом, прочитати книгу, подивитись виставу.

Післядія бесіди – це основний критерій оцінки ефективності її проведення. В разі успіху, учасники обов'язково запропонують продовжити розмову у формі диспуту, зустрічи, „круглого столу” тощо.

Зрозуміло, що засвоєння в ході соціально-педагогічних бесід норм та правил поведінки потребує повсякденних проявів їх у практичній діяльності. У протилежному випадку спостерігатимемо типовий відрив між свідомістю та поведінкою клієнта. Тому соціальний педагог має поєднувати застосування методів формування свідомості з методами організації діяльності, про які більш детально буде йти в наступних параграфах цього посібника.

2.1.3. Специфіка та виховні можливості дискусії в соціально-педагогічній роботі

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем соціально-педагогічної роботи (А. Мудрик, З. Артеменко, А. Кирсанов, В. Зоц та інші) дозволив нам дійти висновку, що диспут та дискусія в характеристиці форм соціально-педагогічної роботи часто ототожнюються і не розрізняються за змістом і методикою проведення.

Диспут та дискусія є простими, груповими, словесними організаційними формами роботи, головною метою яких є створення сприятливих умов для визначення переконань, ставлень, життєвих позицій учасників

Саме в цьому полягає значення диспуту та дискусії як діагностичних та профілактичних форм роботи, дієвість їх застосування в роботі з дітьми та молоддю. Жваве, активне, невимушене обговорення актуальних для групи учасників проблем дозволить соціальному педагогу більш влучно прогнозувати подальшу діяльність, спираючись на знання потреб та проблем членів колективу і окремих вихованців.

Специфічність дискусії як форми соціально-педагогічної роботи полягає в тому, що вона виникає спонтанно, не прогнозовано. З одного боку, це гарантує щире зацікавлення учасників, свідчить про актуальність теми обговорення. З іншого боку – породжує певні ускладнення, а саме: дискусія може перетворитись в з'ясування стосунків, навіть у сварку. Крім того, неплановий характер дискусії дуже часто робить неможливим участь соціального педагога, вихователя в процесі обговорення. Тому перед соціальним педагогом постає завдання прогнозувати можливі моменти виникнення дискусії. Після перегляду кінофільму, вистави, цікавих подій суспільно-політичного життя соціальному педагогу варто „розгорнути” дискусію, щоб вона відбулась за його участю.

У практиці соціально-педагогічної роботи існує кілька технік проведення дискусій, застосування яких забезпечує толерантне ставлення опозиційно налаштованих учасників та дозволяє проводити дискусію у конструктивному руслі.

Техніка „парламентської” дискусії передбачає розподіл учасників на кілька груп, залежно від того, яку позицію вони займають. Найбільш типовими рольовими позиціями є „прихильники”, „противники” та „незацікавлені”. Позицію кожної групи може представляти один учасник. Таким чином, всі учасники дискусії по черзі можуть висловлювати та відстоювати свої думки. Саме такий підхід до проведення дискусії гарантує „джентельменську” поведінку учасників, формує повагу до інших, почуття такту, терпимість до думок, що не збігаються з особистою позицією учасника.

Техніка „дискусія з капелюхом” також нормує процес неконтрольованих висловлювань учасників. Засобом надання слова стає символ – капелюх, який надягають на учасника, що просить слова. Після того, як бажаючий висловить свою думку він має передати символ дискусії тому з членів групи, думку якого він хоче почути у відповідь. В ролі символу може бути використаний не лише капелюх, а й повітряна кулька, яскрава хустка, іграшка, квітка тощо.

Техніки організації та проведення дискусії мають значний потенціал у вирішенні завдання діагностики міжособистісних стосунків членів групи. Уважний соціальний педагог, без сумнівів, зможе, спостерігаючи за поведінкою учасників дискусії виявити лідерів і аутсайдерів групи, визначити рівень сформованості певних особистісних якостей та творчих здібностей учасників.

2.1.4.Методика підготовки та проведення диспуту

На відміну від дискусії, диспут є плановою формою соціально-педагогічної роботи. Саме плановий характер диспуту дозволяє соціальному педагогу забезпечувати більш ґрунтовне теоретико-методичне визначення пріоритетів при виборі теми обговорення, залучати до участі в обговоренні „адресні” групи клієнтів.

Процес підготовки диспуту починається з визначення низки проблем, які є актуальними, цікавими для різних груп молоді. Виконуючи завдання формування та розвитку особистості підлітка, соціальний педагог повинен з самого початку підготовки диспуту демократично поширювати коло прав його майбутніх учасників. І перше з цих прав (яке не рідко порушується в практиці соціально-виховної роботи) - це право на вибір проблеми обговорення. Можливим вирішенням цього завдання стане запропонований перелік проблем, що можуть бути закладені в основу майбутніх диспутів. Визначений вихованцями рейтинг проблем допоможе соціальному педагогу у виборі найбільш болісних, цікавих та актуальних тем диспутів, що будуть заплановані для подальшого проведення.

З метою визначення рівня обізнаності майбутніх учасників диспуту можливим є проведення анонімного анкетування. Аналіз відповідей учасників анкетування дозволить отримати цікавий статистичний матеріал та уникати в ході диспуту тих питань, відповідь на які добре відома аудиторії.

З метою активного залучення учасників до підготовки і проведення диспуту створюється ініціативна група кількістю 3-5 осіб. Завданням соціального педагога є забезпечення загального і методичного керівництва, допомога у пошуку матеріалів, поради щодо формування теми, питань для обговорення. Бажано, щоб ініціативна група виконувала завдання підготовки до проведення диспуту тимчасово, і наступний диспут готувала нова група вихованців. Такий підхід, на нашу думку, забезпечить змінність доручень, дозволить залучити більшу кількість вихованців до процесу підготовки дискусійних форм роботи, що сприятиме підвищенню їх самооцінки, формуванню відчуття гідності, визнання в середовищі однолітків.

В групах, колективах, де практика проведення дискусійних форм роботи не існувала, потрібно зацікавити вихованців, познайомити їх з методикою проведення міні-диспутів, окремих дискусійних технік, заохотити можливість висловити свої думки, відстояти особистісну позицію.

З цією метою може бути використаним і арсенал навчального процесу загальноосвітніх навчальних закладів. Урок-диспут, урок-дискусія, можуть стати першим досвідом участі у таких формах роботи учнівської млоді.

Половину успіху проведення диспуту забезпечить влучно сформульована тема. Варіанти звучання теми диспуту добирають члени ініціативної групи і визначають остаточне їх звучання.

В практиці соціально-педагогічної роботи існує три *підходи до формулювання теми диспуту*.

По-перше, тема диспуту може бути сформульована як проблемне питання, яке не передбачає однозначної відповіді. Наприклад:

- „Тобі 17. Це мало чи багато?“;
- „ВІЛ – проблема суспільства чи проблема громадянина?“;
- „Чи існують права без обов’язків?“;
- „Чи можуть батьки бути друзями?“;
- „Безпечна сексуальна поведінка – чи доречно про неї говорити, коли йдеться про кохання?“

По-друге, в темі диспуту може бути запропонована альтернатива вирішення проблеми – її підтримка чи заборона. Наприклад:

- „ВІЛ – інфікованими можуть бути тільки представники „груп ризику”: так чи ні?“;
- „Мати – школярка: так чи ні?“;
- „Легалізація легких наркотиків в Україні: так чи ні?“;
- „Кохання треба довести та розпочати статеві стосунки: так чи ні?“.

Третій підхід також передбачає визначення проблеми, яка має кілька варіантів рішень, проте замість лаконічних „так” чи „ні” пропонується два варіанти можливого бачення проблеми. Наприклад:

- „Наркотики: відкриття нових світів чи загибель існуючого“;
- „Кохання без обмежень: прояв свободи чи безвідповідальність“;
- „Вибір професії: престиж чи покликання?“.

Головними критеріями оцінок вдало обраної теми є її актуальність та альтернативність. Тобто тема диспуту має гостро, безкомпромісно ділити аудиторію на кілька груп з різними життєвими позиціями. Якщо це не відбувається, то диспут не досягне своєї головної мети: з’ясування позицій і переконання учасників.

При визначенні теми диспуту потрібно враховувати вік учасників, досвід їх участі в дискусійних формах роботи. У деяких випадках тема диспуту може бути обрана без попереднього погодження проблеми з потенційними учасниками. Тема може бути обумовлена певною морально-психологічною ситуацією в колективі, смаками вихованців, їх музичними, літературними уподобаннями. Диспут може бути присвячено нещодавно побаченим виставі, кінофільму.

Після визначення теми підготовка диспуту (залежно від гостроти проблеми обговорення) може тривати від одного тижня до місяця. За цей час ініціативна група розподіляє обов’язки і виконує наступні завдання: залучення потенційних учасників диспуту, добір і систематизація матеріалів з проблеми диспуту, підготовка і оформлення приміщення. Проте бажано не залучати до підготовчого періоду надмірну кількість потенційних учасників, бо вони втратять інтерес до теми ще до початку диспуту.

Тему диспуту варто оголосити у об’яві-запрошенні за тиждень до початку. Широкому залученню до участі в диспуті може сприяти попереднє (за 3-4 дні до початку) повідомлення основних питань диспуту. Залежно від звучання проблеми їх може бути 5-10.

Звучання питань для обговорення не повинно дублювати питання попередньої анкети. Бажано, щоб питання задавалися у певній послідовності,

були логічно пов'язані, і не тільки розкривали основні категорії теми, але допомагали розібратися в проблемі, визначити та оцінити своє ставлення до неї, шляхи самовиховання і життєвого самовизначення. Саме тому у питаннях бажано адресуватися до життєвого досвіду учасників, враховувати рівень їх обізнаності і моральної вихованості. Дрібні нюанси проблеми краще висвітлити вже у ході обговорення.

Участь у процесі обговорення питань буде більш активною і свідомою, якщо забезпечити попереднє ознайомлення учасників з темою засобами стінної газети, радіо-газети. Можливо зробити виставку (чи анонс) літератури з проблеми, підібрати матеріали періодичних видань чи запропонувати список літератури.

Ефективність проведення диспуту багато в чому обумовлена вміннями ведучих. Ведучим може стати найбільш ерудований, активний, авторитетний учасник ініціативної групи. Досвід показав, що двоє ведучих краще виконують завдання. Важливо, щоб ведучий знав інтереси аудиторії, її ставлення до теми диспуту, рівень обізнаності з проблеми. Роль ведучого у ході диспуту не повинна зводитись тільки до коментарів виступів. Ведучий має вміти пов'язувати, порівнювати зміст виступів, звертатися до присутніх з пропозицією висловити своє ставлення до певної позиції, жестами, мімікою реагувати на твердження, створюючи, таким чином „емоційне обличчя” диспуту.

Початок диспуту може бути різним: вступне слово ведучого, повідомлення даних анкетування, статистичної інформації, аналіз літературних фактів чи життєвої ситуації.

Структура вступного слова визначається змістом і виховними завданнями диспуту. Ефективність „вступу” визначається вмінням ведучого яскраво „презентувати” тему, переконливо і дискусійно поставити питання перед аудиторією. Можна розпочати диспут з відомого вислову, цитати і загострити за їх допомогою увагу учасників на основних питаннях диспуту.

Головне завдання ведучого (ведучих) у ході диспуту не бути прихильниками тієї чи іншої позиції. Ведучі повинні бути своєрідним „каталізатором” диспуту, тобто сприяти прискоренню, емоційній забарвленості, бурхливості диспуту, проте не виявляти власну позицію, не заперечувати висловів учасників, полемічних випадів, реплік з місця. Саме такий підхід допоможе поживавити хід диспуту, підвищити емоційний рівень, інтерес аудиторії. Ведучий повинен вдало реагувати на репліки і питання, здійснювати їх переадресацію, запрошуючи бажаних до розвитку певної думки, позиції.

Майстерність ведучого полягає у вмінні вчасно „підігріти” чи „охолодити” учасників диспуту. Ведучий повинен вміти виявляти різноманітні думки, логічно розвивати, аргументовано коментувати різні позиції, передбачати несподівані варіанти виступів. Вислови, які, на думку організаторів диспуту є помилковими, не слід „відкидати”. Бажано привернути до них увагу опозиційно налаштованих учасників і розгорнути конструктивне обговорення. Варто пам'ятати, що саме ті учасники, які наважуються

заперечувати більшості, володіють сміливістю, самостійністю думок і заслуговують на повагу.

Емоційний характер виступів, максималізм учасників дуже часто зашкоджують логічному розвитку диспуту, заважають висловитись тим з його учасників, хто почувається менш впевнено. Саме тому в традиційній методиці соціально-виховної роботи існує практика ознайомлення аудиторії з „Правилами диспуту” чи „Пам’яткою учасникам диспуту”. Ведучі по ходу диспуту привертають увагу до переліку правил і використовують їх як засіб корекції поведінки. Якщо „Правила” це передбачають, то грубих “порушників дисципліни” можна на певний час позбавити слова.

Добре, якщо „Правила” стануть результатом творчої роботи учасників групи. Їх можна змінювати на кожному диспуті, можна лишити як обов’язкові для всіх усних форм роботи. В останньому випадку правила оформлюють і використовують як унаочнення диспуту. Ми пропонуємо орієнтовне звучання „Правил диспуту”:

- У нас немає спостерігачів – усі беруть участь;
- У суперечці народжується істина;
- Перш ніж говорити, подумай – про що;
- Говори щиро і чесно;
- Намагайся говорити своїми словами;
- Май мужність визнати правоту інших;
- Крик – ознака безсилля;
- Дай можливість іншим висловити свою позицію;
- Якщо критикуєш – пропонуй!

Значно більше, ніж бурхливість обговорення диспуту можуть зашкодити паузи, незацікавленість, емоційне відчуження учасників. Тому перед ведучими диспуту постає завдання – за допомогою “гострих” додаткових питань, яскравих висловів, фактів, вчасно наведених цифр “відродити” диспут до життя, активізувати аудиторію. По ходу диспуту ведучі мають підтримувати наскрізну ідею, „стрижень” диспуту за допомогою своєрідних емоційних „манків”.

Не менш важливим є вміння ведучого згорнути диспут і наблизити його хід до логічного фіналу. Ведучі повинні стежити за регламентом диспуту. Методично вірно організований і проведений диспут не повинен тривати більш ніж годину. Як правило, диспут затягується у випадку, коли обговорення вийшло за межі теми.

Якщо за часом диспут наближається до завершення, а учасники не втратили інтерес до теми, їх аргументи на захист своєї позиції не вичерпано, ведучі можуть запропонувати продовжити обговорення на наступному диспуті і розглянути інші аспекти проблеми. Продовженням розмови, що розгорнулась у ході диспуту може стати читацька конференція, усний журнал, зустріч з фахівцем, ток-шоу, ділова гра ”прес-конференція” тощо. У будь якому випадку

диспут не повинен ставити крапку у розмові, учасники мають бачити перспективу, ”післядію” диспуту.

Як би ґрунтовно не обговорювались питання диспуту, необхідно заключне слово ведучого. Бажано, щоб воно було яскравим, переконливим, містило узагальнення тих виступів, що прозвучали у ході диспуту, допомагало учасникам визначити можливі перспективні шляхи розв’язання життєвих проблем, життєвого самовизначення.

На закінчення ведучий має подякувати всім учасникам за активну участь, сміливість у висловах, тактовність у поведінці і запросити до нових зустрічей.

Тематику та орієнтовну структуру кількох диспутів подано у Додатку Б.

2.1.5. Завдання соціального педагога в підготовці та проведенні словесних групових форм соціально-педагогічної роботи

Розглядаючи диспут як форму соціально-педагогічної роботи, важливо влучно визначити місце соціального педагога у процесі підготовки та проведення диспуту. Методична допомога на етапі підготовки, участь у доборі матеріалу, розробка стратегії попереднього опитування, анкетування потенційних учасників диспуту гарантує соціальному педагогу, як мінімум, запрошення на диспут в якості учасника ініціативної групи.

В процесі проведення диспуту соціальний педагог не повинен займати місце ведучого і, навіть, активного учасника. Краще обмежитись позицією зацікавленого спостерігача. Звичайно приємно, якщо учасники диспуту будуть цікавитись думкою соціального педагога, запрошувати його до виступу. Проте, якщо це не відбувається образатися не варто. Така поведінка може свідчити про достатньо високий рівень самостійності, „самодостатність” аудиторії, її моральну зрілість чи про наявність лідера з числа учасників, який перетягує на себе відповідальність за хід диспуту.

Існують певні „табу” в поведінці соціального педагога в якості учасника диспуту. Назвемо їх:

- Не заперечувати висловів учасників;
- Не робити підсумки після виступів учасників, не давати їм будь-яку оцінку;
- Не наводити приклади з життя учасників;
- Не намагатись допомогти ведучим.

Від такту соціального педагога, його професійної етики, поваги до особистісних якостей учасників диспуту багато в чому буде залежити успіх цієї форми роботи.

Важливим аспектом підготовки диспуту є вибір та оформлення приміщення. Воно має бути затишним і трохи затісним. Не бажано розміщати учасників по колу, як для проведення тренінгу. У учасників повинна бути

можливість сісти довільно, невимушено, “сховатися” за спину друзів. Емоційне забарвлення диспуту можуть створити плакати, ілюстрації, тиха музика. Але не варто перетворювати диспут у літературно-монтажну композицію чи виховну годину.

Бесіда, диспут та дискусія – це впливові словесні, групові, прості форми соціально-педагогічної роботи, що розв’язують завдання діагностики морально-етичних позицій членів групи, формування толерантного ставлення до поглядів, думок, висловів учасників, профілактики ризикованої поведінки дітей та молоді, які в разі їх влучного і системного застосування виступають впливовими чинниками формування особистості клієнта, розвитку його комунікативних якостей, формування засад відповідального ставлення до свого життя.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягають переваги використання групових словесних форм роботи?
2. Які особливості підліткового віку обумовлюють ефективність застосування словесних групових форм роботи?
3. Назвати основні етапи підготовки та проведення бесіди.
4. Визначити головні завдання кожного з видів соціально-педагогічної бесіди.
5. Визначити основні „проблемні зони” проведення дискусії.
6. Чи зможете ви сформулювати тему диспуту трьома способами?
7. Визначити основні завдання соціального педагога під час підготовки та проведення словесних групових форм роботи.

Завдання до практичних занять:

1. Розробити тематику соціально-педагогічних бесід для різних груп клієнтів.
2. Розробити структуру і зміст морально-етичної, культурологічної та профілактичної бесіди.
3. Розробити тематику диспутів для різних категорій об’єктів.
4. Розробити структуру і зміст одного диспуту на соціально-педагогічну тему.
5. Ділова гра “Прес-конференція”(на основі аналізу матеріалів періодичних видань).
6. Розробити структуру і зміст рубрик усного журналу „Соціальний педагог”. Захист проекту „Усний журнал”.

Завдання для самостійної роботи:

1. Створення банку тем (100 тем бесід та 100 тем диспутів).
2. Розробка змісту, питань до п’яти тем бесід та диспутів.
3. Розробка структури кількох усних журналів.

4. Скласти перелік тем для проведення читацьких конференцій з різними групами клієнтів.
5. Розробити зміст та завдання для „Інтелект-шоу”

Література:

1. Артеменко З.В. Азбука форм воспитательной работы: Справочник.- Мн.:Новое знание,2001. – 315 с.
2. Богданова О.С., Калинина О.Д. Содержание и методика этических бесед с младшими школьниками. – М.:Просвещение 1985. – 160 с.
3. Зоц В.Н., Коломиец Г.В. Методические рекомендации к организации коллективной творческой деятельности учащихся. – К.:РУМК, 1990. – 27 с.
4. Иванов И.П. Энциклопедия КТД. – М.:Педагогика,1989. – 206 с.
5. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 1997.-380 с.
6. Красовицький М.Ю. Виховна робота в школі: досвід і проблеми: Кн. для вчителя. – К.: Освіта,1992. – 183 с.
7. Макаренко А.С. Твори в 7 томах. – Т.4. –.: Рад.школа, 1954. – 425с.
8. Щуркова Н.Е. О некоторых формах воспитательной работы со школьниками // Воспитание школьников. – 1990. № 4. С. 16-17.
9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

2.2. Гра та ігрові техніки в соціально-педагогічній роботі

2.2.1. Сутність та специфіка гри в соціально-педагогічній роботі

Потреба формування соціально-активної особистості, спрямованість соціально-педагогічного процесу на її розвиток спонукають до життя нові нестандартні форми педагогічної взаємодії. Однією з таких форм є гра як засіб розвитку особистості дитини чи молодої людини. Специфіка гри як одного з провідних видів діяльності дозволяє використовувати ігрові техніки як істотний та впливовий профілактичний засіб соціально-педагогічної роботи. Ця специфіка полягає у свободі дій, абсолютній зануреності учасника гри, підкоренні його певним правилам, наявності особливих групових стосунків і емоційної забарвленості.

Специфіка ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи полягає, на наш погляд, в профілактичній, превентивній спрямованості гри як засобу організації змістовного дозвілля, запобіганні асоціальної діяльності клієнтів. У цьому контексті гра є одним з провідних інструментів в арсеналі соціального працівника ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків. Крім того, гра сприяє духовному і фізичному звільненню, зняттю напруги, посиленню відчуття радості від подолання певних труднощів, перешкод. Під час гри людина відчуває насолоду від вільного прояву своїх здібностей. Ця ситуація ігрової творчості, що неодноразово повторюється, закріплюється і створює певний “творчий ключ”, яким кожний соціальний педагог може користуватись у своїй діяльності. “Творчий ключ — це вміння свідомо, енергійно, в будь-який час діяльності вмикати внутрішні резерви, стимулювати творче самопочуття, оптимізм.

Психолого-педагогічна література дає широкий спектр відповідей на питання в чому і як взаємодіють ігрова діяльність і процес соціалізації особистості. Дидактичні аспекти ігрової діяльності вивчались у працях Л.О.Венгер, О.Е.Селецької, Д.М.Узнадзе та інших. Рекомендації щодо використання гри в системі виховної роботи запропоновані в дослідженнях Н.П.Анієєвої, З.А.Веселої, О.С.Газмана, Р.М.Миронової, О.Л.Немежанської, В.М.Терського, С.А.Шмакова та інших. Н.Я.Безборода, А.Б.Добрович, В.В.Петрученко, В.Р.Прауде, М.Л.Смульсон та інші розглядали питання використання гри з метою діагностики і психокорекції міжособистісних стосунків, окремих якостей творчої особистості. В працях Д.Б.Менжерицької, Є.М.Мінська, Б.П.Нікітина, О.Ю.Приходько, О.Я.Савченко, А.М.Тюттюникова та інших висвітлені різні аспекти використання ігор у навчально-виховному процесі сучасних середніх загальноосвітніх навчальних закладів.

Проте, аналіз психолого-педагогічної літератури з проблем застосування гри з метою розвитку особистості дозволив нам побачити, що недостатня увага приділяється обґрунтуванню і практичному застосуванню ігор, ігрових технік, що доцільно було б використовувати в практиці соціально-педагогічної роботи.

2.2.2. Класифікації ігрових форм роботи

В практиці соціально-педагогічної роботи використовують такі класифікаційні ознаки ігор та ігрових технік:

- за кількістю учасників (з обмеженою кількістю учасників, групові, масові);
- за напрямом виховних дій (музичні, танцювальні, інтелектуальні, спортивні);
- за місцем проведення (в приміщенні, на майданчику, в лісі, на воді);
- за видами обладнання, що використовується (естафети, настільні, аукціони);
- за творчим потенціалом (репродуктивні, конструкторські, новаторські).

Головною умовою успіху застосування ігор в соціально-педагогічній роботі є активне залучення учасників не лише до самого процесу програвання, а й до процесу створення гри, її народження.

Ще одна класифікація пропонує розглядати ігри залежно від створення нового, оригінального в змісті та структурі гри:

- ігри, в яких відчувається нестача інформації;
- ігри, умови яких потребують доповнення;
- ігри, де визначено лише сюжет;
- ігри з суперечностями у змісті;
- ігри з запланованими помилками у змісті (з метою виправлення помилок учасниками);
- ігри за запланованим сюжетом і умовами, де оцінки, результати визначають учасники.

2.2.3. Психолого-педагогічні умови підготовки та організації гри

Підготовкою та проведенням гри в практиці соціально-педагогічної роботи займається спеціально підготовлений ігротехнік.

Умовами підготовки до проведення гри в соціально-педагогічній роботі є:

- визначення творчого потенціалу гри;
- визначення місця і часу проведення гри,
- визначення кількості учасників;
- забезпечення комфортності й природності гри;
- урахування вікових та анатомо-фізіологічних властивостей учасників гри ;
- захист людської гідності, морального самопочуття кожного учасника гри;
- визначення місця ігротехніка під час проведення гри;
- цілеспрямоване поширення прав учасників гри.

Розглянемо ці умови більш детально:

Визначення творчого потенціалу гри.

Ігротехнік має уявляти доцільність даної гри для певного періоду розвитку особистості дитини чи молодшої людини. Крім того, потрібно усвідомити, на

розвиток яких показників, якостей особистості може бути спрямована ця гра. При цьому варто враховувати, що гра може бути добре відомою, а може бути і абсолютно новою для вихованців.

Наприклад: гра “Лист”. Для молодших підлітків. Кількість учасників 15-30. Час проведення — організаційний період роботи. В центрі кола гравців — ведучий. Його завдання — знайти де, в якому місці відбувається передача “листа”. Починає гру один з вихованців. Він голосно каже: “Я надсилаю листа. (називає ім’я)”. При цьому він (непомітно для ведучого) робить який-небудь жест, рух, який повторюють ланцюжком гравці. Завдання ведучого зупинити цю “передачу листа”. Якщо ведучий вірно помітив, де і яким сигналом передавався лист, він стає у коло, а ведучим стає той, кого він помітив. Гра повторюється. В процесі цієї гри учасники краще знайомляться, пізнають один одного, виявляють товариське відношення до дій інших.

Визначення місця, часу проведення, кількості учасників, що залежить від умов проведення та характеру гри.

Наприклад, добре відома гра “Вожатий, вожатий...” може бути цікавою, якщо гравці внесуть власні зміни в умови і хід гри. Але головною вимогою залишається пошук зручного майданчика для цієї гри, бажано з м’яким ґрунтом, оскільки ця гра загрожує падінням для дитини, що є дуже небезпечним для її здоров’я.

Забезпечення комфортності і природності гри.

Гра має бути бажаною, зручною і приємною для учасників. Бажано, щоб вона була органічно пов’язана з тематичним періодом чи змістом попередніх форм роботи. Вона не повинна несподівано, невмотивовано починатись і закінчуватись. Добре, коли гра має творчу післядію — нову гру чи іншу форму роботи.

Наприклад, під час проведення Свята закоханих волонтери організували для підлітків ігрову програму з елементами інсценування казок. В якості післядії було запропоновано проведення конкурсу на кращій текст для казки-експромту.

Урахування вікових та анатомо-фізіологічних властивостей учасників гри.

Виконуючи завдання щодо формування та розвитку особистості клієнта, ігротехнік повинен чітко уявляти вихідні можливості учасників гри. Тобто, ще до початку гри він має продіагностувати рівень сформованості тих якостей, що потребують розвитку. Особливу увагу соціальний педагог має приділяти клієнтам з обмеженими функціональними можливостями. При проведенні ігротек для даної групи клієнтів розробляються спеціальні ігрові вправи.

Також важливо доцільно сполучити умови, інтенсивність, тривалість гри з умовами режиму денного та станом здоров’я учасників.

Захист людської гідності, морального самопочуття кожного учасника гри.

Організатор гри повинен проаналізувати її вплив на свідомість, емоційні враження дитини чи підлітка. Потрібно співставляти емоційну навантаженість гри з моральною ситуацією, що склалася в колективі. Якщо в результаті гри хоч

одна дитина залишається ображеною, важко казати про ефективність такої соціально-виховної діяльності.

Прикладом може бути відома гра “Потічок”. Для забезпечення творчого характеру гри ведучий, що обирає пару показує рухи, які під музику повторює весь ”потічок” учасників.

Можна ускладнити умови гри так, щоб вона була цікавою навіть для старших підлітків. Проте в цій грі є один нюанс, що рідко враховується ігротехніками. В „потічку” завжди є діти, яких рідко обирають. Вони стоять в першій парі і спостерігають з сумом за грою інших. Тому організатор гри має обов’язково взяти участь у грі, щоб обрати саме цю дитину. Потім, коли хтось з дітей обере ігротехніка, дитина сама отримує можливість пограти. Крім того, ця гра – чудовий експеримент для вивчення міжособистісних стосунків у колективі.

Визначення місця ігротехніка під час проведення гри.

Його роль і місце буде мінятися залежно від рівня сформованості якостей особистості учасників гри, їх віку, часу сумісної діяльності. Проте, якщо на початку роботи ігротехнік займає місце керівника, інструктора, судді, то поступово він повинен стати радником чи просто спостерігачем. Хоча окремі ситуації під час гри можуть примусити соціального педагога змінити рольову позицію, взяти керівництво грою на себе. Існує група ігор, де участь ігротехніка небажана. Це інтелектуальні ігри. Зрозуміло, що рівень обізнаності, освіченості організатора ігрової діяльності повинен бути значно вищим за вихованців і тому – це змагання не на рівних. В разі, якщо гра побудована як змагання творчих груп і є можливість приєднати до кожної групи дорослого “радника”, – ігротехнік може сміливо брати участь у такому змаганні.

Цілеспрямоване поширення прав учасників гри.

Спочатку за учасниками гри закріплюється право вибору гри: її назви, сюжету. Потім, вони повинні усвідомити, що мають право змінити умови гри, модернізувати її, закласти в старі умови новий зміст. Вищим проявом розвитку творчої активності гравця є бажання створити свою власну гру від початку до кінця.

Наприклад, діти (вік 6-8 років) грають в „Театр”. На початку гри її умови, розподіл ролей пропонує ігротехнік. Потім діти виявляють бажання ввести до гри нових дійових осіб (білетера, працівника гардеробу, гримера). На цьому етапі гри акторами можуть виступити старші підлітки, саме вони можуть підготувати виставу для малюків. Через кілька тижнів молодші учасники можуть виявити бажання самостійно поставити виставу за власним сценарієм і показати її в дитячому садку. На цьому прикладі ми бачимо, що гра пройшла шлях від репродукції за готовим сценарієм до самостійної творчої діяльності дітей та підлітків.

Зовсім необов’язковим є залучення кожної дитини до участі в грі. Навіть стороннє спостереження за діями активного творчого колективу, радість за успіхи інших поступово буде стимулювати бажання взяти участь у грі, приведе до активної дії.

Означена технологія проведення гри вимагає від соціального педагога-ігротехніка постійного контролю за процесом створення, проведення і аналізу ігрової діяльності.

Психолого-педагогічні умови організації гри в соціально-педагогічній діяльності:

- зацікавлення гравців метою, змістом, структурою гри;
- забезпечення клієнтів необхідним обладнанням для удосконалення відомих ігор чи для створення нових;
- привчання учасників до контролю, корекції, саморегуляції дій під час гри;
- залучення гравців до створення різних творчих мікрогруп, об'єднань під час проведення гри;
- використання змагання як засобу стимуляції творчої активності гравців;
- створення атмосфери морального захисту клієнтів;
- внесення в кожну гру елементів романтики, загадковості, несподіваності;
- сприяння можливості реалізації організаторських, комунікативних та інших здібностей як організатором гри, так і гравцями;
- застосування ігор, складність яких змушує учасника "підтягувати" рівень своїх можливостей до найвищого;
- розуміння і відчуття дійсно творчої природи ігрової діяльності.

2.2.4. Рекомендації організаторам ігрової діяльності

Окреме місце в діяльності ігротехніка належить *індивідуальним іграм*, чи іграм з обмеженим колом учасників. Основними ознаками цих ігор є постійний довготривалий контакт організатора гри і вихованця, відсутність стимуляції за допомогою інших учасників змагання, можливість отримати високу оцінку і визнання своєї діяльності з боку оточуючих. Всі ці проблеми має вирішувати організатор гри. У процесі індивідуальної роботи ігротехник може залучати батьків, осіб з кола найближчого оточення дитини до участі в іграх, і по можливості, самому брати в них участь.

Серед ігор, що спрямовані на розвиток якостей особистості клієнта, окреме місце займають *ігри в системі комунікації*. Означені ігри спрямовані не лише на розвиток комунікативних якостей, а й на формування таких рис особистості як: творчий інтерес, бажання пізнати себе, сміливість, самостійність, ініціативність, незалежність поведінки, повага до інших, емпатійність, терпляче ставлення до оточуючих, цілеспрямованість, вміння довести почату справу до кінця, почуття гумору, спостережливість, енергійність, товариськість, самовідданість, гордість, почуття прекрасного, і, головне, – задоволення від процесу творчості.

В процесі програвання таких ігор можна вирішити цілу низку завдань по розвитку здібностей та вмінь клієнта, а саме: асоціативності, образності мислення; уміння цінувати звернення; цінувати мовленеву інформацію; виявляти фантазію; робити мовленеві сюрпризи та компліменти; здійснювати

комунікативну допомогу; адекватно сприймати та передавати емоційний стан; володіти невербальними засобами передачі інформації та емоцій. Приклади таких ігор наведено у Додатку В.

У Додатку Ж розроблено кілька варіантів проведення такої традиційної ігрової техніки як „Станційний експрес”.

Результатом роботи по узагальненню та систематизації ігрового матеріалу може стати *авторська картотека ігор*. Вона може бути побудована за такими способами: алфавітний, за віком учасників; за місцем проведення; за виховною спрямованістю; за видами інвентарю тощо. Кожен ігротехнік може створити свій алгоритм побудови такої картотеки та форму її зберігання. Головне, щоб карточки мали електронний дублікат, не займали багато місця (кишеньковий формат) і легко виймалися з картотеки.

Кожна гра, крім назви, має певний код, позначки, що допоможуть у систематизації картотеки. Систематизація залежить від досвіду ігротехніка й місця, яке займає гра в системі його роботи. Досвідчений ігротехнік залучає до створення картотеки ігор колег, волонтерів. У вигляді “скриньки”, “заповіту” така картотека передається як спадок. У будь-якому випадку картотека ігор повинна бути вагомою складовою творчої лабораторії кожного соціального педагога.

Використання гри в системі соціально-педагогічної роботи є яскравим прикладом поєднання творчого задоволення від емоційної, натхненної діяльності учасників гри з важливими хавданнями розвитку особистості, організації змістовного дозвілля жітей та молоді.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. Який виховний потенціал містить ігрова діяльність?
2. Визначити специфіку використання гри в умовах соціально-педагогічної роботи.
3. Дайте характеристику класифікацій ігор, що доцільно використовувати в соціально-педагогічній роботі.
4. Наведіть приклади зміни позиції, ролі соціального педагога під час проведення гри .

Завдання до практичних занять:

1. Визначити виховний потенціал 10-15 ігор; створити систему позначень – „код“ гри. Розробити ігротеку, що складається з ігор однієї спрямованості (ігри в приміщенні, естафети, ігри в колі, ігри з м'ячем тощо). Проведення однієї гри (робота в парах).
2. Ділова гра „Вулична ігротека” Розробити систему оформлення ігротеки (форма, шеврони ігротехників, обладнання для проведення ігор, інформаційний матеріал). Захист ігрової форми роботи (робота в підгрупах).
3. Ділова гра “Сюїта ігор”(техніка станційного експресу, тематична, сезонна ігрова програма).

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити картотеку „Ігри нашого двору" (використання відомих вуличних ігор в практиці соціально-педагогічної роботи)
2. Розробити власні способи класифікації ігор та створити авторську картотеку.

Література:

- 1 Аникеева Н.П. Воспитание игрой: Кн. для учителя.—М.:Просвещение, 1987.—143 с.
- 2 Веселая З.А. Игра принимает всех.—М.:Пламя, 1985.—175 с.
- 3 Воспитание детей в игре. А.К. Бондаренко, А.Й. Матусик.— М.:Просвещение, 1983.—192 с.
- 4 Игры - обучение, тренинг, досуг: в 4-х кн. /Под ред. В.В Петрусинского. – М.: Новая шк.,1994.—368 с.
- 5 Каникулы: игра, воспитание: О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников: Кн. для учителя. /О.С.Газман и др./; Под. ред. О.С.Газмана. – М.: Просвещение, 1988.– 160 с.
- 6 Марафон дитячого дозвілля: Марафон дитячого дозвілля: Навчально-методичний посібник/ Укл. Л.О.Дубровська, В.Л.Дубровський, В.В. Ковнер та ін.; за ред. Л.О Дубровської. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – 315 с.
- 7 Минский Е.М. От игры к знаниям: Развивающие и познавательные игры младших школьников. Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1982. –191с.
- 8 Небезжанская Е.А. Это волшебное слово “игра”. Сборник. – К.: Молодь, 1978. –150 с.
- 9 Нікітін Б.П. Сходінки творчості або розвиваючі ігри. – К.: Рад. школа, 1991. – 144 с.
- 10 Шмаков С.А., Безбородова Н.Я. От игры к самовоспитанию: Сб. Игр-коррекций. – М.: Новая школа, 1995. – 80 с. /Сер. “Досуг – ребячий друг”/.

2.3. Технології соціально-педагогічної роботи в умовах літнього оздоровчого табору

2.3.1. Переваги роботи літнього оздоровчого табору в розвитку та формуванні особистості клієнта

Сьогодні система різних соціальних інститутів прагне вирішити особливо актуальне завдання щодо створення сприятливого соціального середовища для розвитку особистості дитини та молодої людини. Найяскравішими можливостями для розв'язання завдань реабілітації, терапевтичного впливу, профілактичної роботи володіє літній оздоровчий табір. Канікулярні умови, зміна видів діяльності, авангард традиційних та інноваційних форм роботи забезпечують літньому оздоровчому табору особливе місце в системі соціально-виховних впливів, що спрямовані на розв'язання завдання організації змістовного дозвілля дітей та молоді.

Для соціального педагога важливим завданням є визначення переваг роботи літнього тимчасового дитячого оздоровчого табору в розвитку та формуванні особистості клієнта:

Особливості даного виду соціально-педагогічної роботи визначені колективом кафедри в теорії та історії педагогіки національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова [6, с. 22]. Назвемо основні з них:

1. Соціально-педагогічний процес в літньому оздоровчому таборі планується з урахуванням того, що вихованці відірвані від звичного для них сімейного, побутового середовища.
2. Процес формування та розвитку особистості клієнта здійснюється в умовах тимчасового колективу, тому вирізняється певною нестабільністю, ситуативністю.
3. Соціально-педагогічна робота будується на засадах добровільності, тому має передбачати можливості для вільного вибору вихованцем видів та форм таборової дозвілленої діяльності.
4. Обмежений період перебування вихованця потребує надзвичайно чітких дій педагогічного колективу, визначення місця, позицій, доручень кожного, надання можливостей для самореалізації.;
5. Тимчасовий колектив надає можливості для руйнації стереотипів, розкриття обдарувань, потенційних можливостей особистості.
6. Педагогічний колектив літнього оздоровчого табору володіє більш широким та більш демократичним арсеналом засобів педагогічного впливу, ніж традиційний педагогічний колектив.
7. Соціально-педагогічний вплив здійснюється в умовах природного середовища і нового соціального оточення.
8. Соціально-педагогічна робота в умовах табору накладає на педагога відповідальність за дотримання санітарно-гігієнічних норм, попередження захворювань та травматизму.

2.3.2. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах літнього оздоровчого табору

Вищенаведені особливості соціально-педагогічної роботи в умовах літнього оздоровчого табору дозволили нам визначити специфічні вимоги, що висуває даний вид практики до особистості соціального педагога, а саме:

- перебування клієнтів в умовах літнього оздоровчого табору пов'язано з відповідальністю за їх життя та здоров'я;
- цілодобове перебування в контактi з клієнтами, постійна відповідальність за успіх їх діяльності створює ситуацію емоційно-вольової напруги;
- робота літнього оздоровчого табору характеризується надзвичайною інтенсивністю, насиченістю форм соціально-виховної роботи (звичайний день роботи табору може включати 8-10 різних організаційних форм соціально-педагогічної роботи);
- педагоги перебувають в нових умовах міжособистісної взаємодії з клієнтами, що визначається більшою демократичністю;
- соціально-виховне середовище літнього оздоровчого табору створює сприятливі умови для формування, розвитку та популяризації здібностей, обдарувань, як клієнтів, так і соціальних педагогів;
- в центрі змісту діяльності літнього оздоровчого табору знаходяться не навчальна робота, а інша системотвірна діяльність (праця, спорт, мистецька діяльність, екологічна робота тощо);
- педагог виступає не як контролер, дії якого обмежені вимогами навчально-виховного процесу, а як активний учасник творчої діяльності, радник, чи просто рівнозначний член творчого колективу;
- період роботи тимчасового дитячого колективу (зміна) відповідає вимогам, зусиллям, які докладаються при створенні постійно існуючого дитячого об'єднання.

Таким чином, літній оздоровчий табір стає для соціального педагога не тільки місцем роботи, а й дієвим фактором особистісного становлення. Соціальні педагоги, вихователі, студенти-практиканти стають повноправними членами педагогічного колективу табору, вступають у взаємовідносини з іншими його службами, адміністрацією, представниками підприємств та організацій у підпорядкуванні яких знаходиться табір. Головне, що соціальний педагог має усвідомити себе особою, на яку розповсюджуються дії відповідних законодавчих документів і покладається юридична відповідальність за життя та здоров'я клієнтів.

Звичайно, може виникнути питання про важливість даного виду роботи саме для фахівців соціально-педагогічної сфери. Аналіз діяльності вітчизняних дитячих оздоровчих таборів вказує на появу певних тенденцій, що потребують саме соціально-педагогічного забезпечення діяльності канікулярних установ. До таких тенденцій зараховують:

- посилення соціально-педагогічної спрямованості дій більшості літніх оздоровчих закладів;

- створення в багатьох регіонах країни цільових програм літнього оздоровлення дітей-сиріт, дітей з кризових родин, дітей-інвалідів тощо;
- відродження практики спеціалізованих таборових змін (спортивних, екологічних, волонтерських тощо);
- розвиток інноваційних форм літнього відпочинку дітей та молоді: пересувні табори, етнотабори, сюжетно-рольові ігри, програми додаткової освіти тощо.

2.3.3. Підготовка соціального педагога до роботи в умовах літнього оздоровчого табору

Підготовка до роботи в умовах літнього оздоровчого табору обов'язково передбачає:

- усвідомлення соціальними педагогами сутності й специфіки роботи дитячих та юнацьких організацій в сучасних умовах розвитку українського суспільства;
- ознайомлення соціальних педагогів з психолого-педагогічними основами роботи з тимчасовими дитячими та юнацькими об'єднаннями;
- засвоєння соціальними педагогами основ професійно-педагогічної діяльності організатора роботи тимчасового дитячого чи юнацького об'єднання в умовах літнього оздоровчого табору;
- засвоєння поняття таборової зміни, її основних етапів, логіки їх розвитку;
- оволодіння системою колективного планування, навичками оперативного, календарного та перспективного планування соціально-виховної роботи в умовах табору;
- ознайомлення із системою самоврядування в житті тимчасового дитячого колективу в умовах табору;
- оволодіння методикою проведення тематичного дня - Свята в роботі табору, організація роботи табору як системи днів-свят;
- організація спортивно-оздоровчої роботи в умовах табору, оволодіння навичками організації форм та методів спортивно-туристичної роботи;
- організація народознавчої та пошуково-краєзнавчої роботи в умовах літнього оздоровчого табору;
- оволодіння методикою організації та проведення ігрових технік в умовах літнього оздоровчого табору;
- організація та використання ресурсів підсумкового періоду роботи табору.

Зміст даних завдань деталізовано в Додатку Е.

2.3.4. Таборова зміна: етапи, особливості організації та проведення

Головним завданням підготовки соціальних педагогів до роботи в літніх оздоровчих таборах є усвідомлення ними основних виховних ситуацій таборової зміни.

Таборова зміна - це концентрований в часі період інтенсивного соціально-педагогічного впливу на вихованця засобами тимчасового творчого колективу та специфічного таборового виховного середовища. Визначають такі періоди таборової зміни: підготовчий (до заїзду), організаційний (1-3 дні), основний (10-16 днів) та підсумковий (1-3 дні).

Основними завданнями *підготовчого періоду* є: створення методичної „скриньки”, підготовка розробок конкурсів, свят; ознайомлення з територією табору, підготовка території табору, заїзду до заїзду; підготовка методичного забезпечення перших днів роботи.

Основними завданнями *організаційного періоду* є: організація прийому вихованців, забезпечення їх потреб, організація виконання режиму денного; ознайомлення вихованців з територією табору, корпусом, кімнатами; знайомство в колективі; проведення організаційних зборів, створення органів самоврядування; проведення Свята відкриття табору.

Завданнями основного періоду роботи табору є створення комфортного психологічного мікроклімату та трох основних виховних ситуацій.

Ситуація "друга" повинна забезпечити наявність в колективі хоча б однієї людини, з якою вихованця пов'язували б близькі міжособистісні стосунки. Власним прикладом, створенням штучних педагогічних ситуацій соціальний педагог має сприяти розвитку товариськості, емпатійності, здатності до долання конфліктних ситуацій.

Ситуація "Справи" забезпечує наповненість кожного дня роботи табору цікавими творчими справами. Більшість оздоровчих таборів будують виховну систему роботи на засадах колективної творчої діяльності. Цей підхід є не лише найбільш сприятливим щодо забезпечення творчого становлення вихованців, а й гарантує розкриття особистісного потенціалу керівника дитячого чи юнацького колективу. Створення даної виховної ситуації забезпечує система роботи творчих гуртків, секцій, клубів за інтересами. Заняття за інтересами передбачають обов'язкове урахування інтересів кожної дитини, розвиток її творчих надбань. Важливо, що в цих справах в якості каталізатора творчої діяльності колективу виступає соціальний педагог.

Ситуація "Відповідальності" передбачає відчуття морального обов'язку дитини перед колективом, друзями, педагогом; турботи про успіх загальної справи, відповідальності за кожний день життя колективу. Дана ситуація виникає, коли вихованці відчувають відповідальність за дотримання правил поведінки в таборі, режиму денного, внутрішніх правил окремого колективу.

Основними завданнями *підсумкового періоду* є: проведення ретроспективи кращих форм роботи, нагородження учасників заїзду в різних номінаціях; передача традицій колективам – наступникам, проведення Свята прощання з табором, Карнавалу, прибирання території табору та корпусів, передача дітей батькам.

Соціальний педагог має визначити перелік організаційних форм роботи відповідно до завдань зміни. Добір завдань буде визначатися рівнем сформованості певних показників розвитку особистості вихованця. Зрозуміло, що кожна таборова зміна буде визначати свої виховні пріоритети, завдання. Проте, важливо уявляти, як завдання певного етапу таборової зміни може вплинути на розвиток вихованця чи колективу.

Результати аналізу етапів таборової зміни подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Аналіз впливу завдань таборової зміни на розвиток вихованця

Етап	Назва форми роботи	Завдання
Організаційний	Організаційні збори колективу	Розробка переліку творчих завдань для бригад, екіпажів
	Експрес талантів	Розробка маршрутів, критеріїв оцінок, завдань для станцій
	„Розвідка корисних справ”	Розробка маршрутів та завдань для проведення
Основний	Тематичні дні-свята	Розробка плану, методики проведення, переліку творчих завдань для проведення тематичних Днів (Здоров’я, Фантастики, Театру, Кіно, Гри та Грашки, Давньої Греції)
	Свято природи	Розробка переліку та змісту завдань для проведення туристської естафети; маршруту, плану проведення, переліку обладнання для проведення одноденного походу
	Свято веселих майстрів	Розробка змісту проведення конкурсів, що знайомлять вихованців з новими формами економічного життя (конкурс кооперативів, аукціон поробок, таборовий ярмарок)
Підсумковий	Таборовий Літопис	Розробка форми заповнення, змісту сторінок
	Свято прощання	Розробка змісту та методики проведення творчих оглядів, концерту-прощання. Визначення переможців, розробка та вручення винагород, призів, подарунків
	Акція „Пакет”	Розробка унаочнення та змісту сюрпризу-заповіту для наступних змін

2.3.5. Характеристика окремих форм роботи літнього оздоровчого табору

Особливе місце в практиці соціально-педагогічної діяльності літнього оздоровчого табору займають *комплексні форми* роботи, до особливостей яких слід віднести: довготривалість та поєднання кількох організаційних форм роботи в єдиній тематичній формі. Прикладами таких організаційних форм є: Ярмарок, Карнавал, Фестиваль, Свято Івана Купали тощо.

Переваги комплексних форм соціально-виховної роботи в умовах табору полягають в тому, що: відбувається “занурення” клієнтів у виховну ситуацію, сюжет; тривалість цієї форми дозволяє виявити свій творчий потенціал кожному вихованцю; реалізується можливість поєднання різних форм виховної роботи; реалізуються зв'язки між колективами вихованців різного віку і створюються підстави для появи різновікових колективів; соціальні педагоги отримують можливість бачити позитивну динаміку розвитку якостей вихованців протягом форми роботи.

Тематичний День-свято є провідною комплексною формою в роботі літнього оздоровчого табору, за допомогою якої вирішується ціла низка соціально-педагогічних завдань. Головна вимога, якої повинні дотримуватись соціальні педагоги: забезпечення інтенсивності, наповнення і завдяки цьому – ефективності тематичного Дня-свята.

Ще одним напрямком культурно-дозвіллевої діяльності в системі виховної роботи оздоровчого табору є проведення *тематичних тижнів*. Переваги тематичного тижня як комплексної форми виховної роботи полягають в тому, що соціальні педагоги отримують можливість бачити певні зрушення у розвитку якостей вихованців протягом тижня. Вибір тематики таких тижнів визначається специфікою, умовами, традиціями табору.

Зміст і орієнтовний перелік організаційних форм соціально-педагогічної роботи для проведення кількох тематичних тижнів наведено в Додатку Д.

В умовах літнього оздоровчого табору тематичний День-свято продовжує реалізацію завдань тематичного тижня. За таборову зміну можна провести 2-3 тематичних тижні чи 10-15 тематичних днів. Проте період підготовки тематичного дня дозволяє включити до змісту таборової зміни значно більшу кількість форм роботи. Організаційні форми проведення тематичного Дня-свята потребують специфічних умов, саме тому ми пропонуємо їх для застосування в роботі літнього оздоровчого табору.

Таким чином, тематичний день є органічним продовженням і логічним висновком тематичного тижня і утворює разом з ним комплекс взаємопов'язаних організаційних форм виховної роботи.

Оієнтовний перелік тематичних днів для зміни оздоровчого таборі, зміст і орієнтовний перелік форм роботи для тематичних днів наведено в Додатку Д.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягають основні переваги роботи літнього оздоровчого табору в розвитку та формуванні особистості клієнта ?
2. Чому потрібна специфічна підготовка соціального педагога до роботи в умовах літнього оздоровчого табору ?
3. Назвати три соціально-педагогічні виховні ситуації, що мають скластися за період роботи табору.

Завдання до практичних занять:

1. Розробити методику проведення „вогнику знайомств" та організаційних зборів для колективів різного віку (робота в підгрупах).
2. Розробити план та методику проведення найбільш типових таборових Днів-свят (День Казки, День Іменинника, Батьківський День). Захист проєктів (робота в підгрупах).
3. Ділова гра „У колі друзів" (презентація таборової тематичної ігрової програми).

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити завдання для проведення “розвідки корисних справ".
2. Розробити кілька варіантів можливого унаочнення планів роботи.
3. Створити перелік назв таборових органів самоврядування.
4. Розробити методику проведення двадцяти Днів-свят (День Праці, Місто веселих майстрів, Ярмарок, День Здоров'я, День Фантастики, День "Все навпаки", День Театру, День Кіно, День Гри та Іграшки, День Героя, День гумору, Карнавал тощо).
5. Розробити план проведення, змістове наповнення, перелік обладнання для проведення одноденного походу.
6. Розробити план та зміст конкурсів для проведення фольклорного свята в умовах літнього оздоровчого табору

Література:

1. Діяльність центрів ССМ по літньому оздоровленню дітей та молоді: //за заг.ред. Толстоухової С.В., Пінчук І.М. – К.:УДЦ ССМ, 2000 р.-208 с.
2. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Просвещение,1986.-235 с.
3. Каникулы: игра, воспитание: Кн. для учителя. /О.С.Газман и др./ – М.: Педагогика,1989.-176 с.
4. Капська А.Й. Соціальна робота: Навч.посібник. – К.:Центр навчальної літератури,2005.- 328 с.
5. Немежанская Е.А. Это волшебное слово “игра”. Сборник.—К.: Молодь, 1978. – 150 с.
6. Програма та науково-методичні рекомендації для проведення педагогічної практики /Л.Вовк, Г.Панченко, О.Падалка. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2004.- 78с.

2.4.Формування та розвиток творчої особистості: технологічний аспект

2.4.1. Розвиток творчої особистості як актуальна проблема сучасної соціально-педагогічної науки та практики

Духовне оновлення України, процес демократизації суспільства, що значною мірою впливають на всі сфери людської життєдіяльності, передбачають створення сприятливих умов для утвердження атмосфери творчості і співробітництва, багатогранного розвитку особистості, її здібностей і талантів.

Саме тому сьогодні особливо актуальним є завдання щодо створення сприятливого соціального середовища для розвитку творчої особистості юного громадянина. Мається на увазі не лише вплив сім'ї, школи, громадськості на формування особистості, а й тих факторів, які важче виявляються, прогноуються:

- творче, культурне, релігійне оточення індивіда;
- національні традиції;
- вплив суспільно-економічних явищ;
- вплив засоби масової інформації тощо.

В Концепції національного виховання підкреслюється, що розвиток індивідуальних здібностей і таланту молоді, забезпечення умов їх самореалізації є пріоритетним напрямом соціально-виховної роботи. Пошук глибоко наукового, гуманного шляху виховання творчо розвиненої, духовно багатой особистості полягає в знаходженні оптимальних змісту, форм та методів соціальної роботи. Тільки на такій основі можна виховати вільних і незалежних, рішучих і відважних, здатних на творчий пошук, критично мислячих людей. Крім того, Концепція національного виховання України розглядає ідеал виховання на сучасному етапі як високоосвічену, професійно компетентну, всебічно розвинену особистість, що наділена глибокою національною свідомістю й державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно-моральними і естетичними прикметами, родинними і патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю. Такий підхід передбачає ставлення до кожного вихованця як до унікальної особистості, до суб'єкта вільного розвитку, визнання його прав, виходячи із сукупності знань про людину та високого професіоналізму соціального педагога.

За цих умов, система соціально-педагогічної роботи виступає своєрідним координатором роботи по узагальненню різних впливів на розвиток особистості дитини, молодшої людини. Саме тому, системі соціально-педагогічної роботи потрібна політика протекціонізму з боку держави, суспільства, звернення до її інтересів і запитів. Без такої допомоги неможливо створити ефективні технології соціально-педагогічної діяльності, котрі сприяли б розвитку творчої особистості дитини чи молодшої людини, забезпечували б їй можливість активного включення в діяльність по відтворенню суспільства, його духовності,

внутрішньої культури і гідності. Саме соціальні педагоги мають здійснювати такий поворот, стати трансляторами творчого оновлення в межах не лише школи, а й суспільства взагалі. Це і проблема і програма дій для кожного соціального педагога, сутність якої – сприяння формуванню та розвитку творчої особистості дитини, її здібностей, обдарувань, творчого мислення, рис характеру тощо.

2.4.2 .Підходи до визначення поняття „творчість” та „творча особистість” в соціально-педагогічній роботі

Завдання щодо виховання людей з високим творчим потенціалом постає не лише як актуальна проблема сучасної соціально-педагогічної науки і практики, а і як соціальна необхідність. Сьогодні суспільну ситуацію можна назвати критичною:

- знизився престиж творчих спеціальностей;
- недосконалою лишається система селекції та підтримки новаторства, нестандартних рішень;
- прояви творчої активності суб'єктів майже економічно не підтримуються державою.

Саме тому постає проблема охорони обдарованості людини, що висуває потребу вирішення низки проблем:

- виявлення засобів формування якостей творчої особистості ;
- створення нових методик їх розвитку;
- вивчення основних категорій, що визначають зміст діяльності творчої особистості.

Творчість – це одна із основних філософських категорій, якою здавна користується людство. Саме тому творчість, творча діяльність людини є предметом дослідження різноманітних галузей наукового знання. Філософська наука пропонує визначення творчості як діяльності, результатом якої є створені матеріальні і духовні цінності .

Психологія визначає творчість як діяльність, що породжує щось якісно нове, чого ніколи не існувало.

У педагогіці творчість визначається як свідома, цілеспрямована, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних, ніколи раніше не існувавших предметів, витворів тощо з метою вдосконалення матеріального та духовного життя суспільства .

Розглядаючи творчість суспільства як процес, що спрямований на перетворення світу, здійснення історичного розвитку, дослідники характеризують творчість особистості як вищу ступінь її активності, що спрямована на подолання конкретних суперечностей з метою пошуку істини.

Таким чином в психолого-педагогічній літературі "творчість" в широкому розумінні слова розглядається як діяльність, що породжує щось якісно нове.

Сьогодні автори теорії творчості застосовують термін “життєтворчість”, визначаючи її як духовно-практичну діяльність особистості, що спрямована на проектування, планування, програмування та творче здійснення нею свого

індивідуального життя. Особистість в цьому процесі виступає як розвинена індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих діянь особистості виступає її власне життя.

Для соціальної педагогіки більш типовим є твердження, що творчість – це показник продуктивної діяльності людини.

Творчість - це один з видів людської діяльності, спрямованої на вирішення суперечності (розв'язування творчого завдання), і для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), а результат має новизну і оригінальність, особисту та соціальну значимість, прогресивність

2.4.3. Специфіка творчості в соціально-педагогічній діяльності

Специфіка творчості в діяльності соціального педагога полягає в:

- соціальній зумовленості творчих дій (через посередництво директивно-інструктивних матеріалів, в яких конкретизовано соціальне замовлення суспільства);
- гуманізмі цього виду творчості, спрямованого на "пробудження" в особистості кращих рис і якостей;
- суб'єктивній свободі вибору дій, що розвиває почуття особистої відповідальності і сприяє піднесенню соціального педагога на особистісному, професійному рівнях.

В.О.Сухомлинський вважав, що головною особливістю педагогічної (читай: соціально-педагогічної) творчості є те, що об'єктом діяльності є дитина, яка постійно змінюється: "завжди нова, сьогодні не така, як вчора".

Соціально-педагогічну творчість можна розглядати як єдність внутрішніх передумов (педагогічна креативність) і зовнішніх виявів (різні види професійної діяльності – дослідницька, профілактична, терапевтична, консультативна тощо).

Творчість соціального педагога - це суб'єкт-суб'єктна розвивальна взаємодія соціального педагога і клієнта, спрямована на формування творчої особистості

У цьому значенні поняття "творча особистість" постає сьогодні основним, центральним поняттям соціальної педагогіки.

2.4.4. Характеристики творчої особистості

Творча особистість визначається як особистість, межі творчості якої охоплюють дії від нестандартного розв'язання простого завдання до нової

реалізації унікальних потенцій (індивіду) в певній галузі, і як людину, яка володіє певним переліком якостей, а саме рішучістю, вмінням не зупинятись на досягнутому, сміливістю мислення, вмінням бачити за межі того, що бачать його сучасники і що бачили його попередники.

Слід зазначити, що більшість дослідників, пропонуючи характеристику творчої особистості, наводять перелік якостей, що на їх погляд містить в собі поняття "творча особистість".

Більшість авторів, зокрема Сисоєва С.О [10], погоджуються з тим, що творча особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який вміє відкинути звичайне, шаблонне.

На наш погляд, для творчої особистості соціального педагога потреба в творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним головним показником.

Для розгляду творчої особистості слід більш детально визначити такі компоненти, як: мотиваційну спрямованість, характерологічні особливості, творчі уміння і індивідуальні особливості психічних процесів.

Мотиваційні і характерологічні якості творчої особистості більш ефективно формуються в системі соціально-виховної роботи, що не регламентується змістом навчального матеріалу (на відміну від навчальної роботи) і необхідністю засвоєння певних знань, вмінь та навичок.

Саме тому зміст, форми і методи соціально-педагогічної роботи значною мірою можуть бути спрямовані на формування і розвиток мотиваційних і характерологічних якостей творчої особистості.

Наведемо перелік якостей творчої особистості, що об'єднуються в підсистему мотиваційних і підсистему характерологічних якостей.

I. Підсистема мотиваційних якостей

- бажання пізнати себе;
- потяг до процесу творчості;
- творчий інтерес, допитливість;
- бажання бути визнаним, отримати високу оцінку діяльності;
- потяг до пошуку нової інформації, фактів;
- економічна зацікавленість.

II. Підсистема характерологічних якостей

- сміливість;
- готовність до ризику;
- самостійність;
- ініціативність;
- впевненість у своїх силах та здібностях;
- незалежність поведінки;
- повага до інших
- емпатійність;
- терпляче ставлення до інших;
- цілеспрямованість;
- наполегливість;
- вміння довести почату справу до кінця;

- працелюбність;
- вимогливість до себе;
- почуття гумору;
- задоволення від процесу творчості;
- спостережливість;
- терпляче відношення до критики;
- енергійність;
- чесність, прямота суджень;
- відсутність нетерплячки при очікуванні винагороди;
- товарицькість;
- самовідданість;
- впевненість при невизначеності і хаосі;
- скептицизм;
- гордість, почуття власної гідності;
- почуття прекрасного;
- чулість до аналізу моральних проблем;
- емоційна активність.

Кожен суб'єкт соціально-педагогічної взаємодії як неповторна індивідуальність характеризується своїм унікальним набором якостей, котрий визначає рівень її творчих досягнень і можливостей. Ці якості, звісно, виявляються нерівномірно, а деякі можуть бути й зовсім відсутні в діяльності. Залежно від мети соціально-педагогічної діяльності, перелік творчих якостей можна змінювати. Це надає можливість приділити увагу найбільш яскравим якостям.

Пріоритетні завдання соціальної педагогіки сьогодні пов'язані з пошуком шляхів вирішення проблем формування творчої особистості, розвитку індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов самореалізації кожного клієнта.

2.4.5. Інновації в соціально-педагогічній практиці

Інновація розглядається як нововведення, оновлення, новизна, зміна. У контексті соціально-педагогічної теорії інновація характеризується як нововведення у соціально-педагогічну діяльність (зміст, принципи, форми, методи, структуру, технології тощо), основою яких є нова соціально-педагогічна ідея, шляхами реалізації – експериментальна діяльність, носіями – фахівці соціально-педагогічної сфери [12, с. 97].

До головних завдань педагогічної інноватики як теорії інноваційних процесів в освіті та соціально-педагогічній діяльності належать: аналіз структури інноваційних процесів, умов їх прискорення; розкриття можливостей управління процесами створення та застосування на практиці педагогічних нововведень; вивчення соціокультурних проблем інновацій.

Для соціальної педагогіки термін „інновація” лишається відносно новим. Найчастіше він використовується у двох значеннях: „інновація – процес” (процес внесення нового у систему; він розвивається за певними етапами –

створення, реалізація, поширення нововведення) та „інновація – продукт” (окремий засіб, ідея, методика, програма тощо). В соціально-педагогічній інновації розмежовують два аспекти: предметний (що нове створюється, впроваджується) і процесуальний (як відбувається зародження, створення, поширення, опанування, модифікація нового).

Серед основних характеристик інновації виокремлюють:

- джерело виникнення нового (зовнішнє чи внутрішньосистемне нововведення);
- мета створення нового;
- матеріальний або ідеальний продукт (що саме є новим – ідеї, концепції, методи, технології тощо);
- врахування наявного стану системи (середовища), в яку упроваджується нове;
- спрямованість (на систему в цілому або на окремі її компоненти);
- стадії процесу упровадження (зародження ідеї, її практичне втілення у продукт, застосування та поширення продукту);
- прогнозування позитивних результатів (поліпшення, оптимізація, розвиток окремих складових та системи взагалі);
- суб'єкт (взаємозв'язок у системі взаємин між об'єктом змін та суб'єктом, що їх здійснює) [12, с. 97-98].

В соціальній педагогіці термін „інновація ” розглядається в контексті нових, недостатньо впроваджених в практику соціально-педагогічної роботи методик, узагальнення досвіду роботи педагогів-новаторів.

Процес впровадження інновацій є узагальненням та популяризацією досвіду роботи відомих носіїв передових ідей, технологій в соціально-педагогічній практиці.

В сучасних психолого-педагогічних дослідженнях передовий досвід розглядається як одне з найбільш можливих для соціально-педагогічної практики джерело нових ідей, підходів і технологій. Найчастіше соціально-педагогічний пошук будується на основі (чи під впливом) певного передового досвіду.

Значення передового досвіду в соціально-педагогічній діяльності полягає в:

- створенні проектів майбутніх перетворень;
- виявленні оригінальних ідей та задумів;
- досягненні ефективних сполучень змісту, форм та методів роботи;
- впровадженні інноваційних методик;
- узагальненні та пропаганді досягнутих результатів.

Передовий досвід – це досвід, що реалізує прогресивні тенденції розвитку соціально-педагогічної практики.

Для передового досвіду характерно:

- спирання на новітні науково-методичні досягнення;
- створення чогось якісно нового у змісті, засобах соціально-педагогічного процесу;

➤ досягнення оптимально можливих в конкретних умовах і ситуаціях результатів;

Переваги передового досвіду:

➤ педагогічна наука не може так оперативно відреагувати на новоутворення як практична робота;

➤ приклад колег (у формі досвіду) вирізняється яскравістю сприйняття;

➤ живий досвід легше запозичити, розповсюдити;

➤ результати передового досвіду більш реальні і наочні;

➤ наукові рекомендації краще застосовуються, „йдуть” в масову практику, якщо вони спочатку засвоєні на рівні передового досвіду

2.4.6. Технологія узагальнення передового педагогічного досвіду в системі соціально-педагогічної діяльності

Узагальнення багатьох існуючих методик вивчення передового педагогічного досвіду дозволило нам рекомендувати наступну технологію узагальнення передового педагогічного досвіду в системі соціально-педагогічної діяльності:

1. Вивчення і розповсюдження досвіду має вестись на підставі сучасних концепцій соціально-педагогічної діяльності передбачати розвиток самостійного науково-пошукового мислення носія досвіду;

2. Розповсюджувати, пропагувати треба (перш за все) провідну ідею, головну думку досвіду. Набір прийомів та методів, що використовуються в передовому досвіді має використовуватись творчо, залежно від конкретних соціально-педагогічних умов.

3. Передовий досвід має вивчатись та застосовуватись комплексно, з урахуванням запитів адресату, реальних проблем, кадрових ресурсів, рівня їх підготовленості, умов регіону і мікрорайону.

Критерії, відмінні риси передового соціально-педагогічного досвіду:

➤ *Актуальність і перспективність* (відповідність вимогам життя, тенденціям суспільного розвитку, науково-технічного прогресу, робота досвіду “ на перспективу “, бачення нових можливостей удосконалення соціально-педагогічної діяльності);

➤ *Новизна* в цілепокладанні, відборі змісту, форм та засобів організації соціально-педагогічного процесу;

➤ *Відповідність основних категорій базовим положенням сучасної соціально-педагогічної науки* (урахування таких провідних підходів, як: співробітництво і співтворчість; сполучення індивідуального підходу і колективної діяльності; розвиток активної життєтворчої позиції учасників соціально-виховного процесу; оновлення змісту і способів реалізації соціально-педагогічних завдань);

➤ *Наявність відчутних, стабільних отриманих результатів* (передовий досвід має приносити вагомні результати: позитивні зрушення в характері соціалізації, рівні вихованості, в загальному та соціальному

розвитку клієнтів, підвищенні престижу установи і т.п. Кожен з названих критеріїв, в свою чергу потребує подальшої деталізації);

➤ *Можливість творчого застосування досвіду* в близьких умовах, його трансформація на інші об'єкти (мають бути створені технології використання досвіду, що дозволяють „відділяти” досвід від особистості носія і відтворити цей досвід в нових умовах);

➤ *Оптимальний розподіл сил, засобів, часу і ресурсів* для досягнення найкращого можливого результату;

➤ *Достатня апробація досвіду* (мається на увазі і лонгітюдність досвіду, що досліджується і достатня кількість учасників соціально-педагогічної взаємодії);

➤ *Вимірюванність досвіду* (наявність використання психолого-педагогічних діагностик, соціологічних опитувань, інших методів, що дозволяють підтвердити наявність результатів).

Послідовність (алгоритм) роботи з досвідом :

1. Виявлення, первинна діагностика і оцінка досвіду (за наведеними вище показниками);
2. Накопичення фактичного матеріалу і його систематизація;
3. Опис соціально-педагогічних явищ (чи їх реконструкція по документам та свідцтвам) в реальній послідовності подій;
4. Теоретико-методичний аналіз (визначення головних задач, ідей, задумів, технологій втілення);
5. Узагальнення і рекомендації, щодо практичного використання досвіду.

Не можна ототожнювати поняття “передовий” та “новий”. До “передових” з повним правом можна віднести багато чого з традиційних педагогічних підходів та прийомів. З іншого боку, не кожне новаторство можна кваліфікувати як „передовий досвід”, тому що нововведення в соціально-педагогічній діяльності завжди містять у собі певний “фактор ризику”.

Введення нового в соціально-педагогічну практику продуктивно лише у випадку, коли новаторська діяльність стимулює творчу ініціативу та соціально-педагогічну взаємодію, коли виношується та створюється свій, авторський варіант нововведення.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягає специфіка творчої діяльності в системі соціально-педагогічної роботи?
2. Назвати основні підходи до визначення понять “творчість” та “творча особистість”.
3. Визначити об'єктивні та суб'єктивні умови творчого успіху в системі соціально-педагогічної роботи.
4. В чому різниця аналізу і узагальнення передового досвіду та його опису?

Завдання до практичних занять:

1. Розробити план роботи та зміст трьох занять юнацького клубу “Світ творчості” (захист авторських проєктів).
2. Технології творчості в соціально-педагогічній діяльності .“Мозковий штурм”(аналіз проблемних ситуацій з досвіду соціально-педагогічної роботи). Робота в підгрупах.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити структуру та зміст щоденника творчого саморозвитку.
2. Розробити та представити пакет діагностик творчих якостей клієнтів (однієї соціальної групи).

Література:

1. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка. – К.: РОВО “Укрвузполіграф”, 1992. – 84 с.
2. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. – М.: Педагогика, 1987. – 159 с.
3. Кан-Калик В. А., Никандров Н. Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990. – 144 с.
4. Кичук Н. В. Формування творчої особистості вчителя. – К.: Либідь, 1991. – 98 с.
5. Лук А. Н. Психология творчества. – М.: Наука, 1978. – 127 с.
6. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. – К.: Знання, 1989. – 48 с.
7. Педагогічні інновації у сучасній школі /Ред.кол. Єрмаков І. Р./відп. ред./ Паламарчук В. Ф., Румянцева Д. І., Шевченко В. І. – К.: Освіта, 1994. – 88 с.
8. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. – К.: Рад. шк., 1988. – 189 с.
9. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1996. – 236 с.
10. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчальний посібник. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.
11. Соціальна педагогіка. Підручник / За ред. проф. А.Й Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
12. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Зверевої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

Частина III. Характеристика окремих технологій соціально-педагогічної роботи

3.1 Технології соціальної профілактики в соціально-педагогічній роботі

3.1.1. Технології соціальної профілактики: теоретичні засади

Соціальна профілактика (грецьк. *prophylakticos* – запобіжний) – діяльність, спрямована на запобігання виникненню, поширенню чи загостренню негативних соціальних явищ та їх небезпечним наслідкам. Соціальна профілактика – це один із напрямів реалізації соціальної політики, який здійснюють шляхом прийняття відповідного законодавства, економічними заходами, діяльністю установ освіти, охорони здоров'я, соціальної роботи культури, правоохоронних органів, засобів масової інформації тощо.

Предметом соціальної профілактики в соціально-педагогічній діяльності виступає незайнятість молоді, бездоглядність дітей і жорстоке поводження з ними, протиправна, агресивна, адиктивна та ризикована поведінка, насильство в молодіжному середовищі, захворювання, спричинені соціальними умовами, способом життя та поведінкою людей, та їх наслідки, суїцидальна поведінка, молодіжний екстремізм і звернення молоді до деструктивних релігійних течій та антисоціальних субкультур тощо.

Мета соціальної профілактики – не тільки попередження проблем і негативних явищ, а й створення умов для повноцінного функціонування суспільства та життєдіяльності окремих осіб.

Основні напрями профілактики: виявлення, усунення чи нейтралізація чинників, що породжують негативні соціальні явища та соціальні проблеми, сприяють їх загостренню та заважають розвитку людини, а також формування в людей якостей, необхідних для подолання проблем і задоволення потреб нешкідливим чином.

Цільові групи соціальної профілактики – це окремі особи, соціальні групи, верстви населення, які страждають або можуть постраждати від проблем чи негативних явищ, ті, що своїми діями, поведінкою, способом життя спричиняють проблеми, а також особи, соціальні групи й організації, від дій яких залежить подолання причин негативних явищ та їх наслідків.

Загальна профілактика охоплює широкі верстви суспільства загалом. Її мета – подолання загальних, універсальних причин негативних явищ. Спеціальна профілактика спрямована на ті групи, які знаходяться в особливих умовах, що збільшують ризик виникнення та загострення проблеми чи формування в них небезпечної поведінки (групи ризику).

Таким чином, *соціальна профілактика* має за мету зусилля, спрямовані на превенцію соціальних проблем чи життєвих криз клієнтів, окремих груп або попередження ускладнення вже наявних проблем. Це комплекс економічних, політичних, правових, медичних, психолого-педагогічних заходів, спрямованих на попередження, обмеження, локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі [6, с.207-208].

Сьогодні профілактична спрямованість є однією з провідних функцій соціальної діяльності. Це зумовлено, в першу чергу, зростанням кількості

девіантів серед підлітків та молоді), посиленням асоціальних рис молодіжної субкультури, зростанням темпів розповсюдження ВІЛ-інфекції серед населення.

Профілактика ґрунтується на своєчасному виявленні та виправленні негативних інформаційних, педагогічних, психологічних, організаційних, факторів, що зумовлюють відхилення в психологічному та соціальному розвитку підлітків та молоді, в їхній поведінці, стані здоров'я, а також в організації життєдіяльності та дозвілля.

Всесвітня Організація Охорони здоров'я пропонує поділ профілактики на первинну, вторинну і третинну.

Первинна профілактика найбільш масова та найбільш неспецифічна, її контингент включає загальну популяцію дітей, підлітків і молоді, а метою є формування активного, адаптивного, високо функціонального життєвого стилю, спрямованого на здоров'я. Первинна профілактика є найбільш ефективною. Зусилля первинної профілактики спрямовані не стільки на попередження хвороби, скільки на формування здорового способу життя.

Первинна профілактика має наступні завдання: удосконалювання, підвищення ефективності використовуваних молоддю людиною активних, конструктивних поведінкових стратегій; збільшення потенціалу особистісних ресурсів (формування позитивної, стійкої Я-концепції, підвищення ефективності функціонування соціально-підтримуючих мереж, розвиток емпатії, внутрішнього контролю власної поведінки і т.д.)

Основними способами реалізації завдань первинної профілактики є: навчання здоровому способу життя: усвідомлення, розвиток і тренування визначених умінь справлятися з вимогами соціального середовища, керувати своєю поведінкою; також надання дітям і підліткам психологічної і соціальної підтримки адекватними підтримуючими системами і структурами.

Виконання завдань первинної профілактики повинне здійснюватися спеціально навченими в області профілактики психологами, медичними і соціальними психологами і соціальними педагогами.

Більшість дослідників даної проблеми в змісті первинної профілактики розрізняють: радикальну, що включає зміну соціально-культурних умов життя населення (пропаганда здорового способу життя, спорт, санітарна освіта і т.п.), а також заходи, що забороняють і контролюють; і ранню, під якою малося на увазі виявлення зловживання без залежності і попередження її розвитку.

Вторинна профілактика містить у собі як соціально-психологічні, так і медичні заходи неспецифічного характеру, її контингентом є діти і підлітки з ризикованою поведінкою (бездоглядні діти, діти з кризових сімей, діти вулиці.) По своїй спрямованості на контингенти ризику вторинна профілактика є масовою, залишаючись при цьому індивідуальною у відношенні конкретної дитини чи підлітка. Метою вторинної профілактики є зміна мало адаптивні дисфункціональної ризикованої поведінки на адаптивну форму поведінки.

Виконання даної мети висуває низку завдань: розвиток активних стратегій поведінки, що допомагає подолати проблему; підвищення потенціалу особистісних ресурсів.

Виконання програм вторинної профілактики повинно здійснюватися спеціально навченими професіоналами – психотерапевтами, психологами, соціальними працівниками, педагогами і мережею непрофесіоналів – членів груп само- і взаємодопомоги, консультантами. Ефект від програм вторинної профілактики більш швидкий, але менш універсальний і діючий, ніж від первинної.

Третинна профілактика для дітей, підлітків і молоді є переважно медико-соціальною, індивідуальною і направлена на попередження переходу сформованого захворювання в його більш важку форму, наслідків у виді стійкої дезадаптації.

Метою третинної профілактики є: максимальне збільшення терміну ремісій.

При проведенні третинної профілактики різко зростає роль професіоналів-психотерапевтів, терапевтів, соціальних працівників і психологів, а також непрофесіоналів-консультантів, членів соціально-підтримуючих груп і співтовариств.

Вторинну і третинну профілактику часто називають профілактикою певної умови, оскільки вона спрямована вже на виявлення ранніх стадій хвороби (спізніла профілактика), на запобігання рецидивів (пізня профілактика) і примусове лікування хронічних випадків, що далеко зайшли (термінальна профілактика).

Крім цих видів профілактики, науковці розрізняють ще *загальну та спеціальну* профілактики. Загальна профілактика полягає у здійсненні попереджувальних заходів, спрямованих на виникнення певних проблем у майбутньому людини (профілактика, спрямована на попередження негативної ризикованої поведінки підлітків). Спеціальною профілактикою називається система заходів, спрямованих на попередження та локалізацію конкретних негативних явищ у поведінці людей (профілактика підліткового суїциду, профілактика небезпечної статевої поведінки тощо) [7, с. 69].

3.1.2. Стратегії та принципи профілактичної роботи

Стратегії профілактики – це загальні підходи до визначення основних цілей профілактики певної проблеми і шляхів її досягнення.

Стосовно негативних явищ в молодіжному середовищі можна виділити такі стратегії:

1. Стратегія боротьби (усунення негативного явища .проблеми, їх ризиків та наслідків). Проблема (негативне явище) визнається однозначно негативним і неприпустимим, профілактика спрямована на його недопущення.

2. Стратегія нормалізації (обмеження ризику, негативного впливу проблеми чи явища). Негативне явище (проблема) визнається небажаним, але припустимим (принаймні частково, за певних обставин), профілактика спрямовується на недопущення (обмеження) його негативних наслідків.

Профілактична робота може здійснюватись на кількох *рівнях*: особистісному, сімейному та соціальному.

На особистісному рівні вплив на цільову групу сфокусований таким

чином, щоб сприяти формуванню таких якостей особистості, що сприяють підвищенню рівня особистісної відповідальності людини. До провідних форм профілактики на особистісному рівні можна віднести консультивання та тренінгові заняття.

Сімейний рівень профілактики має за мету вплив на найближчий “мікросоціум” — сім’ю, з метою допомоги молодій людині у прийнятті рішення на користь здорового способу життя.

Соціальний рівень профілактики сприяє актуалізації проблем пов’язаних з окремими негативними явищами в суспільстві, а також зміні суспільних норм стосовно осіб, які за певних причин стали жертвами асоціальних моделей поведінки (наркозалежні, люди нетрадиційної сексуальної орієнтації, ВІЛ-інфіковані тощо).

Більшість дослідників проблеми соціальної профілактики [1; 4; 6]. визначають такі *принципи* побудови профілактичної роботи:

1. Принцип системності. Цей принцип припускає розробку і проведення програмних профілактичних заходів на основі системного аналізу актуальної, соціальної і наркотичної ситуації в країні.

2. Принцип стратегічної цілісності. Цей принцип визначає єдину стратегію профілактичної діяльності, що обумовлює основні стратегічні напрямки і конкретні заходи й акції. Підхід до профілактики повинний бути стратегічно цілісним.

3. Принцип багатоаспектності. Він припускає сполучення різних аспектів профілактичної діяльності.

Особистісний аспект припускає вплив, спрямований на позитивний розвиток ресурсів особистості.

Поведінковий аспект припускає цілеспрямоване формування в дітей і дорослих міцних навичок і стратегій поведінки, що стрес-переборює.

Просторово-центрований аспект припускає активне формування систем соціальної підтримки в рамках превентивного і реабілітаційного простору (тобто системи соціальних інститутів, соціальних центрів, спрямованих на профілактичну і реабілітаційну активність). Ця система може бути організована в окремому районі, країні, і повинна носити організований характер.

4. Принцип ситуаційної адекватності профілактичної діяльності. Він означає відповідність профілактичних дій реальної соціально-економічної, соціально-психологічної і наркологічної ситуації в країні.

5. Принцип континуальності. Він припускає забезпечення безперервності, цілісності, динамічності, сталості, розвитку й удосконалення профілактичної діяльності.

6. Принцип солідарності. Він означає солідарну міжвідомчу взаємодію між державними і суспільними структурами з використанням системи соціальних замовлень.

7. Принцип легітимності. Припускає реалізацію цільової профілактичної діяльності на основі прийняття її ідеології і довірливої підтримки більшістю населення.

8. Принцип полімодальності і максимальної диференціації. Припускає

гнучке застосування в профілактичній діяльності різних підходів і методів, а не центрування тільки на одному чи методі підході.

В сучасній соціально-педагогічній літературі [4] виділяють декілька *підходів* щодо профілактики: 1) інформаційний, суть якого полягає в інформуванні людей про нормативні вимоги, які висуваються державою та суспільством; 2) соціально-профілактичний підхід полягає у зосередженні та усуненні або пом'якшенні першопричин, конкретних соціальних подразників, які згубно діють на свідомість, а відповідно, і на поведінку людини; 3) медико-біологічний підхід, який полягає у попередженні можливих відхилень від соціальних норм цілеспрямованими засобами лікувально-профілактичного характеру стосовно тих людей, які страждають на різні психічні аномалії, тобто мають патологію на біологічному рівні.

3.1.3. Зміст, напрямки, форми соціальної профілактики

Профілактика негативних явищ в соціально-педагогічній роботі проводиться за різними напрямками, залежно від наявності проблеми, її характеристик, соціального статусу, віку клієнта тощо.

Основними змістовими аспектами в профілактиці девіантної поведінки дітей та молоді виступають [1, с. 66]:

- правова освіта, розповсюдження інформації щодо правових можливостей подолання проблем (лекції, кіно-відеолекторії, освітні програми, матеріали в ЗМІ, методика “рівний-рівному”, соціальна реклама);
- надання консультативної допомоги у вирішенні проблем (консультації юриста, психолога, лікаря, педагога, консультування в ЗМІ, телефонне консультування);
- надання кризової соціально-психологічної допомоги (кризові стаціонари, служби “Телефон довіри” тощо);
- соціально-педагогічна допомога сім'ям з обмеженими педагогічними ресурсами, сім'ям з проблемними дітьми (сімейне консультування і психотерапія, соціальний захист і представництво інтересів сімей);
- соціальний захист і реабілітація дітей з девіантних сімей (консультування, кризове втручання, позбавлення або обмеження батьківських прав, фостерінг);
- сприяння зайнятості населення, особливо – представників соціально-вразливих груп та груп ризику (центри зайнятості і працевлаштування, громадські роботи);
- створення умов для змістовного проведення дозвілля (творчі гуртки та студії, спортивні секції, дозвільні заклади, конкурси, вуличні ігрові майданички).
- соціально-психологічні тренінги (дають змогу краще пізнати себе, підвищити впевненість у собі, розвинути комунікативні якості, вміння вирішувати складні ситуації, формувати навички відповідальної поведінки);
- навчання на рівних (підготовка волонтерів з числа підлітків та молоді, які поширюватимуть профілактичну інформацію в середовищі однолітків, у тому числі під час неформального спілкування). Цей метод дає можливість

подолати упереджене ставлення молодії аудиторії до профілактичної інформації.

В психологічній літературі визначено такі основні змістові напрями профілактики залежної поведінки молоді:

1. Профілактична освіта. Мета цього напрямку полягає у тому, щоб кожна людина ще до першої спроби якоїсь психотропної речовини мала об'єктивні відомості про те, що це таке, які причини і наслідки вживання цих речовин. Сутність профілактичної освіти у тому, щоб отримані знання стали реально діючими мотивами поведінки. Складність цієї основної задачі першого напрямку зумовлює створення спеціальних методик та програм, застосування яких забезпечує формування у людини готовності зробити правильний вибір.

2. Психокорекційна робота з підлітками „групи ризику”. Успішність процесу переходу знань у переконання залежить не тільки від якості виховання. Велике значення має особистість того, кого навчають. Якщо у підлітка чи молодії людини же сформована орієнтація на вживання психотропних речовин, то переконаність в істинності інформації, яка міститься в курсі профілактичної освіти, навряд чи виникне. Крім того, якщо в силу своїх особистісних особливостей підліток часто відчуває потребу в зміні свого психічного стану (зняти напруженість, тривогу; покращити настрій; позбавитися нудьги тощо), інформація про негативні наслідки вживання психотропних речовин його навряд чи утримає. Тому з підлітками „групи ризику” необхідно проводити спеціальну роботу, спрямовану на корекцію їхньої особистості.

3. Психологічна допомога дітям, підліткам та молоді із сімей, обтяжених алкогольним чи наркотичним узалежненням. В Україні, нажаль, проблема дітей, у яких хоча б один з батьків п'є або вживає наркотичні речовини, не розглядається у зв'язку з питаннями профілактики залежності. Незважаючи на те, що вже давно доведено, що основний контингент майбутніх алкоголіків складають діти з кризових сімей, програм соціально-педагогічної роботи з ними недостатньо. Між тим, вивчення рушійних механізмів розвитку дитини в сім'ї, обтяженій проблемою алкоголю чи наркотиків, дозволяє вести мову про психопатизуючий вплив такої соціальної ситуації. З часом, коли дитина виходить за межі сім'ї, психогенні фактори продовжують діяти. Тому, навіть у дорослих дітей алкоголіків існують серйозні проблеми.

4. Психологічна підтримка родин – батьків, дружин, матерів або інших близьких людей, що проживають разом з узалежненою людиною. Існують спеціальні програми щодо соціально-психологічної допомоги співзалежним членам родини. Наукові дослідження та життєві спостереження доводять серйозну значущість того впливу, який справляють члени сім'ї один на одного. Відомо, що ставлення дружини, її реакція на зловживання чоловіком спиртними напоями, що розпочалося, іноді відіграє вирішальну роль в тому, що він припиняє пиячити. Інколи буває й навпаки. Другий аспект цієї проблеми – стосунки того з батьків, хто не п'є і не вживає наркотики, з дітьми. Тут теж необхідна психологічна допомога.

5. Психокорекційна робота з дорослими дітьми алкоголіків. У людини, що виростає в сім'ї, обтяженій алкогольним узалежненням, відбувається

патологічна трансформація особистості, яку слід розуміти як реалізацію „психопатичного циклу”. Сутність цього процесу полягає у тому, що наростання психопатичних рис відбувається за рахунок психогенних реакцій на мікросоціальні ускладнення, причиною яких є сама людина в силу власного дисгармонійного складу [3, с 81-83].

Соціальну профілактику можна здійснювати на рівні всього суспільства, окремого регіону, макросередовища (макрорівень), окремої соціальної групи, установи, організації, мікросередовища (мікрорівень), окремого індивіда (індивідуальний рівень).

Профілактичну роботу на макрорівні реалізують у вигляді комплексних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, масових заходів, координованої діяльності мережі установ та організацій.

На мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій у межах установ, організацій та за місцем проживання.

Індивідуальний рівень профілактики – робота, що проводиться спеціалістами та волонтерами з окремими особами. У процесі прямої соціально-педагогічної профілактики залежно від її рівня можуть застосовуватись методи соціальної реклами, поширення профілактичної інформації через ЗМІ, поширення друкованих матеріалів, проведення лекцій, бесід, відеолекторіїв, індивідуального та групового консультування, дискусій, диспутів, конкурсів, змагань, спортивних, розвиваючих і рольових ігор, соціально-психологічних, навчальних і комплексних профілактичних тренінгів, залучення дітей та молоді до наукової і творчої діяльності, волонтерської роботи, „навчання на рівних” [6, с 209].

Нами визначено перелік найпоширеніших організаційних форм соціально-педагогічної роботи за напрямком соціальної профілактики:

- анімаційні (фестивалі, концерти, марафони, форуми, змагання, конкурси агітбригад, плакатів, листівок),
- інформаційні (зібрання, прес-конференції, презентації, виставки),
- навчальні (бесіди, лекції, практикуми, заняття, тренінги),
- методичні (семінари, круглі столи),
- дослідницькі (опитування, анкетування, тестування).

3.1.4 .Характеристика профілактичних програм центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді (ЦСССДМ)

У рамках реалізації програм центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді (надалі ЦСССДМ) діє широке коло закладів соціального спрямування (“Телефонів довіри”, громадських приймалень); передбачено створення мережі реабілітаційних центрів ресоціалізації наркозалежної молоді, кризових центрів для підлітків та молоді. До реалізації програм залучені висококваліфіковані спеціалісти з числа лікарів (наркологів, венерологів, гінекологів, психотерапевтів тощо), психологів, юристів, а також волонтерів. Програми ґрунтуються на реальних можливостях центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді, є самодостатніми, а це дає можливість реалізувати їх і в інших

регіонах. Більшість програм спрямована на формування знань та навичок здорового способу життя, попередження алкоголізму, наркоманії, поширення ВІЛ\СНІДу, соціально-психологічну реабілітацію молоді, залежної від хибних звичок.

Профілактика ВІЛ\СНІДу у молодіжному середовищі посідає значне місце у сфері діяльності обласних Київського та Севастопольського міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Республіканського АР Крим тощо.

„Відлуння” (Дніпропетровська обл.)

Програма орієнтована на зміну ставлення молоді до наркоманії, створення таких умов, при яких вибір здорового способу життя буде не тільки привабливим, а й необхідним для розвитку особистості та соціального становлення молоді особи. Програма передбачає зменшення темпу розповсюдження наркоманії та ВІЛ-інфекції серед молоді шляхом здійснення профілактично-корекційних, соціально-педагогічних, інформаційних та правових заходів, а саме: розробку методичних та дослідницьких матеріалів для роботи з молоддю, батьками, вчителями, випуск інформаційних бюлетенів з проблем профілактики негативних явищ, організацію семінарів для батьків, учителів, спеціалістів, волонтерів, налагодження роботи консультативного пункту та кабінетів профілактики шкідливих звичок, розповсюдження листівок, буклетів, відеоматеріалів з даної проблеми, висвітлення проблеми в засобах масової інформації.

В рамках реалізації цієї програми налагоджено діяльність виїзних інформаційно-консультативних служб, клубів при ЦСССДМ, школах, ПТУ, за місцем проживання. Здебільшого спеціалісти проводять групову роботу, яка активно доповнюється індивідуальними консультаціями. Широко використовуються масові профілактичні заходи, в тому числі виїзні - акції, конкурси, виставки, шоу-програми, рок-концерти, дискотеки тощо.

„Світ без наркотиків та СНІДу” (Житомирська обл.)

Вирішення проблеми поширення алкоголізму, наркоманії, захворювань на СНІД спеціалісти Житомирського ЦСССДМ вбачають у проведенні просвітницько-роз'яснювальної роботи серед молоді, координації зусиль усіх зацікавлених організацій та фахівців для вдосконалення системи профілактики, розширення мережі спеціалізованих формувань при ЦСССДМ, у створенні мережі постійно діючих навчально-методичних семінарів для вихователів, педагогів-організаторів, класних керівників, волонтерів з проблем профілактичної роботи, у налагодженні системи психологічних та медико-соціальних реабілітаційних послуг дітям та підліткам, батьки яких зловживають алкоголем, та схильним до адиктивної поведінки.

Програма реалізується з 2002 року. З метою поширення достовірної інформації про проблеми алкоголізму, наркоманії, ВІЛ\СНІДу при ОЦССМ та ряду районних центрів ЦСССДМ: (Бердичівському, Андрушівському, Барановському, Володарсько-Волинському, Держинському, Коростишівському, Ружинському) організовано відеолекторій. З цією метою двічі на рік проводиться обласна просвітницька акція „Ехо”. Систематично

спеціалісти ЦСССДМ, беруть участь у постійно діючому семінарі голів методоб'єднань класних керівників, проводять семінари з питань профілактики негативних явищ для вихователів навчальних закладів, методистів системи професійно-технічної освіти, семінари-практикуми для спеціалістів районних та міських ЦСССДМ, з питань адиктивної поведінки неповнолітніх та шляхів її профілактики.

„Шанс на життя” (Івано-Франківська обл.)

Метою програми є зменшення темпів поширення ВІЛ\СНІДу, формування адекватного відношення суспільства до цієї проблеми шляхом освітньо-інформаційної роботи в молодіжному середовищі, формування навичок безпечної поведінки за допомогою спеціально підготовлених волонтерів. Досягнення мети забезпечується проведенням конференцій для керівників закладів освіти, інших зацікавлених організацій та установ, організацією серії семінарів та тренінгів для підготовки волонтерів, навчання спеціалістів районних ЦСССДМ. З метою активізації громадськості до участі у вирішенні проблем ВІЛ\СНІДу планується створення Молодіжного громадського центру “Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі”. На його базі передбачається проведення семінарів, організація літніх оздоровчих таборів для волонтерів просвітницького руху, випуск бюлетеня „З надією в III тисячоліття”, розробка та виготовлення пам'яток про небезпеку СНІДу та ХПСШ. Вплив на рівень захворюваності ВІЛ\СНІД та ХПСШ в області передбачається і шляхом організації громадських консультативних центрів при навчальних закладах та клубах за місцем проживання, що сприятиме захисту підлітків з девіантною поведінкою від негативного впливу вулиці та організації їхнього змістовного дозвілля, залучення їх до навчальних семінарів, тренінгів, ігротек, спортивно-оздоровчих секцій, суспільно корисної праці, відпочинку у наметових таборах.

Розроблено програму навчально-психологічного тренінг-семінару “ВІЛ\СНІД: як від нього уберегтися?”, який апробовано в групах різного віку в навчальних закладах м. Івано-Франківська: школі-інтернаті №1, комерційному коледжі, Прикарпатському університеті, “Школі лідерів” тощо. Схвальні відгуки учасників семінару та педагогів, що з ними працюють, свідчать про доцільність такої діяльності. З числа учасників відібрано кандидатів для подальшого навчання за тренерською програмою. Одна група волонтерів уже самостійно проводить такі тренінг-семінари для вихователів Івано-Франківської станиці УСО “Пласт” та студентів Прикарпатського університету. За допомогою волонтерів з числа студентів Прикарпатського університету, медичної академії та учасників “Школи лідерів” організовано і проведено акцію “Енергія змін: молодь у Всесвітній кампанії боротьби зі СНІДом”, яка включала в себе профілактичні бесіди, соціологічні дослідження серед учнівської та студентської молоді. Підготовлено та розповсюджено інформаційні листки, проведено круглі столи на обласному радіо та телебаченні, а також відкриті дискусії “Безпечний” секс чи власна обачність і висока мораль?”, “Що захистить тебе від СНІДу?” тощо.

Програма альтернативного відпочинку і профілактики „Відпочинок без допінгу” (Львівська обл.).

Програма спрямована на профілактику антисоціальної поведінки серед дітей та молоді, залежності від алкоголю та наркотиків, запобігання ВІЛ\СНІДу та ХПСШ шляхом впровадження та популяризації нових форм дозвілля, їхнього поєднання з сучасними формами навчання. Зокрема, передбачається навчання групи фахівців та молодіжних лідерів сучасним методам профілактики негативних явищ, організації молодіжного дозвілля, формування вміння вирішувати власні проблеми та можливості допомагати іншим. Таким чином створюється команда однодумців (дорослих і підлітків), які стануть організаторами профілактичного марафону і втілюватимуть ідеї альтернативного відпочинку та дозвілля.

Протягом останніх п'яти років спеціалістами ЦСССДМ, адаптовано кращі закордонні та створено власні програми занять з профілактики узалежнень, ХПСШ, ВІЛ\СНІДу та проведено апробацію в школах Львівщини. Створено групу соціотерапії, психокорекції для дітей з дисфункційних родин та клуб “Відпочинок без допінгу”. Проведено цикл занять для Школи волонтерів. Як результат, підготовлено групи волонтерів як серед фахівців, так і серед підлітків для проведення марафону і поширення ідеї здорового способу життя. Програма цікава тим, що, крім традиційних, використовуються ще й альтернативні форми проведення профілактичної роботи.

“Дзвін” (Одеська обл.).

Головна мета програми – формування повного неприйняття молодими людьми наркотиків, алкоголю, надання інформаційно-методичної та практичної допомоги батькам, педагогам, соціальним працівникам у проведенні профілактичної роботи по попередженню негативних явищ; допомога залежним від наркотиків та алкоголю, а також ВІЛ-інфікованим молодим людям у вирішенні проблем власної соціальної адаптації.

Вирішення проблем передбачається через створення інформаційно-методичного центру з профілактики розповсюдження алкоголізму, наркоманії, ВІЛ\СНІД та його виїзних консультаційних пунктів для проведення роботи в області; активізація роботи самокерованої групи ВІЛ-інфікованих молодих людей на основі методу “соціальної дії”, створення обласного центру реабілітації молодих людей, хворих на наркоманію.

Починаючи з 2003 року, спеціалістами ЦСССДМ, відпрацьовані різні форми профілактичної роботи. Систематично проводяться акції “Зберегти життя” під девізом “Не вмирайте від незнання”, що проходять майже в усіх містах та районах Одеського регіону. Під час акцій молоді люди мають змогу отримати індивідуальні консультації, познайомитись з інформаційно-методичними та відеоматеріалами. Для корекційної роботи на базі регіонального Центру медико-соціальної реабілітації хворих на наркоманію створено відділення профілактики наркоманії, алкоголізму, ВІЛ\СНІД та інших негативних явищ, де молодь має можливість отримати соціально-психологічну та психореабілітаційну допомогу. В рамках реалізації програми проводяться

соціологічні дослідження, видані інформаційно-методичні матеріали з профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі.

“Панацея” (Тернопільська обл.)

Програма націлена на формування стійкої установки підлітків та молоді на шкідливість для організму вживання наркотичних речовин та безладних статевих стосунків, умінь психологічного захисту, що сприяють раціональному прийняттю рішень відмови та свідомого вибору. Програмою передбачено роботу виїзних спеціалізованих служб, проведення тренінгів асертивності для молоді, семінарів для спеціалістів, що працюють за програмою, проведення конференцій, підготовку та випуск методичних збірок.

ЦСССДМ, області широко використовуються масові форми профілактики: акція “Переваги для України здорового способу життя” (Теребовлянський РЦСССДМ,), робота виїзних інформаційно-пропагандистських груп “Здоров’я молоді” (Збаразький, Буцацький, Бережанський РЦСССДМ,), виступи агітбригад у навчально-виховних закладах району з програмою “Молодь за здоров’я української нації” (Підгаєцький РЦСССДМ,), тематичні конкурси малюнків та плакатів, вікторини, що проводяться більшістю районних центрів. Спеціалісти області організують та беруть участь в семінарах, конференціях, “круглих столах” з питань поширення наркоманії та алкоголізму в молодіжному середовищі. Фахівцями ЦСССДМ, ведеться індивідуальна робота з особами, схильними до адиктивної поведінки, та їх батьками через роботу стаціонарних та виїзних консультпунктів, а також через мережу Телефону Довіри.

Підготовлено, опубліковано та розповсюджено ряд методичних посібників для працівників ЦСССДМ,, вихователів гуртожитків, профтехучилищ, технікумів, практичних психологів тощо.

“Просто скажи –“НІ” (Черкаська обл.)

Загальна мета програми - формування у молоді негативного ставлення до паління, наркотизації та алкогольної залежності, і, як результат, попередження росту злочинності в молодіжному середовищі, соціально-психологічна підтримка та реабілітація молоді з різними видами залежності.

Передбачається вирішення таких завдань:

- проведення поведінкових та соціологічних досліджень, в результаті яких буде чітко визначено картину про групи молоді, які мають девіантну поведінку, є схильними до вживання наркотиків, алкоголю, форми та методи профілактичної роботи адаптуються до наявних соціально-демографічних та матеріальних умов;
- проведення ряду просвітницько-навчальних заходів з метою формування стійкого інтересу підлітків та молоді до здорового способу життя, підвищення рівня гігієнічної культури, санітарної освіти, відповідального ставлення до свого здоров’я;
- створення науково-методичної бази з профілактики негативних явищ і пропаганди здорового способу життя в молодіжному середовищі;

- створення різнопланових (духовних, медико-психологічних) реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів для молоді, яка має алкогольну чи наркотичну залежність;
- активізація підтримки спільнот родичів, діти яких страждають від алкогольної чи наркотичної залежності;
- створення притулків для дітей з родин, схильних до вживання алкоголю та наркотиків.

У рамках цієї програми проведено соціологічне дослідження “Проблеми паління, алкоголізму та наркоманії”. До Всесвітніх днів боротьби з наркоманією та СНІДом проводиться цілий цикл заходів профілактичного спрямування. Організуються шоу-програми, виставки, конкурси. Діють консультпункти ЦСССДМ, на базі обласної бібліотеки та обласного притулку для неповнолітніх, для роботи якого розроблено опитувальник “Діти вулиці. Соціальний портрет”. Передбачається створення кризових кабінетів по наданню медико-психологічної допомоги молоді. Проводяться заходи щодо активізації роботи реабілітаційного центру “Вихід”.

З метою апробації інноваційних технологій соціальної роботи з дітьми та молоддю щодо профілактики ВІЛ/СНІДу, відпрацювання нових наукових ідей, технологій профілактики, реабілітації, допомоги, супроводження, форм і методів соціальної роботи, моделі проведення систематичної та комплексної соціально-психологічної й реабілітаційної роботи та впровадження їх в практичну діяльність центрів працюють експериментальні майданчики.

Експериментальні майданчики
Діагностично-корекційний центр “Шанс”
(Трускавецький МЦССМ - Львівська обл.).

Мета цього експерименту – опрацювання та поширення в Західному регіоні нових соціальних технологій профілактики ВІЛ/СНІДу, ХПСШ, суспільно небезпечної залежності від наркоманії, токсикоманії, алкоголізму. Реалізація експерименту здійснюється за етапами:

- відбір та узагальнення нових соціальних технологій профілактики зазначених негативних явищ серед молоді,
- проведення серії навчально-практичних семінарів для зацікавлених спеціалістів західного регіону, які працюють з молоддю,
- експериментальне впровадження нових технологій соціальної профілактики за допомогою підготовлених під час навчання спеціалістів,
- проведення підсумкових конференцій і видання методичних матеріалів.

Школа волонтерів (Харківська обл.)

Експериментальний майданчик “Школа волонтерів” створено у 2000 р. Головна мета його - виявлення лідерів серед молоді і підготовка їх до здійснення профілактики наркоманії, алкоголізму, ХПСШ, СНІДу в молодіжному середовищі.

В Школі готують волонтерів для проведення лекцій та тренінгів, проводять засідання за темами: “Репродуктивне здоров'я”, “Запобігання абортів”, “Наслідки вживання наркотичних речовин”. До роботи в Школі залучено гінеколога і нарколога.

В поточному році волонтери самостійно провели лекції “Профілактика наркоманії та алкоголізму”, “Профілактика ХПСШ\ВІЛ\СНІДу” та тренінги “Дно алкоголіка”, “Вибір використання індивідуальних засобів захисту”, “Вміння промовляти “НІ”.

„Зупинись!” (Рівненська обл.)

Пошук та апробація ефективних форм роботи, спрямованих на психопрофілактику негативних тенденцій серед студентської молоді, впровадження їх у практику діяльності центрів соціальних служб для молоді області – мета експериментального майданчика.

Перший етап експерименту спрямований на визначення причин асоціальних проявів. Спеціалістами ЦСССДМ визначено гіпотезу:

- груповий тиск, проблеми самосприйняття, низький рівень інформованості відносно реальної загрози алкоголізації зумовлюють вживання наркотиків та алкоголю,
- низький рівень інформованості про наслідки безладних статевих стосунків, відсутність сексуальної культури, зневажливе ставлення до загальнолюдських цінностей спричинюють проституцію, розповсюдження венеричних захворювань, СНІДу.

Головне завдання цього етапу – підтвердження гіпотези шляхом проведення анкетувань та опитувань.

Другий етап експерименту – протидія зловживанню наркотиків, алкоголю, підвищення рівня сексуальної культури.

Вирішуються питання в п’яти напрямках:

1. Інформаційно-просвітницька робота (проведення лекцій, бесід для студентів з проблем профілактики негативних явищ, організація батьківського лекторію).
2. Групова психокорекційна робота (проведення тренінгів особистісного росту, навчання основам психологічної саморегуляції, соціально-психологічний тренінг міжособистісного спілкування).
3. Індивідуальна психодіагностика та психокорекція (дослідження індивідуально-типологічних особливостей виявлення психологічних закономірностей поведінки та робота по самовдосконаленню).
4. Школа статевих відносин (заняття за програмами “Дівчина-жінка”, “Юнак – чоловік”, “Етика та психологія сімейного життя”).
5. Надання психологічної допомоги молодим людям із проблемами залежності методом створення груп взаємопідтримки.

В результаті роботи майданчика фахівці обласного центру СССДМ розробили та видали методичні посібники “Наркоманія в молодіжному середовищі: соціальні та психологічні аспекти”, “Тренінг для підлітків та молодих людей, спрямований на зниження агресивності та зменшення конфліктності” та інші.

Системою центрів СССДМ активно проводиться просвітницька робота для спеціалістів, викладачів та заступників директорів з виховної роботи навчальних закладів, педагогів та медичних працівників загальноосвітніх шкіл, вихователів дитячих дошкільних закладів, представників зацікавлених громадських організацій. Всього центрами було проведено 505 семінарів,

конференцій, засідань, присвячених профілактиці ВІЛ/СНІДу та венеричних захворювань. Зокрема, були проведені семінари-практикуми, семінари - тренінги з питань попередження ВІЛ\СНІДу та хвороб, що передаються статевим шляхом, формування безпечної сексуальної поведінки серед підлітків та молоді, пропаганди здорового способу життя, розвитку духовності і моралі, популяризації форм та методів профілактики алкоголізму і наркоманії серед підлітків та молоді, організації юридичної освіти та правового виховання. Семінари проводилися обласними, районними, міськими центрами СССДМ усіх областей. Фахівці Дзержинського міського центру СССДМ Донецької області, Запорізького ОЦ СССДМ проводять навчання в формі відео-семінарів. Поширеною формою роботи є проведення “круглих столів” та конференцій, до участі в яких залучаються представники державних та громадських організацій, під час яких обговорюються питання правового захисту молоді (Херсонський центр); попередження поширення ВІЛ/СНІД, ХПСШ, взаємодії громадських організацій та державних структур (Миколаївський, Хмельницький, Харківський ОЦ СССДМ).

У рамках програми “Шлях до життя” спеціалістами Одеського ОЦ СССДМ створено самокеровану групу ВІЛ-інфікованих молодих людей. Спільно з психологом обласного центру профілактики і боротьби зі СНІДом фахівці ОЦ СССДМ проводять з зазначеною категорією молоді тренінги та рольові ігри за методом “соціальної дії”.

При здійсненні профілактичної роботи фахівцями управлінь у справах сім’ї та молоді, центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді перевага надається масовим формам роботи (акції, свята, мітинги). Кожний четвертий масовий захід був спрямований на профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі.

Таким чином, в практичній діяльності центрів соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді реалізується низка організаційних форм роботи, які вже стали традиційними: проведення днів, тижнів, місячників, присвячених боротьбі з наркоманією, СНІДом, злочинністю; різноманітні фестивалі, естафети молодіжних організацій, конкурси тощо.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягає зміст профілактичних технологій в соціально-педагогічній роботі?
2. Визначити професійну позицію соціального педагога на різних рівнях профілактики?
3. Назвати пріоритетні стратегії профілактичної роботи?
4. Перерахувати відомі вам організаційні форми соціально-педагогічної роботи щодо профілактики девіантної поведінки дітей та молоді.

Завдання до практичних занять:

1. Розробити зміст та структуру профілактичної програми по роботі з певною групою клієнтів (робота в підгрупах).
2. Заповнення таблиці:

Рівень профілактики	Характеристика клаєнтів (груп)	Заклади соціального спрямування, установи	Форми здійснення соціальної допомоги, надання послуг

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити зміст п'яти занять з профілактики девіантної поведінки за методикою „рівний-рівному”.
2. Розробити зміст профілактичного лекторію (для старшокласників, студентів ВНЗ, батьків).

Література:

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. – К.: Центр навчальної літератури, 2003 – 134 с.
2. Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В. Соціально-психологічні аспекти профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. – К., 2000.
3. Оржехівська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. – К.: ВіАН, 1996. – 352 с
4. Соціальна педагогіка. Підручник / За ред. проф. А.Й Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
5. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред. проф. І.Д.Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
6. Формування здорового способу життя : Навч. посіб. Для слухачів курсів підвищення кваліфікації державних службовців / О. Яременко, О. Вакуленко та ін. – К.: УІСД, 2000. – 232 с.

3.2. Рекламно-інформаційна діяльність соціального педагога: тактика та засоби організації

3.2.1. Засоби масової інформації (ЗМІ) як особливий чинник впливу на спосіб життя людини

В умовах ринкової економіки перед соціальними службами та закладами соціального спрямування гостро постає питання про інформування населення про послуги, які йому надаються та діяльність рзакладів соціального спрямування. Відповідно, соціальні заклади стають потенційними рекламодавцями. Перед сучасним українським соціальним працівником постає ціла низка питань: як прорекламувати свою діяльність, який вигляд і канал для розповсюдження реклами вибрати, щоб досягнути своєї мети, як привернути увагу потенційних волонтерів та спонсорів тощо?

Особливу увагу необхідно приділяти засобам масової інформації, оскільки саме цей соціальний інститут є одним із найголовніших та найбільш ефективним і впливовим на даному етапі розвитку нашого суспільства.

Роль, яку виконують засоби масової інформації на сьогоднішній день, двозначна: подальший розвиток засобів зв'язку, підвищення ролі масової інформації та інформаційної індустрії в цілому означає, що молоді люди в усіх країнах світу є об'єктом впливу стосовно популяризації шкідливої для здоров'я продукції, певних установок і цінностей, що можуть справляти як благотворний, так і руйнівний вплив на особистість.

Потрібно зауважити, що на сьогодні існує проблема негативного впливу засобів масової інформації на населення, але це не суто українська проблема – це також і світова проблема.

Однак глобальність проблеми не означає, що її не можна вирішити. У різних країнах вживають різних заходів, що до того, щоб ЗМІ більшою мірою сприяли нормальному розвитку людини та її здоровому способу життя. У розвинених країнах світу в ЗМІ значно поширена соціальна реклама, спрямована на протидію рекламі тютюну, алкоголю тощо. Світовий досвід засвідчує, що спеціальні інформаційні матеріали (брошури, статті, книги, теле – і радіопередачі) можуть протидіяти негативним соціальним явищам суспільства.

Розглядаючи засоби масової інформації (ЗМІ) як особливий чинник впливу на спосіб життя людини, треба зазначити, що безпосереднім об'єктом дії інформаційних повідомлень є як окремих індивід, так і велика група людей, що становлять аудиторію для того чи іншого конкретного засобу масової комунікації. ЗМІ мають чималі можливості впливати на спосіб життя особистості як суто інформаційно, так і за допомогою практичних зразків того чи іншого стилю життя [4].

ЗМІ – один із соціальних інститутів, що тією чи іншою мірою виконують замовлення суспільства та окремих соціальних груп щодо певного впливу на населення в цілому, в тому числі й на окремі вікові та соціальні категорії.

Існують два аспекти впливу ЗМІ.

По-перше, ЗМІ істотно сприяють засвоєнню людьми різного віку широкого спектру соціальних норм та формуванню у них ціннісних орієнтацій у сфері політики, економіки, здоров'я, права тощо.

По-друге, ЗМІ, фактично, є своєрідною системою неформальної освіти та просвіти різних категорій населення. При цьому користувачі ЗМІ здобувають досить різнобічні, суперечливі, несистематизовані знання, відомості з різних питань суспільного та політичного життя.

Вивчаючи поняття: “засоби масової інформації”, “засоби масової комунікації”, “преса”, “друковані засоби масової інформації”, можна сказати, що в них є багато спільного. До засобів масової інформації відносяться кіно, радіо, телебачення, періодичні друковані видання, рекламу, мода, дизайн та ін.

Преса – загальна назва періодичного друку, тобто газет і журналів.

“Масова комунікація” (англ. - mass media) – систематичне поширення інформації за допомогою технічних засобів (через пресу, радіо, кіно, звуко- і відеозапис) з метою утвердження духовних цінностей даного суспільства і здійснення ідеологічних, політичних, економічних та організаційних впливів на позицію, думки і поведінку людей.

Засоби масової інформації – технічні засоби (друковані видання, телебачення, радіо, кіно, комп'ютерні мережі тощо), за допомогою яких поширюється інформація щодо системи знань, духовних цінностей, моральних та правових норм тощо, яка розповсюджується на кількісно великі аудиторії людей різного віку та соціального статусу

Засоби масової інформації відображають умови життя людей, системи їхніх спільних зв'язків і залежностей у макро-, мезо- і мікро- масштабі.

Засоби масової інформації виконують два, на перший погляд, протилежних завдання: фіксують і розвивають інтереси як особистості, так і суспільства. Політологічний, соціологічний та психологічний аспекти феномена “засобів масової інформації” важко відокремити. Існує абсолютний взаємозв'язок соціальних і психологічних підходів заради спільної мети. За допомогою технічних засобів відбувається розповсюдження повідомлень, інформації, що містять певні ідеї для подальшого формування (або впливу на формування) установок, оцінок, думок та поведінки людей. Нерідко в такому випадку засоби масової інформації виконують не стільки інформаційні та культурологічні, скільки ідеологічні функції.

Особливості впливу ЗМІ на життя суспільства:

➤ ЗМІ – це гнучка система, зміст якої постійно змінюється, тоді як інші складові макро-, мезо-, та мікрорівнів піддаються змінам досить повільно;

➤ ЗМІ мають здатність впливати не тільки на індивіда, але й на виховну функцію таких інститутів, як сім'я, школа, найближче оточення, формувати громадську думку на рівні суспільства та країни;

➤ безпосереднім об'єктом дії інформаційних повідомлень є як окремих індивід, так і велика група людей, що становлять аудиторію для того чи іншого конкретного засобу масової комунікації;

➤ ЗМІ мають істотні можливості впливати на людину як суто інформаційно, так і за допомогою практичних зразків такого чи іншого стилю життя.

3.2.2. Стратегія та тактика інформаційної діяльності соціального педагога

Існує стратегія створення кола інформаційних джерел, якими може користуватися соціальний педагог у своїй діяльності:

➤ визначення найбільш престижних джерел інформації (шляхом опитування, інтерв'ю);

➤ використання тільки тих видань, які за змістом інформації підходять для розміщення реклами чи інформації соціального характеру;

➤ уникання маловідомих джерел інформації;

➤ налагодження особистісних контактів з представниками ЗМІ в якості систематичного поставника інформації.

Якщо соціальний педагог працює в загальноосвітньому навчальному закладі, то спілкування з ЗМІ відбуваються через місцеві органи народної освіти.

Обґрунтовуючи необхідність встановлення взаємозв'язків з тим чи іншим виданням (каналом), соціальний педагог повинен знати, *що він може запропонувати ЗМІ:*

➤ Розширення діапазону слухачів, телеглядачів, читачів

➤ Матеріали про акції, в яких бере участь велика кількість людей

➤ Ексклюзивну інформацію

➤ Участь відомих персон

➤ Постійну інформацію

➤ Актуальний, цікавий матеріал

Соціальний педагог несе відповідальність за інформацію, яка надається ЗМІ. Вимоги до такої інформації: перевірена, достовірна, конфіденційна, конкретна, оптимістична, конструктивна за змістом та емоційною спрямованістю.

Соціальний педагог повинен враховувати *можливості ЗМІ*, а саме :

➤ інформування громадськості щодо проблем та засобів боротьби з ними;

➤ формування суспільної думки;

➤ інформування громадськості про діяльність соціальних служб, закладів соціального спрямування;

➤ пропаганда та популяризація соціальних програм, проектів;

➤ реклама соціальних послуг;

➤ створення та подальше формування позитивного іміджу діяльності соціальних установ та працівників;

- пошук партнерів (спонсорів);
- залучення клієнтів;
- залучення співробітників і волонтерів;
- вплив на виконавчу, законодавчу владу, органи місцевого самоврядування;
- анонс подій, заходів, акцій, що будуть проводитися соціальною службою, агенцією;
- підведення підсумків програми, проекту, акції.

Тактика взаємодії соціального педагога із ЗМІ:

- Дослідження ЗМІ, що діють в регіоні, їх аудиторії, тематичної спрямованості.
- Вибір ЗМІ, оптимальних для співпраці; дослідження позиції їх редакторів, окремих журналістів.
- Налагодження стосунків з редакціями обраних ЗМІ, з окремими журналістами.
- Систематичне надання інформації.
- Підтримка неформальних зв'язків.

Форми взаємодії із ЗМІ:

- інформування (прес-реліз, прес-конференція);
- консультування;
- інтерв'ю;
- стаття;
- рубрика;
- тематична програма (цикл).

У роботі зі ЗМІ соціальний педагог може здійснювати такі види інформаційного впливу:

1. Рекламне інформування.
2. Організація позитивної суспільної думки.
3. Сприяння залученню клієнтів.
4. Створення довгочасних послуг даного закладу шляхом прямого зв'язку з клієнтами.

3.2.3. Соціальна реклама: сутність, специфіка, можливості використання в соціально-педагогічній роботі

Одним із основних засобів стимуляції споживання товарів та послуг (в тому числі і соціальних) стає сьогодні реклама. Реклама – це оперативна інформація, що завжди знаходиться на поверхні. Вона не тільки бере участь у формуванні споживчих потреб членів суспільства, але й має певний вплив на всю життєдіяльність людини. Реклама, виконуючи роль механізму переконання, впливає на цінності та спосіб життя людини, і цей вплив має як позитивний, так і негативний аспекти.

На сьогодні існує безліч класифікацій реклами на основі різних параметрів: функції, місце її розміщення, мета, аудиторія, особливості продукту, що пропонує реклама тощо. Існуючі класифікації дозволяють

визначити основні типи реклами: комерційна, політична та соціальна.

Багатьма науковцями вважається, що саме соціальна реклама виступає найефективнішим соціально-педагогічним фактором та здійснює позитивний соціалізуючий вплив у процесі розвитку та становлення особистості [8].

На сьогодні достатньо гостро постає питання адресності соціальної реклами, необхідності її адаптації до умов соціуму, потреб, запитів клієтів.

Визначимо *основні проблеми адаптації рекламної продукції до умов суспільства*:

1. Адаптація рекламної продукції до менталітету вітчизняного споживача.
2. Вивчення і використання психологічних факторів ефективної дії реклами .
3. Визначення відмінностей економічних і психологічних факторів та впливу їх на стратегію поведінки споживача реклами.
4. Відповідність рекламної продукції естетичним и моральним позиціям потенційних замовників і споживачів.
5. Співвідношення самовираження рекламодавця і завдання допомоги споживачу щодо задоволення потреби в інформації.
6. Зважання на стереотипи соціальних ролей і урахування проблем “гендерної реклами”.
7. Статеворольові стереотипи і їх вплив на зміст рекламної продукції.
8. Використання особистісного простору, образотворчого ряду, певних образів з метою підвищення ефективності рекламного впливу.

Реклама існує в багатьох *видах*: запрошення, бланк листа, візитка, реклама на будівлях, газетна реклама, закладка для книжки, календарі, рекламна листівка, обкладинка, поліетиленовий пакет, реклама на транспорті, рекламні щити, сувенір-реклама тощо. Реклама найбільш ефективна при одночасному використанні різноманітних її видів.

Розробка та використання рекламних засобів у вітчизняній соціальній та соціально-педагогічній роботі тільки набуває розвитку. Проте, таке явище як соціальна реклама налічує 50-річну історію, має свої нароби і визначається специфічними рисами.

Рекламна діяльність соціального педагога регламентується положеннями закону України „Про рекламу” [2], в якому запропоновано визначення соціальної реклами.

„Соціальна реклама” – це інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку

Специфічні ознаки соціальної реклами:

1. Соціальна реклама на відміну від реклами виробничої, не переслідує мети досягнення прямого економічного прибутку.
2. Соціальна реклама не використовує логотипи, знаки торговельних фірм, як відомих, так і маловідомих.
3. Соціальна реклама повинна мати конструктивний характер і створювати позитивне емоційне сприйняття світу.

Дослідники проблем реклами [3;5;6;8] визначають три головні групи замовників соціальної реклами.

До першої належать державні органи, установи, заклади. Наприклад, замовником серії роликів проти ВІЛ - вірусу в Росії виступав Червоний Хрест та Національне агенство з профілактики захворювань на СНІД, а головними замовником соціальної реклами для молоді в Україні є Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту.

Другу групу становлять так звані „групи спеціальних інтересів”. Прикладом може бути рекламна кампанія “Зателефонуй батькам”, яка вироблялася у Росії і ретранслювалася в Україні телекомпанією “Інтер”.

До третьої групи належать комерційні спонсори, які добровільно підтримують проведення антиалкогольних та антитютюнових рекламних кампаній та усвідомили свою громадянську відповідальність у справі ліквідації негативних наслідків власної промислової діяльності для навколишнього середовища і здоров'я нації (реklamна кампанія фірми “Філіп Моріс” проти дитячого паління і алкоголізму під гаслом “Алкоголь і тютюн знищують тебе”).

В дослідженні Г.Л.Стрелковської [8] наведено цілісний підхід до класифікації та типізації соціальної реклами в Україні та виділяються такі *типи соціальної реклами*:

- реклама цінностей, головною метою якої є розповсюдження загальноприйнятих цінностей серед населення взагалі чи конкретної цільової аудиторії;
- реклама місії та цілей організації або закладу, метою яких є розповсюдження інформації про наміри організації у вирішенні якої-небудь проблеми;
- реклама соціальної проблеми, головна мета якої полягає в нагадуванні про проблему або постановці проблеми;
- реклама окремих людей, їх діяльності, методик або форм роботи (наприклад, прийомна сім'я);
- реклама проектів, що інформує про сучасні чи майбутні проекти організації;
- реклама досягнень організації;
- реклама організації в цілому [9].

О.В.Безпалько визначає, що серед прийомів, які варто враховувати під час розробки та впровадження соціальної реклами, виокремлюють такі:

- залучення фактів, пов'язаних із проблемою, яка висвітлюється в соціальній рекламі (наприклад, використання статистичних даних);

- привертання уваги до переваг, пов'язаних із наслідуванням певних моделей поведінки, що пропагують в соціальній рекламі (наприклад, „Розумій мене, щоб я вмів розуміти інших. Не принижуй, щоб я не принижував”);
- використання „інтригуючих” назв, що примушують прочитати текст до кінця (наприклад, „10 кроків, щоб стати кращими батьками”);
- переконливість тексту;
- розташування в ритмічному порядку елементів соціальної реклами від менш важливих до більш значущих;
- використання фактури шрифтів, аби звернути увагу на найбільш вагомій слова;
- виділення окремих абзаців за допомогою кольору чи шрифту;
- несподіваний початок розповіді;
- використання у текстах або роликах елементів інтриги, конфліктних ситуацій у монологіях або діалогах.

Під час розробки інформаційно-рекламних матеріалів дуже важливо враховувати те, що реклама покликана спонукати до певної емоційної реакції та виконувати саме ту роль, заради якої вона створювалась. Один із компонентів, що значно підвищує ефективність рекламного повідомлення, – наявність інформації про те, що має зробити читач, слухач або глядач (куди подзвонити, до кого звернутись тощо). Проте важливо, аби повідомлення соціальної реклами не містило наказового тону (наприклад, «Заплати податки!»), адже більшість людей не люблять, коли їм наказують або повчають [6, с.219].

Послідовність використання різних рекламно-інформаційних форм в одній кампанії визначається як рекламна стратегія.

Розробляються та впроваджуються такі її *складові*, як: графічна частина, слоган (рекламний девіз, лозунг, зачин), інформаційний блок, діапазон запропонованих послуг, спонукання потенційного клієнта (спонсора, партнера) до дії, адреса і зв'язок, елементи фірмового стилю.

Після графічного вирішення проблеми необхідно звернутися до слогану, оскільки, як показує досвід, більшість людей звертають увагу саме на графіку і слоган, ніж на основний текст реклами. Призначення слогану – спонукання до дії, бо наше внутрішнє “Я” потребує точних інструкцій: „Ми підтримаємо кожного, хто звернеться”, „Центр “Сім’я – надійний партнер”, „Разом – заради розвитку”.

Саме тому ми визначаємо такі *етапи функціонування соціальної реклами*:

➤ Візуальний – створення ситуації “знайомого образу” (щити, рекламні плакати-образи, символи, логотипи,). Мінімум тексту (логотип, назва + № телефону) візитки, значки.

➤ Інформаційний – буклети, записні книжки, візитки + текст, розкладки (завдання: розповсюдження знань).

➤ Нагадування (використання за потребою всіх попередніх технік).

У ході реалізації рекламної стратегії варто враховувати такі типові помилки:

➤ Продукція соціальної реклами спрямована на дуже вузького споживача і замовника, а реалізується, розповсюджується на широкий загал;

➤ Зміст рекламного чи інформаційного матеріалу справляє негативне, песимістичне враження.

➤ При створенні плакату використовується менше, ніж 3 кольори (створюється враження, що це прапор);

➤ Використовуються контрастні, важкі для сприйняття кольори (жовтий; фіолетовий).

➤ В пропагандистських за змістом матеріалах використовуються темні кольори, холодні тони.

➤ Рекламний матеріал перенасичено дрібними, несуттєвими деталями.

➤ Порушується гендерна рівновага, не представлені інтереси осіб різної статі.

Привертає інтерес досвід центрів соціальних служб по застосуванню рекламних кампаній в практиці своєї роботи. Державним центром СССДМ та Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді у 2006 р. було проведено дослідження „Рекомендації щодо проведення інформаційної кампанії діяльності інтегрованих соціальних служб”. В дисертаційному дослідженні Стрелковської Г.Л. запропоновано аналіз результатів даного дослідження.

Зазначено, що *вибір джерела поширення соціальної реклами* повинен ґрунтуватися на врахуванні наступних факторів:

- визначення пріоритетного джерела отримання інформації різними категоріями населення;
- встановлення рейтингу різних телеканалів всеукраїнського та місцевого рівнів;
- визначення оптимального ефірного часу відповідно до вікових та статусних особливостей населення;
- знання про вже звичні способи отримання інформації населенням того чи іншого району або міста.

При виборі джерел поширення інформації для молоді, варто також враховувати специфіку впливу та сприймання інформації особистістю з різних рекламних носіїв. Найефективнішим в цьому розумінні вважається реклама на телебаченні. Телереклама впливає на людину комплексно, адже задіяно різні види сприймання: людина і бачить і чує рекламне повідомлення одночасно. Такий одночасний вплив на особистість сприяє кращому запам'ятовуванню потрібної інформації, а от вже на етапі впізнавання доцільним є використання зовнішньої реклами, розміщеної на біг-бордах або на транспорті.

Дешевшим і відповідно менш ефективнішою є рекламна інформація у вигляді роздаткового матеріалу (буклети, листівки, візитки). Проте ефективність такої продукції значно підвищується, якщо її використовувати не як основний вид поширення інформації, а як акцентний (буклет має зручний формат, візитка із номерами телефонів та адресою – легко вміщається у

гаманець або кишеню). Позитивом такої форми подачі матеріалу є можливість залишити потрібну споживачеві інформацію, адже часто номери телефонів та адреса, зазначені у телевізійному ролику або на бігборді не запам'ятовуються.

Таким чином, для кожного виду соціальної реклами притаманні характерні особливості, які обов'язково необхідно враховувати при створенні рекламного продукту.

Особливості сприйняття різних видів рекламного інформування цільовими групами клієнтів:

- найефективнішою з технічного боку можна вважати рекламу, що транслюється по телебаченню. Адже така реклама сприймається індивідом одночасно на декількох рівнях: людина одночасно бачить і чує. Проте, на думку експертів, недоліком такої реклами є те, що вона перериває цікаву передачу (кінофільм) у несподіваний момент, тим самим може виступати як фактор дратування та цілковито негативного її сприйняття;
- необхідно враховувати вікові особливості цільової аудиторії, на яку розрахована соціальна реклама. Так, для підлітків характерним є швидке переключення уваги з одного об'єкту на інший. Підліток, як правило, не може додивитись рекламний ролик до кінця – рекламний блок швидко починає набридати, тому для цієї категорії краще пропонувати рекламу на інших носіях: реклама в метро, в друкованих засобах масової інформації;
- краще подавати рекламну інформацію для підлітка у буклетах, молодіжних журналах. Так він зможе самостійно познайомитись з рекламним зверненням і не боятися осуду або насмішок з боку „інших”;
- для молоді експерти пропонують доносити рекламну інформацію на бігбордах, троллах, сіті-лайтах, тобто у формах зовнішньої реклами. Дієвим засобом також є оформлення рекламних текстів у вигляді коміксів, карикатур, тематичних малюнків тощо.

Теоретики рекламної галузі [3;5;8;10] відмічають важливість усіх перерахованих носіїв рекламної інформації. Проте, на їх погляд, соціальна реклама повинна подаватися комплексно. Разом з тим, доцільним є використання одразу декількох видів реклами (основна рекламна кампанія може проводитись на ТБ, проте не зайвою стане реклама на біг-борді – як акцент до основної).

Таким чином, *соціальна реклама повинна бути там, де цільова аудиторія буває найчастіше*. При цьому має сенс використовувати різні інноваційні, нестандартні підходи (наприклад, змінити відому фразу, перевернути її, щоб було смішно тощо), робити рекламу з використанням “своїх” символів.

Щодо змістовної сторони соціальної реклами, то необхідно відзначити наявність певних вимог до подачі матеріалу. Змістове наповнення соціального рекламного продукту повинно бути таким, щоб викликати довіру у цільовій аудиторії.

3.2.4. Види рекламно-інформаційних послуг

Визначають такі основні засоби рекламного інформування:

- реклама в засобах масової інформації (реклама у пресі, реклама по радіо, реклама по телебаченню, реклама у кіно);
- поштова реклама (розсилання матеріалів за списком, розсилання матеріалів за принципом “в кожний дім”);
- зовнішня реклама (вулична реклама, реклама на транспорті, реклама у місцях зосередження людей);
- комп’ютеризована реклама (рекламна інформація, яка поступає на комп’ютерні термінали, рекламна інформація, яка поступає на екранне табло);
- міжособистісне спілкування (зв’язки з представниками засобів масової інформації);
- експонування (організація виставок, галерей, стендів).

Надання *інформаційних послуг* полягає в інформуванні клієнтів про:

- графіки роботи закладів соціального спрямування, освіти, охорони здоров’я, центрів зайнятості, органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;
- послуги, які можна отримати в центрах соціальних служб для сім’ї, дітей та молоді;

Надання *пропагандистських послуг* полягає в:

- підготовці та розміщенні документальних, інформаційно-пропагандистських, навчальних фільмів в ефірах телеканалів;
- підготовці та розміщенні рекламних роликів та роликів профілактичної спрямованості;
- підготовці та розміщенні соціальної реклами на бігбордах, в транспорті та в інших місцях громадського призначення;
- розробці та виданні інформаційно-реklamних буклетів, листівок, пам’яток, плакатів.

В сучасній літературі з технологій застосування соціальної реклами в практиці діяльності закладів соціального спрямування [8] визначено *основні вимоги до змістового наповнення ефективної реклами*, а саме:

- використання різних рекламних прийомів;
- поєднання змісту, поліграфії, художнього оформлення та інших засобів;
- комплексність в забезпеченні змістовної, поліграфічної та художньої якості;
- вдало розроблена концепція.

Варто відзначити, що особливого значення поліграфія набуває, якщо носієм реклами є друкована продукція, наприклад, плакати, роздаткові матеріали різного типу тощо. А ось вулична реклама – реклама на біг-бордах потребує, в першу чергу, чіткої презентації ідеї.

Таким чином, говорячи про ефективну соціальну рекламу, необхідно брати до уваги всі її характеристики, особливості впливу на клієнтів і можливості інформаційного та емоційного впливів.

3.2.5. Створення і використання прес-релізу як форми взаємодії зі ЗМІ

З метою розповсюдження інформації про діяльність Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, закладів соціального спрямування можна використати прес-реліз (від англ. release – випускати, дозволяти, друкувати).

Прес-реліз - офіційна заява для друку, одна з основних форм мвзаємодіїсоціального педагога зі ЗМІ

Прес-релізи можуть вміщати пропозиції нових видів діяльності, послуг для клієнта; їх опис; фото; інформацію про спеціалістів; проблемні повідомлення.

У практиці соціально-педагогічної роботи найбільш поширені такі види прес-релізів, як: анонс, запрошення, інформування, резюме, констатація.

При написанні прес-релізу необхідно застосовувати такі *прийоми*:

- намагатися дивитися на речі очима журналістів;
- відмежовувати у своєму тексті від „стереотипної” точки зору, від коментарів;
- висувати тільки актуальні, цікаві і багаті інформацією теми;
- ясно викладати тему;
- віддрукувати кожен сторінку тексту на окремому аркуші через 2 інтервали;
- повторювати на другій сторінці заголовок і дату;
- супроводжувати текст чіткими фотографіями;
- розробити яскравий слоган;
- забезпечити повноту викладення питання за принципом відповідей на питання – хто, що, з ким, де, коли і як, для чого і чому:

Правила складання прес-релізу:

- слово “прес-реліз”, назва (слоган);
- вказівка на дату та місце (адреса організації, контактний телефон);
- назва організації, її емблема (логотип);
- заголовок, що привертає увагу;
- повні дані про подію, послугу чи вид допомоги;
- головний зміст повідомлення (Що? Де? Коли? Чому?);
- анонс чи зміст матеріалу (події, заходу);
- за бажанням – додаткова інформація, яку журналіст може використати в статті.
- бажано уникати спеціальних термінів;
- у випадку згадки про тих чи інших осіб необхідно вказувати повністю їх посаду.

Орієнтовну схему складання прес-релізу подано в Додатку 3.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягають соціально-педагогічні можливості ЗМІ ?
2. Визначити основні переваги взаємодії зі ЗМІ в соціально-педагогічній роботі.
3. Назвати специфічні ознаки соціальної реклами та її основні види.
4. Охарактеризувати основні види прес-релізів.

Завдання до практичних занять:

1. Провести аналіз різних видів інформаційно-рекламної продукції центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (робота в підгрупах).
2. Розробити зміст та макет буклету (плакату). Захист авторських проєктів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити різні види прес-релізів: анонс, запрошення, інформування, резюме, констатація.
2. Розробити систему унаочнення (символіка, логотип, слоган, плакати, листівки) для проведення рекламної кампанії.

Література:

1. Баранчик С. Духовність в Україні і ЗМІ// Україна на порозі третього тисячоліття: духовність як основа консолідації суспільства – К, 1999 – т.15. с 589-597.
2. Закон України „Про рекламу”, від 03.07.1996 , № 270/96-ВР.
3. Васильев Г.А., Поляков В.А. Основы рекламной деятельности: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 414 с. – (Серия «Профессиональный учебник: Маркетинг»).
4. Лютий В.Н. „Робочі матеріали по темі: Взаємодія зі засобами масової інформації в соціальній роботі”// Теорія і практика соціальної роботи: профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі. – К: Християнський дитячий фонд; Академія праці і соціальних відносин, 2000. – 86 с.
5. Мякота В. Реклама та рекламна діяльність.- Х.: Фактор 2003. – 252 с.
6. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія/ За заг.ред.проф.І.Д.Зверєвої. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
7. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутенко, О. Вакуленко та ін. – К: Український інститут соціальних досліджень, 2000.- 212 с.
8. Тимошенко (Стрелковська) А.Л. Соціальна та комерційна реклама: спільне та відмінне / Соціальна робота в Україні: теорія і практика: науково-методичний журнал. – К., 2006. - №2. С. 41-50.
9. Третій сектор в Україні: проблеми становлення / М.Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В.А.Головенько, Ю.М.Галустян та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2001. – 173 с.
10. Федотова Л.Н. Социология массовой коммуникации. Учебник для ВУЗов – С-Пб.: Питер.- 2004 –400 с.

3.3. Технології вуличної соціальної роботи

3.3.1. Мета та завдання вуличної соціальної роботи

В сучасний період здійснення докорінних змін в політиці, економіці, соціальній сфері, коли відбувається критичне переосмислення суспільних і моральних цінностей, здійснюється пошук нових форм соціальних інновацій та соціальних технологій. В умовах становлення незалежної України виникли та набули розвитку і поширення технології, методи і форми соціальної роботи, яких не було на початку її становлення, зокрема метод *соціальної вуличної роботи*.

Практика соціальної роботи останніх років переконливо доводить, що саме соціальна вулична робота і є однією з інноваційних і, на думку фахівців, прогресивних форм соціальної роботи, особливо, в умовах великого міста. Діяльність вуличних соціальних працівників спрямована на профілактико – діагностичну, консультативну роботу з дітьми та підлітками, що більшість свого вільного часу проводять на вулиці, на організацію їх змістового дозвілля та пропаганду здорового способу життя. Специфіка здійснення завдань соціальної роботи в умовах вуличного простору зумовила пошук нових форм її організації. Основною структурною одиницею діяльності соціальних працівників та педагогів стає мобільна група вуличної роботи. Очолюють її, як правило, соціальні педагоги Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, координатори програми “Ігротеки на вулицях”.

Аналіз практики реалізації програм вуличної соціальної роботи з подолання бездоглядності та безпритульності, програм профілактичної спрямованості, програм по організації форм дозвіллевої діяльності дітей та молоді дозволив визначити певні теоретичні засади функціонування методу вуличної соціальної роботи.

Мета соціальної вуличної роботи в умовах великого міста полягає в:

- покращенні положення та здоров'я дітей та молоді шляхом вивчення їхніх потреб та соціальних проблем і надання їм можливої соціальної допомоги в звичних для них умовах вуличного середовища;
- спонуканні дітей та підлітків до встановлення відносин з людиною чи групою що піклуються про них та з тими, хто може допомогти їм в організації змістовного дозвілля;
- допомозі „дітям вулиці” в реалізації їх прав та потенційних здібностей, можливостей, обдарувань.

До основних *завдань* вуличної соціальної роботи можна віднести :

- встановлення довірливих відносин з кризовими категоріями дітей та молоді, які більшість часу перебувають на вулиці і потребують допомоги соціального працівника (педагога);
- сприяння в усвідомлення і прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем “вуличних” категорій дітей та молоді;

- консультування з питань, важливих для даної категорії, з дотриманням принципів анонімності та конфіденційності;
- переадресування до інших існуючих інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого фізичного та психічного насилля;
- надання первинної медичної допомоги;
- надання інформації про шляхи збереження здоров'я; сприяння прийняттю здорового способу життя;
- здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей та молоді;
- надання мінімальних соціальних послуг (доставка їжі, одягу тощо).

Порівняно з іншими видами соціальної роботи, що реалізуються в закладах, організаціях, установах, вулична соціальна робота має певні переваги. Реалізація цих переваг можлива при виконанні наступних умов:

1. Можливість встановлення інформаційного та особистісного контакту з значною кількістю людей.
2. Здійснення діагностики соціальної ситуації (визначення кількості представників окремих категорій, їх реальних проблем та потреб).
3. Здійснення соціальної допомоги на території клієнта, в умовах близького для нього середовища.
4. Пропаганда та популяризація системи соціальної роботи серед населення, залучення потенційних волонтерів.

Сучасна практика соціальної роботи дозволяє назвати такі типові організаційні *форми вуличної соціальної роботи*: рейд, ігротека, дискотека, вуличний театр, мітинг, маніфестація, вулична хода, робота виїзного пункту соціальної підтримки (консультування), пункти інформаційно-консультативної роботи з наркозалежними тощо.

3.3.2. Знання та вміння соціального педагога, що працює в умовах вуличного простору

Для організації відповідної роботи в умовах вулиці соціальний працівник має:

1. знати соціальну ситуацію в районі, мікрорайоні (діагностувати її, вміти оцінювати, визначати об'єкти соціального впливу, вміти визначати маршрути, місця проведення форм вуличної роботи та масових акцій; вміти залучати та добирати до проведення соціальних заходів на вулиці молодь , волонтерів, представників громадськості, педагогів тощо.);
2. знати технології організації та проведення форм соціально-педагогічної роботи на вулиці (визначати мету, зміст діяльності, добирати відповідні форми та методи; вміти прогнозувати результат та післядію; організовувати роботу з різними категоріями населення);
3. знати специфіку спілкування з різними категоріями клієнтів вуличної соціальної роботи (вміти знаходити спільну мову з дітьми та молоддю різного віку та різної соціальної орієнтації; вміти передбачати

появу конфліктних ситуацій, запобігати їх розвитку; вміти здійснювати комунікативну атаку та самопрезентацію, активізувати процес спілкування під час творчої взаємодії);

4. знати основні правила безпеки життєдіяльності для роботи в умовах вулиці (вміти приймати оптимальні рішення в неочікуваних та екстремальних ситуаціях, надавати першу медичну допомогу, вміти залучати представників відповідних організацій (міліція, пожежники, служби МНС тощо) та громадськості з метою запобігання появі нещасних випадків під час проведення роботи на вулиці та проведення масових форм соціальної вуличної роботи).

3.3.3. Стратегії організації вуличної соціальної роботи

Організація вуличної соціальної роботи передбачає виконання наступних завдань:

1. Ознайомлення з соціальними аспектами діяльності відомств та організацій, які працюють на даній території. Встановлення партнерських стосунків. Підписання відповідних угод.
2. Створення соціального паспорту району (мікрорайону). Визначення місця та маршрутів дій соціальних педагогів. Узгодження маршрутів роботи з місцевим управлінням внутрішніх справ, службою по справах неповнолітніх, патрульною службою тощо.
3. Створення постійно діючих бригад вуличної роботи.
4. Розробка критеріїв оцінки, системи визначення ефективності соціальної вуличної роботи.

Для організації роботи бригади соціальних працівників в умовах вуличного простору великого міста потрібно виконати наступні етапи:

1. Оголосити набір персоналу.
2. Організувати навчання (форми: тренінг, семінар, школа) соціальних працівників, педагогів та волонтерів, по закінченні якого видати спеціальні посвідчення.
3. Розробити форму для членів бригади, елементи одягу, які дозволять їм бути помітними, знаходити один одного в натовпі.

Бригада під час виходу на вулицю може працювати на одному майданчику, чи на різних групах по 2-3 особи. Перевагу краще віддавати групам змішаним за статтю та віком.

Працівник бригади повинен мати при собі:

- інформаційні матеріали про роботу служби;
- аптечку;
- телефонну картку (мобільний телефон);
- термос с питною водою або чаєм;
- мінімальний набір їжі.

Соціальна робота в умовах вулиці вимагає від соціального працівника виконання ряду *вимог*, а саме :

- поважати права та побажання дітей та молоді, що потребують соціальної підтримки;
- дотримуватись принципу конфіденційності;
- дотримуватись емоційної дистанції; не провокувати агресію;
- дотримуватись всіх вимог правоохоронних органів.

Соціальний працівник, що працює на вулиці повинен дотримуватись наступних *правил техніки безпеки* при роботі :

- працювати в парі та у полі зору колег;
- не одягати прикраси та коштовності;
- одягати зручні та багатофункціональні речі;
- дотримуватись правил дорожнього руху;
- про час виходу на роботу і закінчення її повідомити колег чи диспетчера служби.

диспетчера служби.

3.3.4. Обов'язки членів бригади вуличної соціальної роботи

До складу такої бригади (групи) можуть увійти: керівник, координатор, відповідальний за зв'язки підрозділів, ігротехніки, група інформаційно-рекламної роботи, відповідальні за техніку безпеки, за зв'язки з іншими соціальними установами, залучені фахівці (лікар, психолог, представники громадськості), волонтери.

До обов'язків залучених спеціалістів (психолог, лікар та юрист тощо) належать:

- Організовувати роботу виїзних пунктів громадської приймальні для молоді під час проведення вуличних заходів соціального спрямування;
- Проводити індивідуальні анонімні консультації з клієнтами та їх батьками;
- Здійснювати педагогічну корекцію, спрямовану на позитивну післядію вуличного контакту з дітьми та підлітками;
- Інформувати клієнтів щодо соціальних послуг, які надаються державними установами та громадськими організаціями.

До складу мобільної групи вуличної соціальної роботи входять і волонтери. Як правило, це волонтери, що надають інформаційні послуги, волонтери – ігротехніки та члени групи технічного забезпечення.

Обов'язки волонтерів, що здійснюють рекламно-інформаційну взаємодію з клієнтами:

- Встановлення первинного контакту з клієнтами вуличної соціальної роботи;
- Надання позитивної інформації про роботу Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді потенційним клієнтам;
- Розповсюдження роздаткових матеріалів профілактичного змісту серед клієнтів вуличної соціальної роботи;
- Надання інформації представникам ЗМІ про форми роботи соціального спрямування;

- Проведення анкетувань та соціологічних опитувань учасників вуличних соціальних заходів.

Члени *групи технічного забезпечення* відповідають за дотримання порядку, зв'язки між організаторами та виконавцями акції, музичне, естетичне оформлення місця проведення вуличної роботи, контролюють роботу транспорту.

Залежно від специфіки вуличної роботи, традицій соціальної служби, місцевих умов перелік та розподіл доручень може змінюватись.

3.3.5. Особливості організації ігрових технік в умовах вуличної соціальної роботи

Особливого значення у вирішенні проблем профілактики девіантної поведінки та організації змістовного дозвілля дітей та молоді в умовах вуличного простору набуває процес організації ігрової діяльності на вулиці. Ігротехнік виступає членом бригади вуличної соціальної роботи. Як правило, ігротехніком призначають спеціаліста Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Проте до нього може долучитися група спеціально підготовлених волонтерів.

Організація ігрової діяльності на вулиці має певну специфіку:

- значно підвищуються вимоги до дотримання норм техніки безпеки (перш за все, при організації ігрової діяльності на вулицях великого міста та на асфальтованих майданчиках);
- постійно змінюється коло гравців, що вимагає від ігротехніка постійної імпровізації, мобільності дій;
- організатор вуличної ігрової діяльності має бути готовим до втручання (інколи небажаного) в хід гри представників різних соціальних груп;
- вибір ігор багато в чому визначається погодними умовами;
- вулична ігротека передбачає наявність великої кількості яскравого інвентарю, обладнання;
- вулична ігротека може відбуватись водночас на кількох майданчиках, тому потребує більшої кількості ігротехників;
- зміст, процес проведення такої ігротеки має бути спрямованим на залучення дітей та молоді до подальшої сумісної суспільно-корисної діяльності, на пропаганду здорового способу життя.

До основних обов'язків волонтерів – ігротехників належать:

- організація та проведення ігрової діяльності в умовах вуличного простору з урахуванням вікових особливостей клієнтів;
- залучення дітей та підлітків до активних форм проведення дозвілля;
- дотримання норм психологічної та фізичної безпеки клієнтів вуличної соціальної роботи в процесі ігрової діяльності;
- дотримання етичних норм поведінки, захист прав клієнтів в грі;
- пропаганда здорового способу життя засобами ігрових технік;

- налагодження добрих стосунків з клієнтами вуличної соціальної роботи та надання їм позитивної інформації про роботу центрів соціальних служб, закладів соціального спрямування.

Важливе значення в процесі організації вуличної соціальної роботи і, особливо, на етапі підведення підсумків має влучний вибір критеріїв оцінки ефективності цієї роботи. До таких *критеріїв* можна віднести:

- повторні звернення клієнтів;
- залучення клієнтів до участі в волонтерських об'єднаннях;
- залучення громадськості, керівників територіальних громад до вирішення соціальних проблем;
- зростання кількості дітей та молоді, яким були надані соціальні послуги;
- звернення переадресованих клієнтів до інших закладів соціального спрямування;
- створення сприятливого соціального мікроклімату в місцях роботи бригад;
- зменшення кількості безпритульних та бездоглядних дітей та підлітків, здійснення їх супроводу до відповідних закладів соціального спрямування.

Успішна реалізація завдань вуличної соціальної роботи залежить від системи співпраці з основними партнерами Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, до яких ми відносимо:

- державні установи та організації, які вже працюють з певними категоріями клієнтів;
- недержавні організації соціального спрямування;
- колективи педагогів середніх загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів;
- релігійні громади, служби церкви;
- комітети місцевого громадського самоврядування.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. В чому полягає специфіка соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного середовища?
2. Назвати основні етапи організації роботи бригади вуличних соціальних працівників.
3. Обґрунтувати необхідність наявності в складі бригади вуличних соціальних працівників залучених фахівців, волонтерів.
4. В чому полягають особливості організації ігрових технік в умовах вуличної соціальної роботи?

Завдання до практичних занять:

1. Скласти перелік соціальних послуг, що надаються в умовах вулиці за такою схемою (робота в підгрупах):

№	Категорія клієнтів	Види послуг	Можлива форма надання послуг

2. Розробити перелік та зміст доручень для бригади вуличних соціальних працівників; оформити зміст доручень для волонтерів у вигляді пам'яток.
3. Ділова гра „Розробка соціального паспорту мікрорайону”. Захист проектів.
4. Розробка проекту проведення вуличної соціальної акції (робота в парах). Захист проектів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити зміст роботи та план-конспект одного заняття для “Школи вуличного соціального працівника”.
2. Підготувати повідомлення на тему” Використання елементів молодіжної субкультури в вуличній соціальній роботі”.

Література :

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) /А. Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола. Загальна ред.:А.Й.Капської – К.: Наук. Світ, 2002 – 164с
2. Дети улицы: Что нужно знать для успешного овладения проектом. – Великобритания. ЮНИСЕФ, 1998 г.
3. Зайцевська Т.Ю. Вулична робота з дітьми вулиці // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції/ за ред. І.В.Козубовської, І.І.Міговича. – Ужгород, 1999. – ч.1.-С.262-267.
4. Соціальна педагогіка. Підручник / За ред. проф. А.Й Капської – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468 с.
5. Соціальна робота: технологічний аспект: Навч. посібник/ За ред проф. А.Й.Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. –352с.

3.4 Психотерапевтичні техніки в соціально-педагогічній роботі

3.4.1. Завдання соціального педагога, який надає психологічну допомогу

В умовах перебудови системи цінностей і духовних орієнтирів особливого значення набуває проблема адаптації дитини, молодшої людини до особливостей сьогодення. Сучасний кризовий стан суспільства створює систему впливів: об'єктивних (екологічна криза, соціально-політична нестабільність, економічна невизначеність) і суб'єктивних (родинних, релігійних, культурних, національних), що перешкоджають ефективній самореалізації особистості, розкриттю її здібностей та обдарувань. Саме тому надзвичайної ефективності набуває проблема надання психолого-педагогічної допомоги особистості.

Головним завданням соціального педагога, що надає психологічну допомогу є здійснення домедичної корекції, терапії у ставленнях дитини (молодої людини) до себе, до інших і до реального життя.

1. Корекція ставлення до себе, до власного "Я" передбачає прояв клієнтом адекватної самооцінки; усвідомлення причин пригніченості та їх подолання; реставрацію адаптивності; вироблення навичок самостійності; створення ситуації анти навіювання; формування почуття гідності ; поваги до себе ; зміну ієрархії у системі цінностей, домагань .

2. Корекція ставлення до інших (далеких і близьких) базується формуванні здатності до емпатії, розумінні почуттів інших , чуйності; здатності до доброзичливого сприйняття стану та інтересів, переваг і недоліків інших осіб; набуття навичок повноцінного спілкування, вміння запобігати появі конфліктів і своєчасного додання конфліктних ситуацій.

3. Корекція ставлення до життя можлива за умови отримання навичок вибору і прийняття рішення; мобілізації і самоорганізації; досягнення стійкості до неприємностей, загроз; оптимістичного ставлення до реальності; подолання перешкод, труднощів.

3.4.2. Особливості індивідуальних та групових форм роботи з психотерапії

В практиці психолого-педагогічної допомоги традиційно діє індивідуальна та групова форми роботи з клієнтом.

Переваги індивідуальної форми роботи полягають в тому, що окремому клієнтові приділяється уваги більше, ніж в умовах групової терапії. Крім того, варто враховувати, що певні стресові стани, особливості розвитку особистості можуть не дозволити включення клієнта в роботу групи. Індивідуальна терапевтична робота здійснюється, як правило у формах бесід, навіювання, переконання.

Переваги групової форми роботи: в сфері міжособистісних стосунків полягають в тому, що клієнт задовольняє потребу в емоційному теплі, розумінні і контакті з іншою людиною. Соціальні суперечності нашого суспільства нерідко викликають в людини відчуття небезпеки, недовіри і

безсилля. Таким чином, досвід, що набувається в спеціально організованих групах, сприяє протидії відчуженню, допомагаючи вирішенню проблем, що з'являються в процесі міжособистісної взаємодії.

Слід зазначити, що робота з терапевтичною групою має ще й економічні переваги. Зустріч 10-15 клієнтів обійдеться дешевше для кожного з них порівняно з вартістю індивідуальних зустрічей.

Головною перевагою групових форми психолого-педагогічної терапії є здобуток особистісного досвіду поведінки в мікро-соціумі. При цьому група не пропонує еталон поведінки, вона лише допомагає усвідомити емоційний стан, почуття, сформувані готовність до відповідальності особистості за своє майбутнє та життя в цілому. Кінцевою метою роботи психолого-терапевтичної групи є реабілітація кожного у власному сприйнятті, думках, почуттях; прийняття реального життя, реставрація гідності й оптимізму.

3.4.3. Організація роботи терапевтичної групи

- Найбільш доцільним є існування груп у таких вікових інтервалах: 6-8, 9-11, 12-15, 16-18 років. Більш значний розрив вікових меж призведе до відсутності спільних інтересів між членами групи;
- Кількісний склад групи має налічувати до 15 осіб. Бажано, щоб у група складалась з рівної кількості осіб різної статі;
- Періодичність проведення занять орієнтовно: один-два рази на тиждень;
- Члени групи мають бути в зручному одязі, що не заважає вільно рухатись;
- Заняття для молодших школярів триває 30-40 хвилин, для середніх – орієнтовно годину, максимальна тривалість заняття – півтори години;

Групова психолого-педагогічна терапевтична зустріч має достатньо гнучку, варіативну структуру. Типове терапевтичне заняття може включити: вступне слово, інструктування, тематичну бесіду, релакс-паузи, аутотренінг, психокорекційні ігри, психогімнастику, допоміжні методи арт-терапії, домашнє завдання.

Враховуючи анатомо-фізіологічні особливості клієнтів різного віку, можна запропонувати орієнтовний перелік тем для проведення занять з психолого-педагогічної терапії. Для роботи з групою молодших школярів краще запропонувати низку тем, що об'єднані спільним соціально-педагогічним завданням, наприклад: „Як стати краще?“, „За що нас поважають?“, „Розумники і розумниці“, „Хто я такий?“, „Чому люди різні?“, „Який в тебе характер?“, „Як стати щасливим?“, „Про образу та образливість?“, „Чому так важко вчитись?“, „Впевненість та самовпевненість“, „Як подобатись собі“, „Як виховати волю і характер“, „Ти і твої батьки“, „Як почувати себе захищеним“.

Для роботи з групами вихованців – підлітків краще обирати одну проблему. До основних проблем занять психолого-терапевтичних груп з дітьми та молоддю належать:

- психічний (духовний) розвиток дитини чи молодої людини;

- особистісні проблеми клієнта;
- проблеми молоді сім'ї;
- проблеми психічного та особистісного здоров'я клієнта;
- терапія непоправного лиха ;
- проблеми психологічної допомоги у кризових ситуаціях;
- проблеми адаптації; подолання релігійних, етнічних забобонів та стереотипів .

Окремою групою можна виділити низку проблем терапевтичної роботи в школі, а саме: проблеми стосунків вчитель-учень, вчителі-батьки, учнів між собою, питання адаптації до навчання, до умов та вимог школи, проблеми успішності та розвитку здібностей школярів.

Потрібно визначити роль та місце батьків в заняттях групи . На деяких заняттях присутність батьків бажана. У цьому випадку все, що відбувається під час заняття пояснюється окремо для батьків. Це дозволить батькам після закінчення заняття пояснити дітям складні питання кожної теми, обговорити підсумки терапевтичної зустрічі. Надалі батьки можуть частково замінити соціального педагога в проведенні окремих фрагментів занять, посилювати психолого-терапевтичний вплив і після закінчення зустрічей. Бажано, щоб наприкінці кожного заняття педагог роздав для батьків пам'ятки.

3.4.4 .Характеристика окремих психотерапевтичних технік

Епістолярна терапія. Епістолярна терапія дозволяє досягнути реставрації міжособистісних стосунків у випадку, коли мовний контакт порушено чи він взагалі не існує. Крім того, лист до дитини (батьків) можна використати як допоміжний засіб корекції стосунків. Такий лист повинен починатись словами любові та поваги, вибачення і визнання своїх помилок. Він повинен бути лаконічним, яскравим і обов'язково приємним. Бажано, щоб лист містив конструктивні пропозиції щодо покращення порушених міжособистісних стосунків. Як можливі форми роботи з епістолярної терапії можна назвати:

- лист до уявного (реального) друга;
- лист до батьків;
- лист самому собі (до свого кращого Я, до свого поганого Я);
- лист до себе в майбутнє чи в минуле;
- лист до улюбленого героя (літературного, історичного, куміра);
- лист до залежності.

Психокорекційні ігрові вправи. Ігрова терапія – метод корекції емоційних та поведінкових розладів у дітей шляхом залучення їх до різноманітних ігрових ситуацій. Гра найбільш природний спосіб самовираження та засіб спілкування між дітьми, і між дітьми й дорослими. Гра виступає дієвим терапевтичним засобом, тому що вона сприяє звільненню від напруги, психологічних "затисків", стереотипів, стимулює розвиток енергійності, життєвого оптимізму.

Гра – багатоспрямований процес, у якому умовно можна виділити три категорії цілей: цілі саморозвитку (інтрапсихічні), цілі загального розвитку (розвиваючі) та цілі взаємовідносин (міжособистісні) [10, с.92].

Використовуючи символізм гри, соціальний педагог може одержати інформацію, яку дитині досить складно передати за допомогою слів. Разом з тим, грою можна користуватися, щоб допомогти дитині вирішити проблеми та, застосовувати невербальні стратегії як інструмент терапевтичного процесу.

Перераховані вище аспекти можна позначити як функції спілкування, саморозкриття та зцілення, аналогічно до функцій гри саморозкриття, загального розвитку та спілкування в повсякденному житті. Найбільш очевидна функція гри в терапії – сприяти розвитку довіри та спеціальних взаємин між дитиною та терапевтом. У грі легко ініціювати взаємодію, легко добитись близькості з дитиною та легко сформувати почуття безпеки [10, с. 93].

Використання на занятті ігрових технік обумовлено темою, віком учасників, рівнем сформованості окремих якостей вихованців. Соціальний педагог має визначити потенціал кожної гри, умови залучення до неї учасників групи. Надзвичайно важливо визначити роль педагога під час проведення гри. Він повинен спостерігати за дотриманням прав учасників гри, їх емоційним станом. Умовно можна визначити кілька найбільш поширених груп терапевтичних ігор: діагностичні, корекційні, релакційні, розвиваючі, творчі.

Казкотерапія. Казкотерапія є однією з найцікавіших психокорекційних та психотерапевтичних технік. Казка з її багатим виховним потенціалом та емоційною забарвленістю дозволяє вирішити безліч психолого-педагогічних завдань. Близькими напрямками виступають байко-терапія та легендо-терапія. Найбільш поширеними формами казкотерапії є :

- аналіз відомих дитячих, народних казок;
- створення казки „ по слову від кожного “;
- експромтне інсценування казки;
- вигадування кінця казки чи початку нової казки.
- створення авторської казки кожним клієнтом, де в завуальованій формі він розповідає про власні проблеми, переживання та очікування.

Аналіз казок дозволяє терапевту більш яскраво побачити причини життєвої кризи дитини чи молодшої людини, оцінити рівень позитивних зрушень, що відбулися (чи не відбулися) в корекції чи психологічній реабілітації клієнта.

На заняттях з групової психолого-педагогічної терапії доцільно використовувати різноманітні терапевтичні методики та техніки, зокрема: вправи з образотворчої, музичної, хореографічної терапії, аромотерапію, працетерапію тощо.

Питання та завдання для самоперевірки:

1. Які завдання постають перед соціальним педагогом, що працює в галузі психолого-педагогічної терапії?
2. Назвати причини, що обумовлюють успіх і переваги групових форм психолого-педагогічної терапії.
3. Назвати основні вимоги до організації та проведення занять з групової психотерапії.

Завдання до практичних занять:

1. Розробити план та зміст одного групового заняття з казкотерапії.
2. Добрати та презентувати ігрові техніки для використання на терапевтичній зустрічі.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розробити тематику групових занять з психолого-педагогічної терапії для клієнтів різних вікових груп.
2. Розробити текст бесіди для 2-3 занять терапевтичної групи.
3. Розробити комплекс (20–30) діагностичних чи психокорекційних ігор для занять терапевтичної групи.
4. Створити „банк” матеріалів казок, легенд, притч для використання в практиці роботи.

Література :

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е.А.Медведева, И.Ю.Левченко, Л.К.Комиссарова, Т.А.Добровольская. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 248с.
2. Бондаренко О. Ф. психологічна допомога особистості. – Харків: Фоліо, 1996. – 237 с.
3. Добрович А. Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения: Кн. Для учителя и родителей. – М.: Просвещение, 1987. – 205 с. (Психологическая наука – школе).
4. Групповая психотерапия / Под ред. Б. Д. Карвасарского, С. Ледера. – М.: МГУ, 1990. – 378с.
5. Карнеги Д. Как перестать беспокоиться и начать жить / Пер. с англ. З. П. Вольской. – М.: Оникс, 1994. – 224 с.
6. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб.: Речь, 2003. – 256с.
7. Лендрет Р. Л. Игровая терапия: искусство отношения. Пер. с англ./ Предисл. А. Г. Варга. – М.: Международн. пед. академия, 1994 АО «Сфера», 1994. – 160 с.
8. Мустакас Кларк Игровая терапия. – СПб.: Речь, 2000. – 282 с.
9. Рудестам К. Групповая психотерапия: Психокоррекционные группы: теория и практика: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с.
10. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг.ред.проф.І.Д.Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.

ДОДАТКИ

Додаток А**Тематика соціально-педагогічних бесід
Морально-етичні бесіди**

Про ставлення клієнта до себе, до свого „Я”;

1. Яким я бачу себе у майбутньому.
2. Чому я не такий як всі.
3. Яке місце я займаю у цьому світі?
4. Умію контролювати свої бажання.
5. Як розвивати в собі емоційну пам'ять?
6. Що таке «Я»?
7. Мої плюси і мінуси.
8. Моє місце в житті.
9. Як знайти себе?
10. Чи такий я як всі?
11. Моє майбутнє – справа моїх рук?
12. Бережіть собори своїх душ.
13. Створи себе сам.
14. Який в мене характер?
15. Мої вчинки та їх оцінка.
16. Моє ставлення до себе.
17. Мої успіхи та досягнення в житті.
18. Мої дитячі мрії.
19. Мій спосіб життя.
20. Мій робочий день.
21. Я відповідаю за свої вчинки.
22. Депресія. Як з нею боротися?
23. Я люблю себе більше з кожним днем.
24. Я – особистість.
25. Відверта розмова про мене і про тебе.
26. Ти знаєш, що ти людина?
27. Гармонійна людина: яка вона?

Про ставлення клієнта до інших людей;

28. Для кого я живу?
29. З любов'ю, з серцем до людей.
30. Яка ти, моя половинка?
31. У серцях ми кохання несли.
32. Любов дарує крила.
33. Мої батьки: друзі чи вороги?
34. Чи повинен я сприймати людей якими вони є?
35. Чому потрібно допомагати іншим?
36. Допомагаючи іншим, не втрачаючи себе.
37. Стосунки хлопців і дівчат.
38. Уміти жити для людей.
39. Твоя активна життєва позиція.
40. Без кого і без чого я не можу існувати?

41. Самолюб нікому не люб.
42. Подумай про інших.
43. Наші з мамою захоплення.
44. Я і ми.
45. Я і моя родина.
46. Я і мої колеги.
47. Я і мої друзі.
48. Моє відношення до вчителя.
49. Моє відношення до однолітків.
50. Життя в гармонії з іншими.
51. Як забезпечити повагу оточуючих?
52. Батьки і діти
53. Етикет. Що це і з чим його їдять?
54. Комільфо або етикет у правилах, афоризмах та анекдотах.
55. Про дружбу і товариськість.
56. Про честь і гідність людини.
57. Вчитись людяності.
58. Грані громадянського обов'язку.
59. Праця і краса.

Про ставлення клієнта до різних видів діяльності;

60. Діяльність - основа самотворення особистості.
61. Гра – справа серйозна.
62. Моя улюблена іграшка.
63. Світ моїх захоплень.
64. Для кого ти вчишся?
65. Чи обов'язкова вища освіта?
66. Як не помилитись у виборі життєвого шляху?
67. Цікаві професії нашого життя.
68. Наше майбутнє у наших руках.
69. Ким бути – яким бути?
70. Чому професії моїх батьків мене не задовольняють
71. Як зробити дозвілля корисним.
72. Твоя книжкова полиця.
73. Правильний вибір професії та її значення для особистості.
74. Навчання потрібне кожному.
75. Як я відпочиваю.
76. Волонтерська діяльність- поклик серця.
77. Я і моє хоббі.
78. Я- професіонал свого діла.
79. Професії, що нас обираютью
80. Престижні і непрестижні професії.

Про ставлення клієнта до світу, навколишнього середовища.

81. В якому світі я хочу жити.
82. Вплив екології на здоров'я людей.
83. Великий вчитель - природа.

84. Місце жінок в українській політиці.
85. Ставлення суспільства до прав інвалідів.
86. Рідний край.
87. Людина і природа.
88. Моя країна – Україна.
89. Конституція: наші права і обов'язки.
90. Чому я люблю зиму, весну, літо і осінь?
91. Проблеми екології і ми.
92. Людина, Космос, Всесвіт.
93. Хто ти, українець?
94. Що таке національна самосвідомість?
95. Мова дорослих – вірець для наслідування.
96. Бережімо рідну землю.
97. Я в гармонії з природою.
98. Чисте повітря – моє здоров'я.
99. Червона Книга України.
100. Що так екологія.
101. Піклуймося про оточуюче середовище.
102. Що я значу для світу?
103. Світ, який мене оточую.
104. Любов до себе – любов до світу.
105. Атомна енергетика. Наслідки для екології.
106. Атомна енергетика і Чорнобильська трагедія
107. Стежками рідного краю
108. Я - Громадянин України.
109. Від екології душі - до екології довкілля.
110. Земля наш дім.
111. Людина - дивний світ.
112. Людина і природа.
113. Людина і суспільство.

Культурологічні бесіди

114. Творчість О.Довженка.
115. Розвиток освіти в Україні.
116. Культурологічні пам'ятки в Україні.
117. Культурологічна спадщина І.Франка.
118. «Життєва драма» Т.Шевченка.
119. Духовна краса Квазіmodo.
120. Громадська позиція Л.Українки.
121. Музична культура Київської Русі.
122. Український модерн в архітектурі.
123. Модерністська проза початку ХХ століття в творах М.Пруста.
124. Філософські думки Ніцше, Фрейда.
125. Поезія срібного століття М.Цвітаєвої.
126. Образотворче мистецтво в епоху Відродження.

127. «Чарівний світ» К.Білокур.
128. Пісні Київщини.
129. Відомі художники України.
130. Загадковий артистичний світ Л.Українки.
131. Поезія ХХІ ст. Ю.Стогній.
132. Вічне сонячне в музиці Моцар та.
133. Літературна спадщина І.Франка.
134. Музична культура Київської Русі.
135. Жінки в Житті Т.Г.Шевченка.
136. Модерністський період у розвитку культури.
137. Героїчний подвиг Богдана хмельницького в українській пісні.
138. Будівництво піраміди Хеопса.
139. Глібов – байкар своєї епохи.
140. В.Липинський – Український історіограф.
141. Загадковий і великий М.Гоголь.
142. Культура народів світу.
143. Культура і людина.
144. Коли почався розвиток культури?
145. Матеріальна і духовна культура.
146. Композитори-романтики.
147. Значення краси в історії людства.
148. Український модерн.
149. Оперні шедеври.
150. Архітектурний стиль мого краю.
151. Рідний край в усній народній творчості
152. Усе як є - дорога, явори, усе моє, все зветься Україна.
153. Прислів'я та приказки як джерело вивчення родинно - виховного досвіду українців
154. Мистецтво флористики.

Календарно-тематичні бесіди

155. Крути - наша слава, наша історія.
156. З каміння його гімнастерка.
157. Голгофа голодної смерті.
158. Без калини - нема України.
159. У пам'ять про скорботний 33-ій
160. Чорнобиль: трагедія, подвиг, попередження
161. Відслужу як треба і повернусь. До Дня захисника Вітчизни
162. Біла свіча всеукраїнської жалоби
163. Історія. Голодомор 1932-1933 рр.
164. І козацьку бунтівливу вдачу нам лишили предки з давнини.
165. Урок духовності перед Великоднем.
166. Це свято із сльозьми на очах.
167. День свободи та незалежності.
168. Вчителько моя.

- 169. Назустріч Новому року.
- 170. Збережемо дитячі мрії (до дня Святого Миколая).
- 171. Є така професія – захищати Батьківщину.
- 172. Мамини руки.
- 173. Захист дитини- справа держави.

Профілактичні бесіди

- 174. Я –обираю здоров'я.
- 175. Твоє здоров'я у твоїх руках.
- 176. Ми створюємо себе самі.
- 177. Чому людина так швидко звикає до шкідливих звичок.
- 178. Здоровий спосіб життя – запорука успіху.
- 179. ЗСЖ: чи потрібно це сучасній людині?
- 180. Кому потрібна реклама алкогольних напоїв і тютюнових виробів?
- 181. Як я себе підтримую у фізичній формі?
- 182. Необхідність фізичного навантаження для сучасної людини.
- 183. Збалансоване харчування – запорука здорової і гарної форми.
- 184. Вплив мобільних телефонів на самопочуття.
- 185. Азбука здоров'я.
- 186. Вміє сказати «так» власному здоров'ю.
- 187. Збережи радість кохання.
- 188. Здоров'я і спорт – поруч ідуть.
- 189. Збережи здоров'я змолоду.
- 190. Шляхи передачі ВІЛ.
- 191. Не зрадь мене, мамо.
- 192. Міфи і факти про ВІЛ/СНІД.
- 193. Як запобігти ВІЛ-інфікування.
- 194. Як запобігти втомі організму.
- 195. Я і мій спосіб життя.
- 196. Жити поруч і бути небайдужим.
- 197. Гармонія душі і тіла.
- 198. Шкідливі звички: причини і наслідки.
- 199. Жінка і контрацепція.
- 200. Як зробити кохання безпечним.
- 201. Засоби жіночої контрацепції.
- 202. Туберкульоз – дихай вільно!?
- 203. Сексуальність і ставлення до сексу.
- 204. Власне здоров'я у власних руках.
- 205. Профілактика конфліктів.
- 206. Як вміти сказати спокусі «ні!»
- 207. Як провести з користю дозвілля?
- 208. Життя заради майбутнього.
- 209. Я - за життя.
- 210. Безпечний секс – здорове життя.
- 211. Перемагає здоров'я.

212. Сексуальна культура в стосунках.
213. Вплив алкоголю на вагітність.
214. Здоров'я людини - здоров'я нації.
215. Здорова людина – дорогоцінний витвір природи.
216. Здоров'я і краса.
217. Сексуальна культура і здоров'я.
218. Стать і статеві свідомість.
219. Психосексуальна культура і здоров'я.
220. Попередження статевих розладів та ХПСШ (інфекційні хвороби, які передаються через статеві зносини).
221. Шлюб, сім'я та здоров'я.
222. Планування сім'ї і попередження небажаної вагітності.
223. Сучасна медицина про шкідливий вплив алкоголю на здоров'я.
224. П'ють батьки - страждають діти.
225. Алкоголь руйнує сім'ю.
226. Від пияцтва до злочину - один крок.
227. Вино - ворог мудрості.

Додаток Б**Методика підготовки та проведення диспуту****Орієнтовна тематика**

1. «Чи можливе книжкове майбутнє в електронному світі?»
2. «Чи є майбутнє у дітей з вродженою ВІЛ-інфекцією? Так чи ні?»
3. «Шлюб, як можливість уникнути самотійності. Так чи ні?»
4. «Гроші – володарі світу. Так чи ні?»
5. «Паління шкодить лише здоров'ю курця. Так чи ні?»
6. «Освіта – головне в житті людини. Так чи ні?»
7. «Жінка при владі. Уява чи реальність?»
8. «Розум і краса. Що головніше?»
9. «Чи існує насправді кохання? »
10. «Дитина як вирішення грошової проблеми.»
11. «Існування гендерної нерівності в Україні.»
12. «Чи завжди у людини є вибір? Так чи ні.»
13. «Чи потрібна Україні друга державна мова? Так чи ні?»
14. «Чи надається якісна освіта в українських школах?»
15. «Дитина як привід залишитись разом чи розлучитись на віки.»
16. «Чи можливо бути хорошим у нашому світі? Так чи ні?»
17. «Політика є тільки чоловічою справою. Так чи ні?»
18. «Одностатевий шлюб. За і проти?»
19. «Чи є вихід з наркозалежності?»
20. «Смертна кара. За і проти?»
21. «Комп'ютерні ігри. Розваги чи манія?»
22. «Чи можуть батьки бути друзями?»
23. «Куріння в громадських місцях. За чи проти?»
24. «Неформальні шлюби. За чи проти?»
25. «Піратська копія. За чи проти?»
26. «Світло в кінці тунелю. Дійсність чи вигадка?»
27. «Чи потрібна нам зброя. Так чи ні?»
28. «Чи можливе життя без алкоголю?»
29. «Чи існує душа після смерті?»
30. «Життя без інформаційних технологій. Так чи ні?»
31. «Культурне різноманіття: важливіше ніж одна спільна культура?»
32. «Смертна кара не виправдана?»
33. «Дитяча праця: етап дитинства чи етап дорослого життя?»
34. «Безкоштовна медицина: примха чи необхідність?»
35. «Жорстокість не можна знищити за допомогою жорстокості?»
36. «Чи важко бути школярем?»
37. «12-річна освіта: бути чи ні?»
38. «Життя після школи: робота чи навчання?»
39. «Кара за злочин: смерть чи вічний докір сумління?»
40. «Щасливими народжуються чи стають?»

41. «Чи є гендерна рівність в суспільстві?»
42. «Чоловік і дружина: хто важливіший в сім'ї?»
43. «Обов'язки дітей перед батьками чи батьків перед дітьми?»
44. «Навчання в школі. Обов'язок чи власне бажання?»
45. «Гральні автомати. За і проти.»
46. «Громадянський шлюб. За і проти.»
47. «Толерантність: вимога часу чи моральна категорія?»
48. «Вища освіта – мета чи засіб?»
49. «Наркоманія – смертельна прірва чи відкриття невідомого?»
50. «Життя у великому місті – спокуса чи можливість досягнення мети?»
51. «Ревнощі – кохання чи вияв недовіри?»
52. «Кишенькові гроші для дитини. За і проти?»
53. «Інтернет-бібліотека: крок в майбутнє чи заперечення традиційної книги?»
54. «Спорт і куріння: чи є сумісність?»
55. «Людина обов'язку. Щаслива вона чи ні?»
56. «Статеве життя до шлюбу. За чи проти?»
57. «Чи є талант у наш час?»
58. «Чи цінується у наш час талант?»
59. «Дружба чоловіка і жінки, чи існує вона?»
60. «Комунікабельність: плюси і мінуси.»
61. «Світом править краса. Так чи ні?»
62. «Гроші. Чи все за них можна купити?»
63. «Чи треба родині все знати про коло друзів своєї дитини?»
64. «Милосердя - це сучасно? »
65. «Будувати життя чи пристосуватись до життя? »
66. «Чи все нове - передове? »
67. «Наркотики: новий світ чи загибель існуючого? »
68. «Дружба між чоловіком і жінкою: міф чи реальність? »
69. «Майбутня професія: власний вибір чи порада батьків. Що обрати? »
70. «Вибір професії: престиж чи покликання? »
71. «Компютер: доступ до інформації чи пастка для розуму? »
72. «Реклама: бізнес чи мистецтво? »
73. «Аборт: право жінки чи вбивство? »
74. «Легалізація одностатевих шлюбів: прояв демократії чи суспільна байдужість?»
75. «Смертна кара: чи має право людина забирати життя у іншої людини? »
76. «Мати-школярка: новий соціальний досвід чи втрачене дитинство? »
77. «Реклама: культурологічне явище чи прояв обману? »
78. «Суїцид: прояв мужності чи слабкості? »
79. «Справжнє кохання в юнацькому віці: реальність чи ілюзія? »
80. «Боротьба з наркоманією: справа всіх чи кожного? »
81. «Чи варто готувати молодь до сімейного життя? »
82. «Справжня дружба: чи існує вона? »
83. «Чи можливо захиститися від зради? »

- 84.«Доля інших: чи можемо ми змінити її на краще? »
- 85.«Дружба: чи можливо її купити? »
- 86.«Кохання чи гроші: що важливіше? »
- 87.«ВІЛ-інфіковані: приречені на невизнання чи рівні з іншими? »
- 88.«Дружба і кохання по інтернету : реальність чи віртуальність? »
- 89.«Чи хвилює тебе як ти одягнений? »
- 90.«Чи треба родині все знати про коло друзів своєї дитини? »
- 91.«Милосердя - це сучасно? »
- 92.«Будувати життя чи пристосуватись до життя? »
- 93.«Чи все нове - передове? »

Тема: Чи всім без винятку потрібна вища освіта ?

Аудиторія: старшокласники

Питання:

1. Вища освіта в Україні: сьогодні та перспективи.
2. Без вищої освіти сьогодні нікуди?
3. Чи є вища освіта обов'язковою?
4. Вища освіта - мрія кожного чи забаганка батьків?
5. Платна освіта - недолік країни?
6. Комерційні Вузи - гроші на вітер?
7. Середня-спеціальна освіта не готує справжніх спеціалістів?
8. Курси довузівської підготовки - нерівні шанси при вступі?
9. Заочна форма навчання - перспектива для всіх?
10. Різні форми навчання - збільшення кількості студентів?
11. Чи потрібне розширення національних Вузів?
12. Чи позитивним є зарубіжний досвід по обміну студентів?
13. Що буде, якщо вища освіта буде обов'язковою?
14. Як треба сприяти розвитку прагнення до вищої освіти?

Тема: Татуювання: краса чи нівечення власного тіла?

Аудиторія: старшокласники

Питання:

1. Татуювання - непокоря природі?
2. При яких обставинах робляться татуювання?
3. Татуювання робиться раз і назавжди?
4. Зробити дешевше ніж вивести?
5. Природна краса не потребує змін?
6. Для чоловіків татуювання є припустимим, а для жінок - неприпустимим?
7. Перебір з татуюваннями - це вже не краса, а збочення?
8. Що буде з татуюванням на тілі 70-літньої людини?
9. Нелегальні салони татуювання — загроза поширення ВІЛ?
10. Чи зважають татуювальники на вік клієнта?
11. Чому діти приховують зроблені татуювання від батьків?
12. За незрозуміле тобі татуювання можна пошкодувати?

13. До яких наслідків може призвести невдале татуювання?
14. Чи треба робити татуювання „за компанію“?
15. З якого віку повинно дозволятися робити татуювання?

Тема: Аборт - вбивство чи вимушена необхідність ?

Аудиторія: старшокласники

Мета: розширити уявлення учнів про явище аборт, його причини і наслідки; розглянути різні позиції і погляди на цю проблему; створити таку виховну ситуацію, яка сприятиме більш осмисленому і відповідальному ставленні до інтимних стосунків.

Питання:

1. Що собою представляє аборт з точки зору фізіології ?
2. Що може бути причиною того, що жінка чи дівчина зважується на аборт ?
3. Таке рішення має приймати виключно сама жінка чи вона має рахуватися із думкою батька дитини ?
4. Який сьогодні настрій у суспільстві стосовно проблеми аборт, іншими словами, як це сприймається людьми ?
5. Аборт має бути забороненим, чи право вирішувати слід надати все ж таки матері?
6. Відповідальність за таке рішення лежить лише на жінці чи на обох батьках ?
7. Чи може жінка бути щасливою в повній мірі, якщо вона пережила аборт ?
8. Якщо аборт вважати вбивством, то хто і яке має нести за нього покарання ?
9. Які наслідки для жінки може мати аборт ?
10. Чому у нас, з точки зору моралі, аборт - це гріх, а в Китаї, де демографічна ситуація є досить складною, - розумне і нормальне явище ?
11. Чи буде дитина щасливою, якщо вона була небажаною ?
12. Якщо для дівчини це перша вагітність, яке рішення доцільніше прийняти: залишити дитину, навіть якщо вона є незапланованою і небажаною чи все ж таки зробити аборт ?
13. Чи допустимо тиснути на жінку, примушувати її залишити дитину, якщо вона не хоче цієї дитини ?
14. Яких заходів слід вжити, на вашу думку, щоб явище аборт зустрічалось у нашому суспільстві якомога рідше ?
15. Які слова, звернення ви б хотіли сьогодні сказати до тих дівчат, які зараз, можливо, приймають рішення, вагаються, не знаючи як їм вчинити ?

Тема: Інтернет: нові можливості та майбутнє людства чи хвороба під назвою „залежність“?

Аудиторія: старшокласники

Мета : конкретизувати уявлення підлітків про Інтернет, його можливості та потенційну загрозу; окреслити позитивні та негативні сторони користування Інтернетом; сприяти формуванню думки про те, що реальний світ є першочерговим і незамінним.

Питання:

- 1 . Сьогодні на кожному кроці ми чуємо про чудо двадцять першого століття - Інтернет. А що в себе включає це поняття?
2. Які нові можливості отримує людина, яка користується Інтернетом ?
3. Де ми найчастіше і з якою метою звертаємось до Інтернету ?
4. Чи погоджуєтесь ви з тим, що від Інтернету може виникнути залежність, як і від хімічних чи наркотичних речовин ?
5. Чи існує небезпека у тому, що людина забагато часу проводить в Інтернеті ?
6. Безмежність інтернет можливостей спрощує і полегшує життя людини чи сприяє формуванню у неї установки на пасивний і малорухомий спосіб життя ?
7. Яке спілкування є приємнішим - ввіч на ввіч, чи в чартах Інтернету ?
8. Чи можна сказати, що „зависання" в Інтернеті - це своєрідна втеча від реальності?
9. Людина може існувати віртуальне, комп'ютерним життям чи все ж таки існують речі, які Інтернет ніколи не зможе замінити ?
10. Чим все таки Інтернет так приваблює молодь і затягує у свої тенета ? 11 . У кінофільмі „Москва сльозам не вірить" один із героїв стверджував, що в майбутньому телебачення замінить собою все: театр, кіно, книжки. Чи можна сьогодні сказати це по відношенню до Інтернету ?
12. У чому плюси і мінуси комп'ютерних ігор ?
13. Сучасна людина сьогодні може обійтись без Інтернету ?
14. Можна говорити про те, що у людини, яка багато часу проводить за комп'ютером, зокрема в Інтернеті, відбуваються якісь особистісні зміни ?
15. Як „правильно" користуватись Інтернетом, щоб він не поглинув людину повністю ?

Додаток В

Ігри на розвиток комунікативних якостей

Відповідає сусід

Учасники гри сидять в колі, ведучий — в центрі. Звертаючись до когось з учасників він пильно дивиться в очі і задає різні запитання. Наприклад, — “Який сьогодні день?”, “Твоя улюблена пора року?” і т.ін. Відповідати на запитання повинен не той, до кого звертаються, а його сусід, що сидить, наприклад, ліворуч.

Хорове читання

Один з учасників гри відходить . Всі останні маленькими групами (по 3-4 особи) розбивають відомий дитячий вірш на слова. Кожна група бере собі по слову. Коли учасник повертається, за командою ведучого кожна група голосно кричить лише своє слово. Учасник повинен здогадатись, який саме вірш був використаний.

Банка

Учасники гри уявляють собі велику скляну банку (3 літри). Обирають якусь літеру, наприклад, К. Ланцюжком називають слова, що починаються з цієї літери і можуть увійти до банки. Наприклад: калоша, кактус, канарка, камбала, карта, клубок, картопля, кнопка, комашка... Гра триває до того часу, доки не закінчаться пропозиції, чи не “заповниться” банка.

Відгадай слово

Ведучий гри пропонує першу букву слова. Учасники намагаються здогадатись і звертаються до ведучого з питанням, що містять в собі категорію. Ведучий повинен здогадатись, що має на увазі учасник і відхилити пропозицію. Якщо хтось з учасників задав важке запитання, ведучий називає другу літеру і т.д. Наприклад, загадане слово “каштан”. Ведучого питають: “Це якась тварина?”. Він відповідає “Ні, це не коза”. Далі: “Це предмет одягу?” Відповідь :“Ні це не капелюх”. Після цього відгадується третя, четверта літера... Гра триває доки хтось з учасників не відгадає слово.

Протилежності

В грі беруть участь дві команди. Обирається якийсь предмет, явище, подія. Одна команда повинна називати позитивні якості цього предмету, а друга — негативні. Виграє та команда, яка знайде більше ознак цього предмету. Наприклад, мова йдеться про шубу. Перша команда каже: “Шуба — це красиво!”. “Але дуже дорого” — відповідає друга команда і т.ін...

Компліменти

Гра потребує попередньої підготовки. Члени колективу пишуть компліменти один другому. В компліментах можна описувати як зовнішність, так і позитивні моральні риси. Але в записці не вказується, кому саме

адресовано цей комплімент. Після того, як всі компліменти зібрані, починається гра. Ведучий попереджає учасників, що головна умова гри — не відмовляти нікому в компліменті. По черзі зачитуються компліменти. Ведучий питає, кому можна зробити такий комплімент. Завдання ведучого — хвалити тих членів групи, про яких забувають, нікого не залишати без компліменту.

Світська бесіда

Бере участь 3-5 учасників. Ведучий для кожного з учасників знаходить “роль”. Це можуть бути казкові персонажі, видатні діячі минулого чи сьогодення. Наприклад: Цезар, Крокодил Гена, Змій Горинич, Людовік XIV і т.п. Кожному з учасників називають всіх, але приховують його власне “обличчя”. Завдання для всіх учасників — вести світську бесіду, під час якої намагатись підказати один одному його роль.

Емоційні сходи

Бере участь 6 осіб. Ведучий роздає картки, на яких написано певний емоційний стан. Наприклад: “смуток”, “горе”, “спокій”, “радість”, “безмежне щастя”. За хвилину всі учасники повинні відобразити “свій” емоційний стан. Працює контролер, який розставляючи учасників, створює певні “емоційні” сходи. Потім зіставляється надпис на карточці і місце учасника.

Зустріч

Для участі потрібні 3-4 пари. Учасники кожної пари уявляють, що знаходяться з різних боків товстої скляної перегородки. Половина учасників отримують картки, на яких позначені місце і час зустрічі. Наприклад: “О 13⁰⁰ біля зоопарку.” чи “О 14⁰⁰ біля лялькового театру”. Один з членів пари, користуючись пантомімікою, повинен передати цю інформацію, а другий — сприйняти.

Демонстратор

Для гри потрібні два учасники. Один грає роль відвідувача ресторану, другий — офіціанта. “Клієнт” повинен показати, чого б він бажав, а офіціант повинен (також користуючись пантомімічними засобами) відповісти, що цього сьогодні в меню немає, але він може запропонувати... Цей діалог може відбутись і в музичному магазині між покупцем і продавцем.

Що? Де? В кого?

Один з учасників залишає групу. Знаходять якусь цікаву річ, яку ховають біля когось з учасників. Коли ведучий повертається, він задає по черзі три запитання: “Що? Де? В кого сховано?” Для відповіді можна обрати любого з членів групи. Той повинен показати, користуючись пантомімікою, відповідь. Так, доки річ не знайдуть.

Мандрівка

Один з учасників групи грає роль мандрівника. Учасники задають йому питання: “В якій ти зараз країні? На якому транспорті ти їдеш? Які там тварини?” і т.п. “Мандрівник” показує це все, а учасники потім порівнюють свої враження від демонстрації з відповідями.

Другим варіантом проведення цієї гри може бути мандрівка на машині часу, коли мандрівник потрапляє у минуле, і за допомогою рухів, міміки демонструє одяг, зброю, транспорт того часу, в який він “потрапив”.

Асоціації

Це невербальний варіант досить відомої у психології мовної гри. Один з членів групи залишає приміщення. Група загадує якусь людину, яка всім відома. Коли ведучий повертається, він задає питання присутнім. Він називає категорії предметів і запитує з яким саме предметом у відповідаючого пов'язаний образ цієї людини. Наприклад, з яким кольором, квіткою, твариною, рослиною, видом транспорту, архітектурною спорудою можна порівняти цю людину. Особливість цієї гри полягає в тому, що той, хто відповідає повинен давати відповідь не користуючись голосом. Завдання ведучого — здогадатись, про яку людину йшла мова.

Криголам

Для гри обирається один з учасників — “криголам”. Йому зав'язують очі. Учасники гри збираються на невеличкому майданчику. Коли гра починається, “криголам” дуже швидко починає рухатись по кімнаті у різних напрямках. Учасники гри повинні давати йому дорогу, розбігаючись як крижинки. Головне завдання — зробити так, щоб “криголам” до тебе не доторкнувся. Якщо таке зіткнення відбулось, тоді той, хто програв, стає “криголамом”.

Зіпсований телевізор

5-7 учасників гри стають в колону, один за одним. Ведучий останньому учасникові тихенько каже загадане (бажано абстрактне) слово. За 5-10 секунд учасник повинен доторкнутись до учасника, що стоїть попереду і “показати” йому це слово. Важливо, щоб всі останні учасники гри не бачили цієї демонстрації. Другий учасник повинен здогадатись, що за слово йому показали і передати це слово наступному учасникові гри. Останній і цьому ланцюжку може “показати” слово всім учасникам групи. Вони повинні здогадатись, що за слово “показує” телевізор. Ведучий повідомляє, яке слово було закладено в основу гри. Якщо відбулась значна трансформація, то знаходять, хто в ланцюжку “зіпсував телевізор”.

Казка для всіх

Ця гра в поєднує розвиток мовних і немовних засобів спілкування. Тому її можна рекомендувати для фіналу ігрового заняття з розвитку комунікативних умінь. Казку можна почати із слова “колись”. Далі кожен з учасників пропонує своє слово і ланцюжком складається казка. Бажано попросити учасників, щоб вони вводили до дії як можна більше діючих осіб. Ведучий “конспектує” текст казки. Потім на маленьких “записках” учасникам роздають “ролі” і пропонують показати казку, але користуючись пантомімічними засобами. Ведучий повинен потурбуватись, щоб у акторів були глядачі, які відзначать творчі здібності виконавців.

Додаток Д
Орієнтовний перелік тематичних днів-свят
в літньому оздоровчому таборі:

1. День знайомств
2. День відкриття таборової зміни
3. День етикету
4. День сміху
5. День давньої Греції
6. День Хогвардсу
7. День науки
8. День кіно
9. День театру
10. День книги
11. День дикунів
12. День Лісу
13. День Нептуна
14. День мистецтва
15. День творчості
16. День спорту
17. День здоров'я
18. День фантастики
19. День космосу
20. День гри та іграшки
21. День малюків
22. День веселих кооперативів
23. День приємних сюрпризів
24. День туриста
25. День праці
26. День захисту прав дитини
27. День прощання з табором

**Орієнтовна структура проведення
організаційних форм соціально-педагогічної роботи в умовах літнього
оздоровчого табору**

**Орієнтовний перелік організаційних форм соціально-виховної роботи до
тематичного тижня ТЕАТРУ**

Форми роботи	Орієнтовний вік
I. Урочисте відкриття тижня. Парад театральних героїв. Конкурс театральних афіш і малюнків.	I-XI класи
II. Конкурс на кращий сценарій міні-вистави. Вікторина “Маска — хто ти?” Конкурс інсценізацій “Нащі іграшки”.	X-XI V-IX I-IV
III. Зустрічі з акторами театрів. Анонс недільних театральних вистав. Конкурс радіо-пародій “Герої таборової зміни”. Робота майстерні театру на пальцях. Робота театральних цехів.	I-XI V-IX X-XI I-IV I-XI
IV. Вікторина “Історія українського театру”. Театральний аукціон “Життя за кулісами”. Конкурс на кращий театральний костюм. Захист. Робота театральних цехів.	X-XI V-IX I-IV I-XI
V. Конкурс міні-вистав “17 миттєвостей таборового життя”. Вистава лялькового театру на пальцях Рольова гра “З чого починається театр?”	V-IX I-IV V-IX
VI. Вистава театру пантомім. Підведення підсумків тижня.	I-XI X-XI
VII. Відвідування театрів	

Орієнтовний перелік організаційних форм соціально-виховної роботи до тематичного тижня “Людина і Всесвіт”

Форми роботи		Орієнтовний вік
I.	Конкурс газет та малюнків на фантастичну тематику.	I-XI класи
	Конкурс на кращий план-маршрут прийому інопланетних гостей. Конкурс на кращий міжпланетний словник.	V-IX X-XI X-XI
	Конкурс на кращий астрологічний радіо-прогноз.	
II.	Зустріч гостей-”прибульців”. Урочисте відкриття тижня.	I-XI V-IX
	“Прес-коференція з прибульцями”.	I-IV
	Гра-змагання “Подорож до космосу”.	X-XI
	Робота лекторія “Всесвіт”.	
III.	Зустріч з письменниками-фантастами.	V-IX
	Конкурс “фантастичних подарунків”.	I-IV
	Гра “Зоряний час”.	X-XI
	Конкурс на виготовлення робота - помічника .	I-IV
IV.	Конкурс фантастичних проєктів “Табір майбутнього”.	V-IX
	Конкурс мультфільмів у малюнках “Таємниця таборової планети”.	I-IV
	Відвідування планетарію. Тема: “Зоряне небо”	I-IV
V.	Конкурс ораторів. Радіозвернення до братів по розуму.	X-XI
	Читацька конференція “Ми — діти Галактики”.	
	Виставка книг і плакатів.	X-XI
	Бесіда “Перші кроки української космонавтики”.	I-XI
	Показовий виступ гуртку планеристів.	I-XI
VI.	Професіографічна зустріч (з працівниками авіапідприємств, пілотами, конструкторами тощо)	X-XI
	Конкурс “Містер Бетмен і Міс Аеліта”.	V-IX
VII.	Відвідування кінотеатру. Перегляд фантастичних кінострічок і мільтфільмів.	V-IX I-IV
	“Космічна” дискотека.	X-XI

Орієнтовний перелік організаційних форм соціально-виховної роботи до тематичного тижня “Світ навколо нас”

I.	Урочисте відкриття тижня. Літературна радіокомпозиція “Природа рідного краю”. Театралізована гра “Літній календар”. Виготовлення календарів спостережень за природою.	I-XI класи I-IV V-IX
II.	Екологічний експрес. Конкурс “Природа і фантазія”. Виставка фотографій “Миттєвості природи”. Зустріч з представниками громадських організацій екологічної спрямованості (Союз Чорнобиль, Грін Піс, Зелений Світ). Виставка книг, брошур буклетів з екологічної тематики.	V-IX I-IV I-XI I-XI
III.	Вікторина “В світі тварин”. Бесіда “Земля в біді” (Про стан екології України). Конференція “Екологія і здоров’я людини”.	I-IV I-IV і V-IX X-XI
IV.	Конкурс на кращий екологічний плакат. Акція “Мурашник”. Конкурс вегетаріанського меню для таборової їдальні. Робота екологічної майстерні (прокладання екологічних стежин). Сюїта лісових (пляжних ігор)	X-XI I-XI X-XI I-XI I-IV
V.	Бесіда лікаря “Основи загартування організму”. Конкурс-інсценування до свята Івана Купали. Конкурс лісових газет та екологічних буклетів	V-IX V-IX V-IX
VI.	Одноденний похід. Літній бал. Експерсії на природу.	V-IX X-XI I-XI
VII.	Робота по озелененню території табору. Операція “Сад — своїми руками”.	I-XI

Перелік форм роботи для проведення тематичного дня

Орієнтовний перелік форм роботи для проведення Дня театру:

- Лялькова вистава для вихованців дитячого садку;
- Конкурс пантомім “Сорочинський ярмарок”;
- Конкурс ораторів “Діти барона Мюнхаузена”;
- Конкурс малюнків ескізів декорацій до театральних вистав;
- Конкурс гримерів і костюмерів;
- Вистава театру тіней “В світі тварин”.

Орієнтовний перелік форм роботи для проведення Дня фантастики:

- Конкурс на кращий літальний апарат (виготовлений з природного матеріалу);
- Конкурс на краще “фантастичне меню” для шкільної їдальні;
- Конкурс фантастичних проєктів “Табір – 3000 р.”;
- Вечір нерозгаданих таємниць;
- Конкурс на кращий малюнок (фотографію) НЛО;
- Конкурс на кращу інсценовану космічну пісню.

Орієнтовний перелік форм роботи для проведення Дня природи:

- Операція “Екологічна стежка” (прибирання сміття, розчищення струмочків, обгороджування мурашників);
- Туристична сюїта (встановлення наметів, розпалення вогнища, орієнтування на місцевості);
- Конкурс на кращий похідний обід;
- Свято Берендеїв (конкурс на кращий лісовий костюм, зачіску, на знання життя тварин і птахів, на знання лікарських рослин);
- Конкурс інсценованої туристичної пісні.

Додаток Е**Програма підготовки соціальних педагогів до роботи в літньому оздоровчому таборі**

1. Усвідомлення соціальними педагогами сутності і специфіки роботи дитячих та юнацьких організацій в сучасних умовах

Період соціально-економічного оновлення суспільства та його відбиття на діяльності дитячих та юнацьких самодіяльних організацій. Проблема розвитку творчого потенціалу вихованців та її вирішення в роботі дитячих та юнацьких самодіяльних організацій, що діють сьогодні.

Оглядова характеристика сучасних дитячих організацій на Україні. Зміст, найбільш типові форми та методи роботи. Діяльність Союзу піонерських організацій України. "Пласт" як організація українських скаутів. "Джура" як система виховання майбутніх козаків. Основні творчі знахідки у діяльності цих організацій. Діяльність молодіжних організацій України, сучасні форми та методи роботи, заходи, що сприяють вирішенню задачі розвитку творчого потенціалу.

2. Ознайомлення соціальних педагогів з психолого-педагогічними основами роботи з тимчасовими дитячими та юнацькими об'єднаннями

Специфіка роботи з колективами вихованців різного віку. Бачення головної творчої задачі в роботі з колективом молодших вихованців, підлітків, старших школярів. Урахування вікових властивостей у вирішенні задачі розвитку якостей творчої особистості. Різновіковий чи "змішаний" колектив вихованців. Необхідність єдиної творчої мети, що спрямовувала б діяльність вихованців різного віку. Значення "вантажу" знань, вмінь, навичок, що вихованець принесе в роботу постійно діючого шкільного колективу. Можливості "творчої релаксації", що надає тимчасовий колектив (нова система відношень, відсутність впливу шкільних стереотипів, можливість виявити себе у нових видах творчої діяльності). Вміння соціального педагога визначити рівень сформованості якостей творчої особистості. Позитивні зрушення у сформованості якостей творчої особистості школяра як головний критерій оцінки ефективності роботи літнього оздоровчого табору.

3. Засвоєння соціальним працівником основ професійно-педагогічної діяльності організатора роботи тимчасового дитячого чи юнацького об'єднання в умовах літнього оздоровчого табору

Сутність та специфіка роботи соціального педагога як організатора діяльності дитячих та юнацьких колективів в умовах літнього табору. Методичний вантаж педагога. Професійні обов'язки педагога-організатора. Відповідальність за життя та здоров'я дитини. Урахування в роботі специфіки, традицій роботи регіону, району, міста. Творча особистість педагога-вихователя. Особистісні риси, творчі здібності, їх вплив на розвиток творчого потенціалу вихованців. Наявність творчого захоплення, хобі.

4. Засвоєння поняття таборової зміни, її основних етапів, логіки їх розвитку.

Таборова зміна як надзвичайно концентрований за змістом та виховною ефективністю період діяльності дитячого чи юнацького тимчасового колективу. Етапи таборової зміни: підготовчий, організаційний, основний, підсумковий. Підготовка табору, приміщень до прийому дітей. Створення святкової, доброзичливої атмосфери (роль наочності). Виконання правил техніки безпеки, забезпечення турботи про життя та здоров'я вихованців. Організаційний період – початок творчої сумісної діяльності тимчасового колективу. Знайомство, адаптація дітей у нових умовах. Перші організаційні форми виховної роботи: екскурсія по табору, "вогник" знайомств, відкриття таборової зміни, експрес талентів; їх спрямованість на розкриття якостей творчої особистості вихованця. Основний період роботи. Три основні виховні ситуації, що повинні скластися під час основного періоду роботи табору.

Ситуація "друга" — наявність в колективі хоча б однієї людини, з якою вихованця пов'язували б близькі міжособистісні стосунки. Розвиток товариськості, емпатійності, здатності до долання конфліктних ситуацій.

Ситуація "Справи" — наповненість кожного дня роботи табору цікавими творчими справами. Колективна творча діяльність як виховна система, що дозволяє забезпечити обов'язкове залучення дитини до сумісної творчої діяльності. Система роботи творчих гуртків, секцій, клубів за інтересами. Обов'язкове урахування інтересів кожної дитини, розвиток її творчих надбань. Роль педагога-вихователя як каталізатора творчої діяльності колективу. Відчуття емоційного захисту, комфортності, що повинно панувати у дитячому колективі.

Ситуація "Відповідальності" - це відчуття морального обов'язку дитини перед колективом, друзями, педагогом, турботи про успіх загальної справи, відповідальності за кожний день життя колективу, відчуття власної гідності. Підсумковий період. Вміння педагога побачити і оцінити ефективність виховної роботи. Аналіз результатів роботи, педагогічні висновки.

Практичні завдання:

- розробити методiku проведення "вогнику знайомств" для колективів різного віку;
- розробити перелік творчих завдань для бригад, екіпажів для першого організаційного збору колективу;
- розробити сценарій концерту – творчої презентації колективу педагогів;
- розробити план проведення свята відкриття табору;
- розробити орієнтовний перелік творчих гуртків, секцій, клубів, що працювати у таборі;
- розробити маршрути, критерії оцінок, завдання для станцій "Експресу талентів".

5. Оволодіння системою колективного планування.

Види, форми колективного планування роботи дитячого колективу в умовах табору. Специфіка роботи літнього табору, його умови та їх відображення у перспективному плані роботи. Зв'язок перспективного плану з річним календарем. Колективне планування як процес, що забезпечує єдність завдань, змісту і форм виховної роботи, їх доцільність і влучність. Структура

колективного планування (від дитини – до плану роботи колективу, табору). Конкурси на кращу пропозицію до плану роботи екіпажу, загону, табору. Захист кращих пропозицій. Колективне обговорення та затвердження планів роботи. Передбачення найближчої післядії запланованих форм роботи. Наочне, яскраве оформлення планів. Денний план роботи загону як основний елемент управління життям дитячого колективу. Розвиток у вихованців здатності до генерації нових ідей, здатності до самоконтролю, самопланування власної діяльності, відчуття, що його ідея, ініціатива лягла в основу табірнього плану.

Практичні завдання:

- розробити умови конкурсу на захист кращої пропозиції до плану роботи;
- розробити маршрути для проведення “розвідки корисних справ”
- розробити ідею, назву, зміст проведення нових форм організації діяльності вихованців, що можуть увійти до плану роботи табору;
- розробити кілька варіантів можливого наочного оформлення планів роботи.

6. Ознайомлення із системою самоврядування в житті тимчасового дитячого колективу в умовах табору.

Основні принципи самоврядування в діяльності дитячих та юнацьких колективів в умовах літнього табору. Органи самоврядування. Залежність від специфіки, умов, виховних ідей роботи табору спрямованості діяльності дитячих колективів, назв органів самоврядування, дитячих колективів, символіки і ритуалів. Робота таборових штабів. Вибори органів самоврядування. Обов’язкове представництво всіх колективів у органах таборового самоврядування. Створення тимчасових "Рад Справи" як найбільш ефективно працюючих органів самоврядування. "Система чергового командиру" як засіб організації життя колективу вихованців і залучення кожного до роботи в органах самоврядування. Система доручень в умовах тимчасового літнього оздоровчого табору. Зміст найбільш поширених доручень (Наприклад: Госопдарі табору, Зелений патруль, Прес-центр, Тусовщіки, Штаб „Олімп”). Методика зміни творчих доручень як засіб заохочення вихованців до різноманітних видів творчої діяльності. Участь вихованців у роботі органів самоврядування як засіб розвитку самостійності, ініціативності, вимогливості до себе, впевненості у своїх силах. Періодичні звіти органів самоврядування дитячому колективу. Участь в роботі органів самоврядування педагогів. Позиція радника, рівнозначного члена колективу. Підлеглість педагога рішенням органів дитячого самоврядування. Змінність складу органів самоврядування, перевибори. Проведення дня чи свята самоврядування.

Практичні завдання:

- створити перелік назв таборових органів самоврядування;
- визначити функції, змісту роботи органів самоврядування в умовах табору;
- розробити приблизний перелік назв та зміст доручень для колективів різного віку;
- розробити перелік "Рад Справ", відповідно до плану роботи табору.

7. Оволодіння методикою проведення тематичного дня - свята в роботі табору. Організація роботи табору як системи Днів-свят.

Поняття тематичного Дня-свята. Його значення в житті оздоровчого табору. Методика проведення найбільш типових табірних Днів. Вибір тематичних Днів-свят залежно від специфіки, умов роботи табору, можливостей місцевості, традицій роботи. Тематичний День як масове театралізоване свято. Тематичний День як комплекс різноманітних організаційних форм виховної роботи. Наповненість, доцільність всіх виховних форм Дня-свята, забезпечення участі кожного вихованця в плануванні, організації, проведенні тематичного дня. Передбачення форм роботи для колективів різного віку. Емоційна збалансованість, урахування емоційного навантаження під час проведення Дня-свята. Розвиток почуття прекрасного, емоційної активності, здатності до винахідництва, фантазії, уявлення, задоволення від процесу творчості у вихованців. Імпровізаційний, експромтний характер творчих завдань для дня-свята.

Практичні завдання:

- розробити план та методику проведення найбільш типових табірних Днів-свят (День Казки, День Іменинника, Батьківський День);
- розробити методику проведення Днів-свят, що знайомлять вихованців з новими формами економічного життя (День Праці, Місто веселих майстрів, День кооперативів, Ярмарок);
- розробити методику проведення Дня Здоров'я, Дня Фантастики, Дня "Все навпаки", Дня Театру, Дня Кіно, Дня Гри та Іграшки, Карнавалу;
- розробити назву, зміст та методику проведення авторського Дня-свята, що міг би стати традиційним в роботі даного табору.

8. Організація спортивно-оздоровчої роботи в умовах табору. Зміст, форми, методи роботи.

Спортивно-оздоровча робота в умовах табору як найважливіший напрямок діяльності дитячих та юнацьких колективів. Зміцнення здоров'я дітей, їхньої загартованості, повернення з новими силами до навчально-виховного процесу. Проведення Днів Спорту чи Малих Олімпійських Ігор в умовах літнього табору за місцем проживання вихованців. Допомога шкільних викладачів фізичної культури, керівників спортивних гуртків, секцій. Заняття спортом як гарантія розвитку таких якостей творчої особистості як: сміливість, готовність до ризику, самостійність, енергійність, гордість, почуття власної гідності. Спортивне свято як різновид дитячого театралізованого свята (наприклад, Свято м'яча, резинки та стрибалки). Залучення кожного вихованця до різних організаційних форм спортивно-оздоровчої роботи.

Практичні завдання:

- розробити приблизний план проведення Малих Олімпійських Ігор;
- розробити перелік та зміст конкурсів для проведення Веселих стартів для вихованців різного віку;
- розробити перелік та зміст завдань для проведення туристської естафети;
- розробити маршрут, план проведення, перелік обладнання для проведення одноденного походу;
- розробити план проведення спортивного свята.

9. Організація народознавчої та пошуково-краєзнавчої роботи в умовах літнього оздоровчого табору.

Вітчизнознавство як комплекс історичного, етнографічного, географічного, фольклорного, літературного краєзнавства. Можливості краєзнавчої роботи в умовах табору, що працює за місцем проживання школярів. Вивчення історії міста, району, вулиць, де мешкають вихованці. Поєднання пошуково-краєзнавчої роботи з розвідкою корисних справ. Допомога батьків, громадськості, ветеранів у пошуково-краєзнавчій роботі. Проведення заочних та очних мандрівок вулицями району, області. Розвиток почуття національної гідності, гордості за свою Батьківщину. Отримання інформації про традиції, звичаї, свята інших народів.

Практичні завдання:

- розробити перелік завдань, конкурсів для пошуково-краєзнавчої роботи дитячих колективів;
- розробити план та зміст конкурсів для проведення фольклорного свята;
- розробити напрями для створення Літопису вулиці чи району;
- розробити маршрути мандрівок вулицями району, міста.

10. Оволодіння методикою організації гри в дитячих та юнацьких об'єднаннях в умовах табору.

Значення гри в діяльності дитячих та юнацьких колективів в умовах роботи літнього табору. Виховний потенціал гри, вміння його визначити та доцільно застосувати. Класифікація ігор, що доцільні до використання в роботі табору. Ігри організаційного періоду (ігри — знайомства, колективні спортивні ігри, ігри в колі). Масові ігри. Урахування вікових властивостей дітей при проведенні масовок. Ігри з використанням музики, пісень, хореографічних елементів. Рухливі та спортивні ігри. "Тихі" ігри чи ігри в приміщенні. Інтелектуальні ігри. Місце гри в організації та проведенні тематичного святкового дня. Різноманітність ролі педагога-організатора в проведенні гри (суддя, радник, учасник, спостерігач) залежно від мети змісту гри. Захист моральних прав, гідності кожної дитини під час проведення гри. Розвиваюча, творча гра. Експромтний характер творчої гри. Залучення вихованців до створення сюжету гри, її умов, підведення підсумків, визначення переможців. Корисність ігор, що "підтягують" межі можливостей дитини. Розвиток впевненості у своїх силах та здібностях, емпатійності у відношенні до людей, самовідданості, емоційної активності, почуття прекрасного, чарівного, захоплення від процесу творчості в процесі організації та проведення гри.

Практичні завдання:

- розробити перелік ігор, доцільних для проведення в організаційний період роботи табору;
- створити кілька авторських масових ігор для найбільш поширених тематичних днів-свят;
- скласти та провести ланцюжок інтелектуальних ігор для дітей певного віку;
- скласти та провести ланцюжок рухливих ігор;
- скласти та провести ланцюжок "тихих" ігор в приміщенні.

11. Проведення підсумкового періоду роботи табору.

Останні дні таборової зміни – підсумок педагогічної ефективності та доцільності останніх днів зміни. Необхідність напоанення підсумкового періоду яскравими, масовими справами (Карнавал, Ярмарок, Свято прощання тощо). Проведення підсумкових фестивалів, творчих оглядів, концертів. Визначення переможців, вручення винагород, призів, подарунків. Необхідність "емоційного подарунку" для кожної дитини, створення атмосфери, у якій вихованець відчує гордість за свої творчі досягнення. Проведення конкурсів, змагань з метою підсумкової діагностики розвитку якостей творчої особистості. Урахування і фіксація результатів діагностики. Створення традицій літнього оздоровчого табору (наприклад, фото чи кіно-літопису таборової зміни, літопису в малюнках, сюрпризу-заповіту для наступних змін). Прощання з вихованцями. Підсумкова бесіда з батьками. Проведення підсумкової педагогічної ради.

Додаток Ж

Станційний експрес „Знай та захищай свої права”

Цільова аудиторія: діти та молодь віком 12-14 років

Мета: систематизація знань щодо Конвенції про права дитини; сприяння розвитку вмінь командної взаємодії; створення емоційної ситуації, яка сприятиме кращому усвідомленню молодою людиною міри власної відповідальності за дотримання норм права та виконання своїх обов'язків.

В експресі беруть участь команди, які складаються з 10 - 15 чоловік. Команди отримують маршрутні листи, в яких вказані станції (планети). На кожній станції соц. педагоги ознайомлюють дітей з однією статтею Конвенції ООН про захист прав дитини. Ознайомлення відбувається в ігровій формі.

1. Станція «Турботи» (Стаття 3. Всі діти мають право на любов і піклування).

а) Гра "Моя сім'я" Соц. педагоги ділять команду на 2 частини. Для цього вони пропонують двом бажаючим стати "батьками" . Кожен "батько" обирає собі "маму", "мама" - "доньку", "донька" - "брата" і т.д. Коли утворення сімей завершено, пропонується наступна гра.

б) Гра "Скульптура сім'ї". Кожній уявній "сім'ї" дається завдання:

- створити скульптуру сім'ї, яка вітає іменинника;
- створити скульптуру сім'ї, яка відпочиває (на морі, в лісі).

в) Гра "Компліменти". Всі діти стають в коло. Учасники гри мають сказати комплімент своєму сусідові зліва. Компліменти передаються по колу.

2. Станція «Смакотляндія» (Стаття 33. Всі діти мають право на повноцінне харчування) .

а) Гра "Кожному своє місце". Соц. педагоги роздають дітям великі листки паперу, з написаними на них буквами, після чого загадують загадки типу:

- Ми - злакові рослини, ще вищі від людини. Їдять нас до весни - стебло, листки й плоди. (Кукурудза).
- Росту влітку на городі, маю плаття дуже модні. В мене їх дуже багато, за що й люблять кроленята. (Капуста).

Діти, відгадавши загадку, швидко повинні вишикуватись в ряд з потрібними буквами.

б) Гра "Смачного". Соціальний педагог пропонує дітям назвати рецепти відомих страв.

в) Гра "Поспіваймо". Діти співають пісні, в яких згадується про їжу.

3. Станція « Знань» (Статті 28,29. Всі діти мають право на освіту.)

а) Гра "Чорний ящик" Соц. педагоги показують команді чорний ящик, в якому лежить предмет (зошит, ручка, резинка). Діти за допомогою запитань відгадують назву предмета.

б) Гра "1, 2, 3, пригадаємо казки". Учасники називають казки, в назвах яких зустрічаються числа.

в) Гра "Поети" Соц. педагоги дають дітям листки паперу, на яких написані слова - рифми типу: сонце - віконце, дитина - малина; боятись - сміятись, лисиця - одиниця. Команда складає вірші з даних слів.

4. Станція «Веселяндія»(Стаття 31. Всі діти мають право на відпочинок і дозвілля).

а) Гра "Паровоз". На землі розставлені кеглі. Діти стають один за одним. Вибирається ведучий - " паровоз", інші - "вагоони". "Паровоз" оббігає між кеглями, після чого приєднує до себе по одному "вагонові" . Оббігаючи кеглі, потрібно не зачепити їх.в)

б)Гра "Телеграф".Діти діляться на 4 команди, які шикуються по периметру квадрата із стороною 4-5 метрів. Діти, що стоять по квадрату передають інформацію (якесь слово) дітям, що стоять на протилежній стороні. Інші учасники створюють перешкоди (гучний крик, свист).

5. Станція «Пигулкіна»(Стаття 24. Всі діти мають право на медичну допомогу).

а) Гра "Лікар Айболить".Соц. педагоги проводять бесіду з дітьми про надання першої медичної допомоги, демонструючи деякі її види.

б) Гра "Вітаміни".Ведучий називає слово (фрукти, овочі, їстівний продукт), в якому містяться вітаміни. Наприклад: морква. Діти кажуть слово, яке починається на букву, якою закінчувалось попереднє слово (апельсин).

Станційний експрес „Діти мають права”

Цільова аудиторія: підлітки та молодь віком 13-16 років

Мета: спряння підвищенню рівня ефективності правового виховання підлітків; поповнення інформації про положення Конвенції ООН про права дитини; набуття волонтерами навичок роботи зіпідлітками; створення емоційної ситуації, яка сприятиме кращому усвідомленню молодою людиною власної відповідальності за формування соціально-правової держави.

Кількість команд: 4 (у кожній - приблизно 10 осіб). Роботу станцій та супровід команд забезпечують волонтери – старшокласники.

1.Станція дружби (Статті 37, 39. Жодна дитина не повинна бути скривджена і зневажена.)

а) Гра "Переповнений тролейбус"В команді обираються 4-5 "пасажирів", інші імітують переповнений тролейбус. Завдання для " пасажирів": потрібно потрапити в переповнений тролейбус.

б) Гра "Відгадай емоцію".Волонтери роздають дітям папірці з вказаними на них позитивними та негативними емоційними станами (задоволення, радість, злість, розпач, образа). За допомогою міміки та жестів діти показують ці емоції, інші їх відгадують.

в) Гра "Усмішка по колу".Команда стає в коло, всі беруться за руки. Кожен дарує усмішку з хорошими побажаннями своєму сусідові зліва.

2. Станція талантів (Стаття 29. Всі діти мають право на розвиток талантів).

а) Гра "У полі береза стояла". Волонтери разом з командою співають пісню:В полі береза стояла, В полі кучерява стояла.Люлі-люлі стояла, Люлі-люлі кучерява стояла.Далі волонтери показують певні рухи, якими замінюються слова пісні. Слова замінюються рухами по черзі. Гра триває доти, доки пісня не буде " співатись" одними рухами.

б) Гра "Складаємо казку" Волонтери пропонують дітям скласти свою казку, використовуючи відомих героїв казок.

3. Станція розуміння (Статті 12,13. *Всі діти мають право на власну думку*).

а) Гра "Зіпсований телевізор".

Діти стають один за одним. Волонтер каже слово тому, хто стоїть останній. Він за допомогою міміки та жестів показує це слово тому, хто стоїть перед ним. Останній учасник гри називає слово, яке йому показали.

б) Гра "Зрозумій мене". Команда ділиться по парах. Волонтери дають одній частині дітей завдання: передати інформацію за допомогою міміки та жестів типу: "Зустрінемося біля зоопарку о 18.00". Інша частина дітей повинна зрозуміти інформацію і передати: "Давай зустрінемося біля фонтану".

в) Гра "Перекрученки". Волонтери зачитують команді перекручені прислів'я типу:

- все те срібло, що тьмяніє (Не все те золото, що блищить);
- велика муха, а й та відпочиває (Мала бджола, а й та працює);
- хто все робить, той їсть (Хто не працює, той не їсть).

Діти називають прислів'я правильно.

4. Станція захисту дітей (Стаття 42. *Всі діти мають знати свої права*)

а) Гра "Дорогами казок". Волонтери називають казку, команда вказує, ким і які права були порушені. Волонтери зачитують уривки цих казок, а діти їх інсценують. Діти придумують, як захистити права героїв.

б) Гра "Знайди ключ". Волонтери пропонують дітям витягнути пелюстки з паперової ромашки. На одній з пелюсток написано слово "ключ", на інших - питання, які стосуються Конвенції ООН. Діти відповідають на питання до тих пір, поки не знайдуть пелюстки з словом "ключ".

Додаток 3
Орієнтовна схема складання тексту прес-релізу

Назва організації її емблема, логотип

Адреса організації, телефон

Прес –реліз

Назва повідомлення

Головний зміст повідомлення (Що? Де? Коли ? Чому ?) –
один абзац

Дата та місце де ви знаходитесь

Короткий зміст проблеми, якій присвячена подія (1-2 абзаци)

Розповідь про хід події або її анонс (1-2 абзаци)

За бажанням – додаткова інформація

Інформація про оргкомітет, телефони організаторів